

K. N. 841.

CZELDER MÁRTON
MŰKÖDÉSE ROMÁNIÁBAN

1861—69.

EMLEK-IRAT

AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZI FŐTANÁCS

MEGBIZÁSÁBÓL

HIVATALOS OKMÁNYOK NYOMÁN

ÖSSZEÁLLITVA:



100.00

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

1891

NEW YORK

1891

NEW YORK

4043.
F. 53. III

CZELDER MÁRTON

MŰKÖDÉSE ROMÁNIÁBAN

1861—69.

~~~~~

## EMLEK-IRAT

AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZI FŐTANÁCS

MEGBIZÁSÁBÓL

HIVATALOS OKMÁNYOK NYOMÁN

ÖSSZEÁLLITVA.



~~~~~

KOLOZSVÁRTT, 1870.

Nyomatott az ev. ref. főtanoda betűivel Stein J.nál.

.08092

Előszó.

Miután a bukaresti ref. egyházban közelebbről fölmerült zavargás — melynek következtében ottani lelkészünk, t. K o o s Ferencz atyánkfia hivataláról lemondani s hazájába visszatérni kényszerült — a protestans egyház, sőt az egész magyar fiáza figyelmét magára vonta s az már országgyűlésen s a delegatióban interpellatiók tárgya is lett.

Miután a magyarországi ref. superintendentiáknak mindeddig nem lehetett alkalmuk részletes tudomást szerezni mindazon hivatalos lépések elodázhatatlan szükségessége felől, melyeket a romániai missio ügyében kezdettől fogva mostanig egyházi főtanácsunk s közzsínatunk megtenni köteleességének tartotta, s így nem lehetnek kellőleg tájékozva azon eljárás felől, melyeket a missio jövődjé érdekében követni egyedül lehet helyes és célra vezető.

Egyházi főtanácsunk erkölcsi köteleességének tartja folyó évi közzsínatunk 35 jegyzőkönyvi szám alatt kelt átirása s illetőleg felhívása nyomán a

rendelkezése alatt álló összes hivatalos okmányok és adatok alapján Czelder Márton romániai működésének történetét első föllépésétől kezdve mostanig egybeállítani s ez **emlékiratot** a Királyhágón túli ref. superintendentiákkal s a sajtó útján az egész magyar haza ez ügy iránt érdekelt közönségével közleni.

A missio - ügy jelen állásának könnyebb megérthetése tekintetéből azonban szükséges mintegy felvilágosító előzményképen, futólagos visszapillantást vetni a romániai magyar egyházak s főként a bukaresti ref. egyház keletkezésének történetére, mint-hogy ez vet világot azon törvényes egybekötetésre, mely a romániai ref. egyházak és az erdélyi ref. superintendencia egyházi felsőbb hatóságai között kezdettől fogva létezett s mely törvényes egybekötetés s illetőleg függés szolgált egyházi főtanácsunk s közzsinatunk azok érdekében tett mindennemű intézkedéseinek indokául s igazolásául.

Történeti előzmények.

Köztudomású dolog, hogy az Erdélylyel szomszédos Romániába, főleg a tulnépes székely földről, a régibb idők-től fogva gyakori kivándorlások történtek. E kivándorlot-tak magyar nemzetiségükhöz szívós ragaszkodással magu-kat e vendégszerető, de rájuk nézt mégis idegen föld polgárainak nem akarták tekinteni, hanem folytonosan azon kormány alattvalói valának, mely alatt szeretett hazá-juk élt s melyhez hő vonzalmukat a távollét ki nem olthatta.

Vallásos tekintetben azonban, míg az oda települt magyarországi s erdélyi katolikus s lutheránus atyafiak egy-házi közösségeket szerveztek, a ref. hivek huzamos ideig teljesen elhagyatottan éltek, s így szétszortságukban hiány-zott köztük az a legerősebb összetartó kapocs, mely őket, mint elzüllött tagjait az erdélyi ref. anyaszentegyháznak, egymáshoz fűzhette s az egybeköttetést anyaszentegyházunk-kal fentarthatta volna.

Ez elhagyatottságukon lehetőleg segíteni s a szét-

Sükei első föllépése 1815-ben

szort nyáját összetartani, tűzte ki céljául az oda 1815-ben önként kivándorlott erdélyi ref. lelkész Sükei Imre. Azonban csakhamar át kellett látnia, hogy ott szétszortan élő hitsorsosai s honfitársai sokkal szegényebbek, hogy sem képesek lennének tetemesebb anyagi áldozatokkal támogatni őt egyházalapítási törekvéseiben, vándor botot vett kezébe s mondhatni az egész protestáns Európát, segély adományok gyűjtése végett, bejárta, a magas kormánytól engedélyt a kéregetésre egyházi főtanácsunk ajánlása következtében nyervén¹⁾. Huzamos ideig tartott távolléte alatt a bukaresti osztrák agentia részéről merültek fel ellene a legelső panaszok 1831-ben, melyeknek következtében a m. kormány egyházi főtanácsunkat az ügy kinyomozására útasítá s egyszersmind az oláhországi cs. k. alattvalók biztonsága és csendessége tekintetéből, Sükei visszahívatását elrendel²⁾.

A vád főbb pontjai következők valának:

A bukaresti agentia első panasza Sükei ellen.

- 1.) a bukaresti luth. ecclesia nevében kéreget, holott arra felhatalmazva nincs;
- 2.) utlevél nélkül indult kéregetni;
- 3.) a gyűjtött pénzt saját hasznára fordítja;
- 4.) erkölcstelen életet folytat;
- 5.) az agentiát több ízben meg akarta vesztegetni.

Egyházi főtanácsunk Sükeit védelmezi

Egyházi főtanácsunk a végrehajtott nyomozásokból meggyőződván arról, hogy a fölhozott vádak nagyrészből merőben alaptalanok, Sükeit a cs. k. agentióval s a magas kormányval szemben védelmébe fogadta.

1835. 17. sz. a. felküldve a Sükei távollétében nejjének Kiss Mária asszonynak az elősorolt vádakra tett s okmányokkal ellátott választát, valamint a bukaresti ref.

¹⁾ Antal János püspök levele 1843 november 10-én.

²⁾ 1. udvari rendelet 1831—235 sz.

ecclesia előjáróságának Sükei mellett bizonyító nyilatkozatát, s egyszersmind azon kérelmét, hogy a m. kormány az ő visszahívása tárgyában kiadott rendeletétől álljon el, a maga részéről is felkérte a m. kormányt, hogy miután a mellékelt irományok a Sükei ellen támasztott vádak, ha egészen el nem is enyésztek, de nagyon kétségessé teszik, méltóztassék a m. kormány a bukaresti cs. k. agentiahoz oly rendelést tenni, hogy az a többször megnevezett atyafit, kit nem csak úgy lehet ott tekinteni, mint egyházi szolgát, hanem úgy is mint nemzeti nyelvünknek azon idegen hatalmasság földjén fenntartóját és terjesztőjét, valamint ezen nemzetünk javára való törekvéseiben, úgy egyházi szép czélja kivitelében és hivatalos állásában inkább elősegíteni, mint gátolni igyekeznék.¹⁾

E felirattal kapcsolatban ugyanakkor, még a következő határozatot is hozta egyházi főtanácsunk:

„Mivel a bukaresti ecclesia s ennek papja, főegyházi gyűléseink felsősége alá tartozását mindenkor elősmerte és pártfogoltatásért eleitől fogva ide folyamodott, hogy ezen felsőségét főegyházi gyűlésünk ama plánta ecclesiáinkra nézve annál nagyobb haszon és sikerrel gyakorolhassa s különösen annak papját, (ki elkezdett s már már bevégzett szép czélja felé siető útjában sokféle vádakkal terheltetett s terheltetik még ma is) az ellene emelt vádak alól egy általában felmentesse, szólíttassék fel bukaresti ecclesiánk előjárósága az iránt, hogy az oda való ecclának fekvő, felkelhető, külső és belső mindennemű javairól, úgy sokszor nevezett papja által gyűjtött tőke pénzeiről és magának az ecclesiának népességéről minél előbb egy kétség alá nem hozható kimutatást küldjön fel s egyszersmind tegye meg nyilatkozatát papja ellen a cs. k. agentia által emelt azon panaszokra nézve is, hogy ő Magyar és Poroszországban a luth. ecclesia nevében kéregetett volna.“²⁾

Ezen leiratra a bukaresti egyházi előjáróság 1835 dec. 12-kén kelt válaszában panaszosan említi, hogy

A bukaresti egyh.
előjáróság felelete
a Sükei ellen emelt
vádakra.

¹⁾ Felirat a magas kormányhoz 1835. 175 sz. a.

²⁾ Egyházi főtanács végzése 1835. 175 július 12-én.

„Sükei visszahívásának indokai sem vele, sem papjukkal nem közöltettek s mellékes úton jött tudomására, hogy a visszahívás oka főleg azon vád volt, mely szerint Sükei a luth. ecclesia nevében kéregetett volna s különben is erkölcstelen életű. Az elsőre vonatkozólag mellékli az előjáróság az oda való luth. ecclesia előjáróinak a cs. k. agentiahoz intézett nyilatkozatát, melyből kitűnik, hogy azon vád néhány luth. egyháztag Sükei ellen táplált rossz indulatának kifolyása csupán s merőben alaptalan. A második vádat illetőleg kinyilatkoztatja az előjáróság, hogy papjuk erkölcsös életet folytat s az ecclesia hozzá, mint hív és buzgó lelki pásztorához, állhatatosan ragaszkodik. Továbbá jelenti az előjáróság, hogy Sükei az eddig begyűlt segély adományokról az ecclesiának pontosan beszámolt s mihelyt a segélygyűjtés be lesz végezve, egész számadását az egyházi főtanácsnak bemutatni kötelességének tartandja.“

„Végre megjegyzi, hogy a bukaresti ecclesiának az addig gyűjtött tőke pénzén (63,000 piáster) templomán, orgonáján, harangján, papi és mesteri házában s úrasztali készletein kívül, más nemű fekvő s felkelhető vagyona nincs!“

A m. kormány
rendelete Sükei
visszahívására
vonatkozólag
1835-ben.

E közben a m. kormánytól is leérkezett a válasz egyházi főtanácsunk 1835. 175 sz. a. kelt s fentebb idézett feliratára, s ebben a m. kormány újlag kifejezést ad azon határozatának, hogy Sükei visszahívását tárgyzó rendeletét vissza nem vonhatja s egyházi főtanácsunkat ennek teljesedésbe vételére utasítja.²⁾

Egyházi főtanácsunk, ezen kormányi rendelet következtében, tekintettel ama törvényes gyakorlatra, melyszerint: „papjaink midőn valamely bűnnel vádoltatnak, nem más-ként, hanem csak törvényes forum által ítélthetnek meg,³⁾“ oda utasította Antal János püspök atyánkfiaát, hogy Sükeit a püspöki szék előtt megjelenésre szólítsa fel s kötelezze egyszersmind; ugyanakkor újlag feliratot intézett a m. kormányhoz, hogy az ez ügyre vonatkozó vád-iratokat leküldeni méltóztassék.⁴⁾

¹⁾ l. a bukaresti előjáróság felirata 1835. decm. 12-én.

²⁾ A m. kormány leirata 1835. 8424 sz. a. aug. 25-én.

³⁾ l. egyházi főt. 1835. 359 sz. a.

⁴⁾ l. ugyanazon sz. a.

Püspök atyánkfia e rendelet értelmében Sükeinek az idéző levelet el is küldötte, ki ennek következtében Kolozsvárra el is jött s itt kelt válaszában megnyugvását fejezvéni a felett, hogy ügyében a püspöki szék fog itélni, kijelenti, hogy ez ítéletnek magát önként alá fogja vetni. Addig pedig, míg megrongált egészsége helyre áll s a védelmére szükséges bizonyítványokat összeszerkeszti, kéri egyházi főtanácsunkat lépéseket tenni az iránt, hogy a cs. k. agentia által ne háborgattassék¹⁾

Sükei püspöki szék elébe idéztetik 1835-ben

Egyházi főtanácsunk az idő-haladék kérést méltányolván, ekkor a per tárgyalása el is halasztatott.

Egyh. főtanácsunk felügyeleti jogát tárgyzó udvari rendelet 1836-an.

A következő 1836-ik évben érkezett le a főkormány-szék utján egyházi főtanácsunkhoz az erdélyi udv. cancellaria rendelete, mely midőn egyfelől meghatározza azon eljárás módzatait, mely a főkormány-szék s a bukaresti cs. k. agentia által a felmerült vizzályos kérdésekben szem előtt tartandó, másfelől erdélyi ref. superintendentiáknak a bukaresti ref. egyház-község felett a szorosabb értelem-ben vett egyházi ügyekben, már addig is gyakorlott felügyeleti jogát, legfelsőbb határozvánnyal szentesíté s a felügyeleti jog körét jövődre nézve szabályozá.

E latin szövegű rendeletben határozottan ki van mondva: hogy miután a bukaresti ref. egyház nagyobb részint erdélyiekből áll s szomszédos országban fekszik, illő, hogy az erdélyi dicasteriumok és törvényhatóságok annak ügyeire befolyjanak. A vallás elveit illető kérdésekben, a legfőbb votum a fő consistoriumot illeti, a jogi kérdések pedig, különösen a magánosok s testületek tulajdonait illetőleg, a fő-

¹⁾ I. Sükei levele 1835 dec. 18-án Kolozsvárra.

kormányiszók körébe tartoznak; végre a dolgok állásának kinyomozása a cs. k. agenttiát illeti. Hogyha ezen különböző hatóságok meg nem egyezhetnek vagy azok működési körét meghaladó kérdések adnák elő magukat, Ő felsége legmagasabb elhatározásához folyamodjanak.¹⁾

Ujabb panaszok
Sükei ellen.

Az 1837-ik év folytán újolag terhes vádak lőnek a bukaresti ecclesia egyes tagjai által Sükei ellen emelve. Ezekre vonatkozólag Antal János püspök atyánkfia, következőleg nyilatkozott egyházi főtanácsunk előtt²⁾: „e vádak az elsőtől az utolsóig olyanok, melyek t. Sükei Imre ő kegyelmét a legalacsonyabb characterűnek festék s olyanok a kiról el lehet mondani: „homo sine religione et fide.“ „Ennélfogva javasolja, hogy miután a kérdésben forgó vádak valóságát csak helyben Bukarestben lehet igazán ki tapogatni, gr. Toldalagi Ferencz s kézdi-vásárhelyi lelkész t. Papp István atyánkfia személyében küldjön a helyszínére egy bizottságot, hogy ennek nyomozása alapján a gen. synodus egyházi főtanácsunkkal egyetértve, intézkedhessék.“

Egyházi főtanácsunk ennek következtében fölkérte püspök atyánkfiát, hogy az általa javaslatba hozott s kiküldendő biztosokat szólítsa fel, hogy hajlandók lennének-e e kiküldetést elfogadni, mert csak azon esetben hoz e tárgyban határozatot, ha ők vagy más fölkérendő egyének erre késznek nyilatkoznak; különben megjegyzi, hogy annyival is sürgősebb volna a kitört viszály lecsendesítése, mert a bukaresti egyház feles számú tagjai, panaszos felterjesztést tettek egyházi főtanácsunkhoz az iránt, hogy a papjuk ellen felhozott méltatlan vádak csak egyesek magán bosszuszus indulata által támasztattak s az ecclesiát nagyon felzavarták. Ha a bizottság a helyszínére kiszáll, nyomozá-

¹⁾ Ud. cancell. rendelete 1836 jul. 1-én 2895 sz. a.

²⁾ I. Antal levele 1837 márt. 23-án.

sainak eredménye alapján a püspöki szék ítélete által lesz a végítélet e tárgyban hozandó.¹⁾

A tervezett bizottság azonban, hihetőleg azon oknál fogva, hogy a felszólított egyének arra vállalkozni vonakodtak, a helyszínére nem szállott ki.

Különben a felmerült viszályok, miután a következő években semmiféle panasz Sükei ellen az egyháztagok részéről nem emeltetett, a nélkül is lecsendesültek.

Sőt ugyanezen évben, bizonyosságul annak, hogy a kedélyek izgalma újra lecsendesült, a bukaresti luth. és reform. egyház egyesítése tárgyában lépések történtek. Sükei erre vonatkozó felterjesztésében, hivatkozva arra, hogy mind az odavaló luth. pap, mind a porosz agentia e két felekezet hiveinek egy consistorium alatti egyesítése iránt ohajtását fejezte ki, sőt hallomása szerint a m. kormány is egy ily consistorium organizálását vette célba, fölkérte egyházi főtanácsunkat, hogy ennek eszközölhetése végett nevezzen ki egy comissiot, megtevén a szükséges lépéseket, hogy az az agentia által eljárásában hivatalosan el legyen ismervé s támogatva. Egyszersmind mellékel egy felterjesztést, melyben a bukaresti egyházi előjáróság hivatkozva Sükei bokros érdemeire, egyházi főtanácsunk által kieszközöltetni kéri, hogy ő a felség által titularis superintendensi rangra emeltessék²⁾ Mit véleményezett e tárgyban püspökségünk s általában, hogy további lépések történtek-e erre nézve? adatok hiánya miatt nem tudhatni.

Csak később 1843-ban tört ki újlag a viszongás az egyház kebelében. Ekkor ugyanis az egyház előjáró-

A bukaresti luth. és
ev. ref. egyházak
egyesítése végett
tett kísérletek
1837-ben

¹⁾ I. Átirat Antalhoz 1837. 127, a bukaresti egyh. felirata Sükei mellett 126. 1837.

²⁾ Lásd Sükei feliratát 1837 jun. 8, ugyanakkor az előjáróság feliratát 197 sz. a.

sága azon kérelemmel járult püspök atyánkfíához, hogy Sűkei törvénytelen tetteit s magaviseletét tárgyzó s mellékelt sérelmes panaszukat terjessze egyházi főtanácsunk elébe s annak orvoslását eszközölje. Mit tartalmazott részletesen e panaszos felterjesztés, nem tudhatni; minthogy annak szövege, a püspöki levéltárban helyezettvén el, Nagy-Enyeden a forradalom alatt a romboló pusztítás áldozatja lett. Csak annyit tudhatni, hogy az egyház ezen panaszáról püspök atyánkfia következőleg nyilatkozott egyházi főtanácsunk előtt:

Antal J. püspöknek a bukaresti egyház viszonyára vonatkozó nyilatkozata 1843-ban

1) „Miután a bukaresti ref. egyház alapításakor magát erdélyi ref. anyaszentegyházunkhoz kötötte és Sűkei egyházi főtanácsunk által ajánlata nyert szabadságot a kéregetésre, egyházi főtanácsunknak teljes joga van felügyeletét azon egyház vagyonára kiterjeszteni.

2) A felséges udv. cancellaria sem vonta soká kétségbe, hogy Sűkei a vallás tanítására, a papi hivatal folytatására, az egyházi disciplinára, következőleg a házassági ügyek ellátására nézve is egyenesen erdélyi ref. anyaszentegyházunkhoz tartozik, következőleg, ha egyházi törvényeink ellen cselekednék, generalis synodusunk ítélő széke előtt tartozik tetteiről számolni.

3) Minthogy a Sűkei ellen emelt panaszok bebizonyítva nincsenek, újra javaslatba hozza egy bizottság kiküldését, mely, hogy sikerrel működhessek, a m. kormány felkérendő, hogy a bukaresti cs. k. agentia assistentiája iránt rendelést tenni méltóztassék¹⁾“

A bizottság kiküldésének szükségessége azonban a bekövetkezett események folytán végképpen megszűnt.

A visály lecsendesülése 1844-ben.

Ugyanis még azon év december 13-án 13059 sz. a. a k. főkörmányszék egyházi főtanácsunkat értesíté a felelől, hogy a Sűkei ellen felhozott vádak az illetők visszavonván. a béke és csend teljesen helyreállott. Egyszermind egyházi főtanácsunk véleményét is kérte Sűkeinek, az

¹⁾ Antal átirata az egyházi főtanácsához 1843 nov. 10-én.

egyházi előljáróság felfolyamodása értelmében, superintendensi rangra emeltetése tárgyában.¹⁾

Mínt hogy azonban a bukaresti ref. egyház előljárósága azon kérésének teljesítését, mely szerint a luth. és ref. ecclesiák egyesíthetése s egyházalapítójuk érdemeinek elismerése czéljából, Sükei superintendensi czimmal ruháztassék fel, sem egyházi főtanácsunknál, sem a magas kormánynál többé nem sürgette s a mint látszik, maga Sükei is főleg testi elerőtlenedése miatt ez ohajtásától elállott, ez ügyben további lépések nem történtek. Pár év múlva Sükei végképpen elgyöngülve, sokat zaklatott s bár néha emberi gyarlóságból tévedésekkel árnyékkolt, de mindenesetre ritka buzgósággal folytatott földi pályáját bevégezte, maga után hagyva — mint egyházi főtanácsunk által folytonosan istápoltt apostoli fáradozásának maradandó emlékét — a bukaresti ref. magyar egyházat, a moldva-oláhországi missio első zsengejét; alább elősorolandó adatokból ki fog tűnni, hogy anyagi és szellemi tekintetben, minő állapotban.

Halála után csakhamar bekövetkezően a forradalmi viharos napok, huzamos ideig a törvények és hagyományos egybeköttetés azon ecclesia s egyházi főtanácsunk között tényleg megszűnt. Ezen interregnum alatt egy ideig ottani híveink körül, a lelkészi teendőket a luth. atyafiak papja végezték, mignem 1849 elején egyházi főtanácsunk s püspökségünk tudta s beleegyezése nélkül Péterfi Albert (hivatalából még 1840-ben itéletesen elmozdított nagyenyedi ref. tanár) toltta fel magát bukaresti lelkésznek s végezte ott, de hamar bekövetkezett halála miatt, rövid ideig a szükséges teendőket.

A forradalmi vihar lecsilapultával már 1850 július 22-én a bukaresti ref. egyház előljárósága a törvényes egy-

Sükei halála
1847-ben.

A bukaresti egyház állapota a forradalom alatt 1848—49-ben

Az egyházi előljáróság felirata törvényes lelkész kiküldése tárgyában 1850-ben

¹⁾ l. Egyházi főt. 1844. 411. sz. a.

beköttetésnek a közbejött szomorú idők alatt megszakadt fonalát újra felvette. Ekkor ugyanis azon kérelemmel járult akkor már elaggott püspökünk Antal János atyánkfiához, hogy miután azon egyház tagjai már huzamos idő óta kénytelenek nélkülözni a vallás vigasztalását, őket egy alkalmas lelkész törvényes kibocsátásával örvendeztesse meg, kinek fizetésül a papi lakon és stolán kívül, évenként 120 cs. k. aranyat képesek adni.¹⁾ Ugyanekkor egyházi főtanácsunkat hasonértelmű kérelemmel találta meg az előljáróság, melyben azt is fölfejtí, hogy n. szebeni ref. lelkész Izsák Elek személye ellen, kit az egyház papjául ohajtott volna, a cs. k. főparancsnokság, mint, 1850. 13391. sz. átirata tanúsítja, hihetőleg political indokokból, kifogást tett.²⁾

Püspök atyánkfia ennek következtében akkor felvinezi ref. lelkész Dimény Józsefet szólítván fel, ha hajlandó volna e a nevezett állomást elfogadni, miután ez 1850 július 24-én kelt válaszában erre késznek nyilatkozott, egyházi főtanácsunk beleegyezésével, Diménynek a felhatalmazó levelet el is küldötte, ki aztán hivatalát még azon év sept. 20-n tényleg el is foglalta. Az új lelkésznek a bukaresti ecclesia állapotáról kelt s püspökségünkhöz intézett első hivatalos felterjesztéséből a következő adatokat említjük föl:

1) Az oláhországi reformatusok száma folyton változó, újak költözvén be szerencse próbálni, míg mások visszatértek a hazába. Bukarestben a lelkek száma legfőbb 800-ra tehető s ebből templombért fizető családfő 50—60.

2) Az ecclesia tőkéje, azon 32,300 ezüst huszasok-

Dimény József lelkész jelentése a bukaresti egyházs a Romániában szétszortan élő ref. hivek állapottáról.

¹⁾ A bukaresti előljáróság felirata Antalhoz 1850 jul. 22-én.

²⁾ I. Egyházi főtanács átiratát Antalhoz 1850. 39 sz.

ból áll, melyeket Sükei halála után az örökösök körmei közül néhány lelkesebbek megmentettek.

3) Az ecclesia bevétele a tőke kamatjából, templom bérből, perselypénzből, a stola egy harmad részéből (a többi a lelkészt illetvén) tesz összesen 3600 huszast s ebből 1915 huszas a lelkész fizetése.

4) Az isteni tisztelet egészen az erdélyi egyházak mintájára van berendezve, kivéve azt, hogy egy oltárforma feszület előtt gyertyák égnek.

5) Bukaresten kívül vannak még ref. magyarok: Ploesten körülbelül 70; Pitesten 30—40; Krajován: 50—60; Kimpolungon 30—40 lélek. Pitesten dr. Székely Károly templomhelyet is adományozott s még Sükei be is állított volt oda egy udvarhelyi diákot lelkészül, de ezt később az agentia a szolgálattételtől eltiltotta.

6) Ohajtandó volna a bukaresti ecclesia s ezen elszort reformátusok között némi egybeköttetést eszközölni, s általában a missió ügyét felkarolni. Ez iránt a gen. synodus-hoz kérelmet is adott be s pártoltatásért esd.

A missio ügy érdekében tervbe vett lépések azonban bukaresti egyházunkba nemsokára kiütött s Dimény papsága idejében azután csak nem folyton tartott kellemetlen viszonyok miatt, elmaradtak.

Újabb viszályok a bukaresti egyházban.

E viszály részleteinek elősorolása ez emlékirat körén kívül eső levén, egyházi főtanácsunk erre vonatkozólag megjegyezni csak annyit tart szükségesnek, hogy annak fő szerzője az egyház akkori pénztárnoka volt, ki az ecclesiának kezén levő összes vagyonáról számadását beadni huzamos ideig vonakodott s az ecclesia némely tagjai pártját fogván, többször megújuló kellemetlen zavargások törttek ki. A viszály lecsendesítése végett egyházi főtanácsunk a cs. k. agentia útján a szükséges lépéseket megtette,

melyeknek eredménye lőn, hogy végre a pénztárnok 1853-an agentialis biztosok előtt számadásait az egyházi előljáróságnak beadta s hivatalából felmentetett, s így egyházi főtanácsunk intézkedése folytán a veszélyben forgott egyházi vagyon biztosítása eszközöltetett.¹⁾

A viszály azonban ezután se csendesült le, mert a pénztárnok hivatalából elmozdittatása után sem szűnt meg a lelkész ellen emelt különféle panaszaival egyházi főtanácsunkhoz s a cs. k. agentiahoz intézett feladásaival az ecclesia tagjait folyton izgalomban tartani. Ehez járult, hogy maga Dimény is eszélytelen magaviselete, sőt a mint odavaló kath. lelkész Jusztinus Jánosnak a cs. k. agentiahoz 1853 július 28-án beadott feladásából kitűnt, a házasság-kötések s felbontások körül tanúsított törvénytelen eljárásai által helyzetét folytonosan nemcsak nehezebbé, sőt végre tarthatatlanná tette. Akkor erdélyi kormányzó Schvarzenberg ő herczegsége ugyanazon év oct. 30-án 7472 sz. a. kelt átiratában föl is kérte ennek következtében egyházi főtanácsunkat, hogy a további kellemetlen szakadások kikerülése tekintetéből, Diményt helyezze át valamelyik ürességben levő erdélyi lelkészi állomásba, annyi-
val is inkább, hogy ő maga és főleg leánya neveltetése érdekében, ez áthelyezés iránt hozzá intézett feliratában ohajtását fejezte ki. Ez alkalommal egyszersmind arról is értesítette ő herczegsége egyházi főtanácsunkat, hogy a bukaresti cs. k. agentia által végrehajtott nyomozásból a Dimény ellen régebben támasztott többféle vádak és feladások alaptalansága teljesen kitűnt s ő mindezekben hibátlanak találtatott. Az ottani kath. lelkész által legújabbán tett feladást ennél fogva avégett teszi át eredeti-

Az erdélyi kormányzó átirata a kitört viszály tárgyában 1853-ban

¹⁾ I. Egyházi főtanács 148. 309. 378 jul. 1-én 1852.

ben egyházi főtanácsunkhoz, hogy Dimény közelebbről személyesen Kolozsvárra jövendő levén, kedvező alkalom lesz őt kérdőre vonni s azután ő herczegségét az ügy mikénti állásáról, a közlött feladás visszaküldése mellett értesíteni.

Ezen kormányzói átirat következtében egyházi főtanácsunk, miután Dimény már akkor Kolozsvárról elutazott vala, oda útasította püspök atyánkfiát, hogy hivatalos úton közölje vele a feladást.

A vádlott a vele közlött feladásra válaszát még azon év december 21-én¹⁾ meg is küldötte s abban ő maga is elismerte, hogy az ott nagyon elharapózott concubinátusnak megakadályozása tekintetéből, külön élő vegyes vallású házastársak végleges elválását rövid úton eszközölte s mindkét félt újabb házasság-kötésre felszabadította, sőt meg is eskette. Ily állásában a dolognak, természetes, hogy helyzetét, mint oly egyén, ki mellékes tekintetből sem saját egyháza, sem a más hit felekezetűiek törvényei iránt kellő tiszteletet nem tenúsított, tarthatatlanná tevő, s a következő év elején a cs. k. agentia által karhatalommal le is tartoztatott s Erdélybe kísértetett. Szabadságát ugyan nem sokára visszanyeré, de hivatalát többé nem.

Dimény mentsége
az ellene emelt
vádakra.

Eliteltetésének indokait a m. kormány hivatalos lapjában ugyanazon év ápril. havában közzé is tette. Egy ideig Bukarestben hátra maradt népes családja, egyházi főtanácsunk közbenjárása nyomán, míg a megüresült állomást új lelkész foglalta el, az egyház pénztárából havanként 5 arannyal segélyeztetett.²⁾

Dimény eliteltetése
1854-ben.

A megüresült lelkészi állomás betöltése iránt azon-

A bukaresti egyh.
előljáróság folya-
modása új lelkész
kiküldése tárgyá-
ban.

¹⁾ Egyházi főtanács 1053 nov. 6. 429 sz. Dimény válasza 1863 deczem. 21.

²⁾ Egyházi főtanácsunk átirata a püspökhöz 1854. 140 sz.

ban a bukaresti egyházi előjáróság a szükséges és törvényes lépéseket csakhamar megtette. Egyházi főtanácsunk útatisztása nyomán¹⁾ fölkerlte püspök helyettes Bodola Sámuel atyánkfiát, hogy saját belátása szerint egy alkalmas papi egyént válasszon s küldjön ki. Püspök helyettes atyánkfia ennek következtében az állomás elfoglalására, akkor kolozsvári segéd lelkész Székely Jánost szolítá fel, s miután ez atyánkfia késznek nyilatkozott, erről a bukaresti előjáróságot azonnal értesíté s az megnyugvását e választásban ki is jelentette s ez által ismételtelen tényleg elismerte egyházi főtanácsunk s illetőleg püspökünk azon jogát, mely szerint ott törvényes lelkész csak oly egyén lehet, kit egyházi főtanácsunk oda kibocsát s a papi hivatal folytatására fölhatalmaz. Székely János azonban magán körülményei miatt, noha már magát, mint bukaresti lelkész azon évben Zilahon tartott közszinatunkon fel is szentelteté, visszalépett, s így a bukaresti előjáróság kénytelen volt másodsor is kérelmező feliratot intézni püspök helyettes atyánkfiához e tárgyban.

Ez alkalommal az előjáróság az addigi díjlevelet is néhány pontjaiban módosítva terjeszté fel megerősítés végett. Fizetésül ajánlott 6 szobás szállást, havonként 140 cs. k. ezüst huszast, a persely jövedelmet s az oltári adományokat. Kifogást tett azonban az ellen, hogy az 1841-ben egyházi főtanácsunk által helybehagyott s a m. kormány által is megerősített egyházközségi szervezet szerint a pap elnököljön a gyűlésekben, midőn az egyházi vagyon elhelyezése s pénz kikölcsönzés kerül tárgyalás alá, állítólag azon okból, hogy Dimény alatt is e miatt fejlődött ki leggyakrabban a visszavonás a lelkész és hallgatók közt.

A bukaresti egyház tiltakozása a papi elnökség ellen.

¹⁾ Ugyanazon sz. a.

²⁾ Egyházi főtanácsunk leirata Bukarestbe 1854 326 sz. a.

Püspök helyettes atyámkfia e felirat következtében akkor m.-vásárhelyi könyvtárnok, papjelölt Koos Ferencz atyámkfiát szólítá fel ez állomás elfoglalására s midőn erről a bukaresti egyházi előjáróságot hivatalosan értesíté, egyszersmind az 1841-ik szervezettől eltérő határozatát törvénytellennek nyilvánítá.

Az előjáróság azonban püspök helyettes atyámkfiának e leiratára 1855 jan. 14-én kelt válaszában¹⁾ midőn egyfelől Kóos Ferenczet örömmel fogadá el lelkészül, másfelől a papi elnökség ellen hozott s püspök helyettes atyámkfia által törvényellenesnek nyilvánított határozatához való ragaszkodást fejeze ki, tüzetesebben fejtve föl erre vonatkozó indokait.

Hivatkozik a többek között az ottani luth. egyház község példájára, mely folytonos belviszályok által volt szaggatva mindaddig, míg lelkészük a község pénzügyeinek elintézésében döntő befolyást gyakorolt, elanynyira, hogy azon időben, a jegyzőkönyvek tanúsítása szerint közülök tömeges áttérések történtek a ref. hitre; de mióta lelkészük ilynemű ügyekben csak consultativ votummal bír, a község szép virágzásnak örvend, míg saját egyházuknak a belviszályok által elkésérített hivei feles számmal lépnek át a luth. egyházba, úgy, hogy a minő mértékben ez gyarapszik, azon mértékben apad a ref. hivek száma.

A következők azonban megmutatta, hogy az előjáróságnak a papi elnökség ellen tett azon kifogása s illetőleg aggodalma, nem volt egészen alapos. Koos Ferencz az egyház meghívó levelét s 20 arany úti költséget kapva, 1855 april 1-én, Virág-vasárnapján, papi hivatalát elfoglalta s hivei bizalmát buzgó és erélyes magavitelete által csakhamar annyira megnyerte, hogy a legújabb idő-

Koos Ferenzz elfoglalja a bukaresti lelkészi állomást
1855-ben

¹⁾ Az előjáróság felirata 1855 nov. 13-án.

²⁾ A bukaresti előlj. felirata 1855 jan. 14-én.

kig a papi elnökség ellen az egyház-tagok részéről hivatalos felszólalás egyetlen egyszer sem történt.

Ezen időtől kezdve egészen a Czelder Márton kimeneteléig ecclesiánk azon boldog egyház-községek közé tartozott, melyeknek nem igen van „története“, a mennyiben a Dimény korában kitört viszályok teljesen lecsendesültek s az addig egymás ellen vívódó pártok egyesült erővel igyekeznék a lezajlott viszályok miatt hanyatlásnak indult egyházi életük fölvirágoztatására.

Koos buzgó tevékenysége egyháza érdekében.

Koos papsága első évében már, az ő kezdeményezése nyomán, az egyház az énekvezető és tanító számára alkalmas lakot épített s egyszersmind rendes harangozó állomást szervezett.

Ugyanazon évben Koos a Romániában szétszórta élő ref. hivekre is kezdé lelkipásztori gondját kiterjeszteni. Bukaresti luth. lelkész Neumeisterrel oly egységre lépett, hogy évenként 4-szer Pitesten és Ploesten a szükséges egyházi teendőket — isteni tisztelet tartását, úrvacsora osztást stb. — egymást felváltva végezzék. Az említett két városban még a kath. atyafiak részéről is ekkor oly szívesen láttattak, hogy pl. Ploesten a kath. plébános t. Pongrácz Bódog fogadta őket több ízben vendégszerető hajlékába s e kölcsönös türelem egészen Czelder kimeneteléig fenn is maradt a különböző hitfelekezetek tagjai között. 1856-ban ugyancsak Koos buzgólkodása folytán új fiúiskolát épített a bukaresti egyház, az addig közös iskolának használt épületet leányiskolának hagyva meg s rendezve be. A következő évben a hivek áldozatkész buzgalma által törekvéseiben gyámolított lelkész egy díszes új harang öntését s annak számára egy harangláb felállítását eszközölé, mint-hogy a Sükei korában épült s már akkor rozszant fatemp-

lom tornyába azt felhuzni nem lehetett. 1858-ban július és augusztus havában a missio érdekében debreczeni lelkész tisztt. Révész Imre úr által gyűjtött s küldött segélypénzzel körutat tett Ploest, Buró, Bákó, Szászút, Foksány, Jassy, Galacz és Gyurgyevó városokban, mindenütt az evangéliumot hirdetve s a fölmerülő egyházi vallásos teendőket végezve. Körútjában többek között Foksányban olvasó kört szervezett, s Pitesten, ottani ref. gondnok Kovács Zsigmond által fáradozásában gyámolítva, két harangot öntetett. Ugyanazon évben a bukaresti új temetőből ugyancsak adakozások folytán négy holdat bekerített s több mint négyszáz gyümölcs-oltovánnyal sajátkezűleg beültette s 100 aranyba kerülő őrházat építtetett. A következő 1859-dik évben a romániai magyarok érdekében a bukaresti „Magyar Közlöny“ szerkesztését kezdette meg, melynek második félévi előfizetési díjából 400 frtot adott át Czeldernek a ploesti paplak megvételére. Ugyanezen évben szervezte a „Hunnia“ magyar egyletet, melynek könyvtárát a hírlapokban tett felhívása nyomán csakhamar 400 kötetre gyarapította.

Ekkor épült fel, mint buzgalmának maradandó emléke, a pitesti iskola s paplak is, s egyszersmind rendes tanítói állomás is szerveztetett ott. Vezetése alatt a bukaresti fiu- és leányiskola is szép virágzásnak indult. Kimentele alkalmával alig haladta meg a tanuló gyermekek létszáma a 20-at s már 1859-ben, hivatalos kimutatások szerint, 100-nál is jóval magasabbra emelkedett. Egyházi főtanácsunk engedélyével ugyanezen időben kezd meg előbb csak Bukarestben s később Erdélyben s Magyarországon is a tervbe vett új templom-építésre is a könyör-adomány gyűjtést. Ez ügyre vonatkozó s ez emlékirat keretébe tartozó adatokat lesz alkalmunk alább tüzetesebben elősorolni.

Ezen előrebocsátott történeti adatokból világosan kitűnnek a következők :

1.) A bukaresti ref. magyar egyház már alakulása legelső idejében önként az erdélyi ref. anyaszentegyházhoz csatlakozott s annak felsőbb hatóságát egyházi ügyekben tényleg elismeré.

2.) A Sükei korában fölmerült viszályok alkalmával a m. kormány 1836-ban kelt leiratában világosan kimondta, hogy a bukaresti egyházi ügyekben az erdélyi ref. főkonsistoriumot illeti a fő votum s így részéről is a már életbe lépett gyakorlatot helybehagyta s szentesítette, és ezen függés jogosságát az azután következett időkben sem vonta soha kétségbe.

3.) A bukaresti egyház körén kívül Moldova- s Oláhországban szétszórva élt ref. hivek vallásos érdekében már Dimény s még inkább Koos által tettettek egyes kezdeményező lépések egyházi főtanácsunk támogatása mellett.

4.) Czelder kimenetele előtt bukaresti egyházunkban Koos és hivei között a legjobbb egyetértés s békeesség uralkodott, a mi főként annak tulajdonítható, hogy Koos egyháza érdekében ritka buzgalmat és tevékenységet fejtett ki, s az az előtt ott hanyatlani kezdett vallásos életet szép virágzásnak indította.

Ezen előzmények előrebocsátása után, emlékiratunk tulajdonképeni tárgyra szállunk.

Czelder Márton működése.

Czelder fellépése
1861-ben.

Kétségsbe nem vonható, hogy Czelder első föllépésének indoka nem vala egyéb, mint a Romániában szétszortan élő ref. hivek vallásos elhagyatottságán lehetőleg segitni s úgy a ref. anyaszentegyháznak, mint a magyar nemzetnek, ott a hely színén jó szolgálatot tenni. Visszhangot keltett lelkében azon esdő felhívás, melyet, a Romániában élő magyarok érdekében az 1860-ik évben, ott megtelepült hazánkfia Mester Ede a hírlapok útján mindnyájunkhoz intézett s melynek következtében, szíve evangeliomi buzgalmatól lelkesítve, még azon év folytán néhai Zsarnai Imre superintendens ajánló levelével megjelent Kolozsvárt püspök atyánkfiánál s felhatalmazást kért a pitesti és ploesti ref. egyházakban a lelkeszi hivatal folytatására. Püspök atyánkfia örömmel adta előleges beleegyezését, azon hozzá tétellel, hogy a romániai missio nagy fontosságú ügyét köz szent-zsinatunk elébe terjesztendi s általában annak támogatására a szükséges lépéseket megteendi. Ez ígétét beváltandó, nem sokára fel is szólítá Czeldert, hogy ter-

Czelder elismeri
a függést.

jesszen a legközelebbi köz szent-zsinat elébe részletes tudósítást az ottani állapotokról. E felszólításra 1861 május 9-ről kelt válaszából Czeldernek világosan kitűnik, hogy ő akkor az erdélyi ref. egyházi főhatóságokat tekinté olybá, mint a melyeknek áll kizárólag jogában részére a szükséges felhatalmazásokat kiállítani s általában törvényszabta működésének korlátai között felette a felügyeletet gyakorolni. E válaszában a többek közt így ír: „egy fontos tárgy van, mire nézve főtiszt. püspök úr felhatalmazását kérem. Itt számtalan megtört házasság van s viszont, négy öt házassági elváltatás van teljesítésre váró. — Én püspök nem vagyok s magam, magamat bár mennyiecclesiát alapítnék, azzá nem tenném. Hogy nekem határtalan jog adassék a házassági elváltatásokra nézve, azt nem kérem, könnyebb boldogulhatás tekintetéből csak annyit kérek a főtiszt. püspök úrtól: méltóztassék azon megbízó oklevélben, melyet én Ploestről írtt levelemben, mint a pitesti s ploesti egyházak lelkipásztora, kértem, e tárgyra nézve is néhány felhatalmazó sort írni. Én kötelességemnek ösmerem utólagosan megtenni az elváltatás felőli rövid jelentést.“

E válaszában egyszersmind kinyilatkoztatta azt is, hogy az ottani állapotokról a köz szent-zsinat előtt részletes jelentését személyesen, élőszóval fogja megtenni s részére a lelki pásztori hivatal folytatására szükséges felhatalmazó levél hivatalos kiállítását kérni ¹⁾.

Czelder személyesen
mngjelenik
1861-beu a köz-
zsinaton.

Úgy is történt. 1861-ben Seps-Szt.-Györgyön tartott közzsínatunk előtt meg is jelent s kérelmére a jegyzőkönyv 15. sz. a. következő határozat kelt: „Közzsínatunk nevezett atyánkfiát a pitesti s ploesti ref. egyházak rendes papjául elősmeri, mint ilyet a bukaresti cs. k. osztrák consulságnak ajánlani fogja, megírván, hogy nevezett atyánkfia közzsínatunk által felhatalmaztatott a pitesti s ploesti

1) 1. Czelder levele a püspökhöz 1861 május 9-kén.

ecclesiákban s környékén háborgó házas párok válópereit ki-
folytatni ¹⁾“.


Sőt ez alkalommal a missio érdekében közzsinatunk
a tettleges gyámolítás iránt is határozatot hozott; erre vo-
natkozólag a jegyzőkönyv 16. száma következőleg szól:

„Czelder Márton atyánkfia benső hivatást tanúsító beszédében
előterjesztvén, hogy ő az isteni gondviselés intésére a moldo-
va-oláhországi—vallásos élet nélkül élő—szétszort ref. hi-
veknék vigasztalást nyújtani, őket egyházi tekintetben szer-
vezni, elmenvén, miután azokat templom, iskola, papi és
tanítói lakok nélkül és jövedelem hiányában találta, segé-
lyezésükre fölkérte magyarhoni hitsorsosainkat, kiknél föl-
kérése élénk visszhangra talált; fölkéri közzsinatunkat, ille-
tőleg anyaszentegyházunkat is, hogy nevezett szükölködő
hitsorsosainak segélyezését nemzetiségi tekintetből is hat-
hatósan eszközölje.“

Mely előterjesztést közzsinatunk hön felkarolván, el-
határozta, mikép e tárgyban kiküldendő megtalálások által
szóltattassanak fel minden egyházmegyéék részletes zsinatai,
lelkészei s egyházai, hogy nevezett hitsorsosaink szüksegei-
re adakozni, segélyt gyűjteni a legbuzgóbb eljárással sies-
senek, a begyűlendő segélypénzt püspök atyánkfiához küld-
vén, ki azt kézbesíteni sziveskedend ²⁾.

E zsinati határozatnak volt is kellő eredménye, a
mennyiben ennek nyomán a következő segély-összegek
gyűltek be:

1.) A közzsinat színhelyén 97 fr. 53. kr.³⁾.

2.) 1861—62-ben az egyházmegyékből összesen : 
1354 fr. 82 kr. s 4 arany.⁴⁾

3.) 1863-ban . . . 243 „ 38 „ 1 ar. 3 huszas.

4.) 1864-ben . . . 321 „ 80 „

5.) 1865-ben . . . 243 „ 22 „

Összesen : 2,163 fr. 22. kr. 5 ar. s 3 husz⁵⁾.

Ez összeget püspök atyánkfia aranyra váltva, rész-
letenként el is küldötte Czeldernek.

Segélyadományok
Erdélyből.

1) I. 1861 zsinati jegyzőkönyv 15. sz. alati.

2) I. 1861 zsinati jegyzőkönyv 16. sz. a.

3) I. zsinati jegyzőkönyv 26 sz. alatt.

4) Bodola kimutatása a begyűlt segélyösszegekről.

Az első küldemény vétele alkalmával Czelder püspök atyánkfiaához intézett válaszában következőleg nyilatkozott: „erdélyi anyaszentegyházunknak nagy hálával tartozom ama példás áldozat-készségért, melylyel itteni zsenge ecclesiánkat felkarolta s törekvéseiben segélt engemet. Az ügy, mely Erdélyt s az erdélyi anyaszentegyházat legközelebből érdekli, nem az enyém, én csak szolgája vagyok addig, míg erővel s segedelemmel áld meg az én Istenem“. Ugyanez alkalommal a vett segélypénz hova fordításáról be is számolt ¹⁾.

A bukaresti consulság első panasza 1862-ben.

Buzgalma azonban nem sokára túlrágadta az észelyesség határát. Ugyanis még azon év folytán 1862-ben a bukaresti cs. k. consulság hivatalos úton püspökségünkkel a következő—ellene fölmerült—panaszokat közölte ²⁾:

1.) Házásokat esket, a nélkül, hogy a consulátustól, az ottani gyakorlat szerint, a házasodhatási engedélyt kikérné.

2.) Összeesketett olyan nőt, ki előbbi férjétől nem volt elválva.

3.) A cs. kir. hivatalnokok irányában kihívó magaviseletű.

4.) Hallgatóit engedetlenségre láztatja a consulság ellen.

5.) Átvesz katolikusokat, a nélkül, hogy megtartaná az átállást szabályozó felsőbb rendeleteket.

6.) Bizonyítványokat állit ki a házasodni akaróknak arról, hogy vagyoni állapotjuk elégséges a megélhetésre, holott e jog hatáskörén kívül esik.

Ugyancsak e tárgyban, az erdélyi udvari kancellária rendelete folytán, a kir. főkörmányszék is kérdést intézett püspökségünkhöz, hogy a bukaresti cs. k. ügynökségnek a

1) Czelder levele a püspökhez 1862, május 30.

2) l. a consulates átírata 1862 oct. 28. 11,866 sz. a.

cs. k. kül- és rendőrminiszterium által is helyeselt ajánlata szerint, nem volna-e szükséges Czelder ellen rendetlenkedésért szigorubb törvényszerű eljárást intézni s őt valamely más állomásra áttenni ?¹⁾

E főkormányzéki leiratot megelőzőleg püspök atyánkia a vádpontokat Czelderrel hivatalos úton már közölte vala, s ő ezekre a következőkben felelt:

Czelder válasza
a vele közlött
pontokra.

Az 1-re: Esketett ugyan házasulandókat, a nélkül hogy kezében lett volna a szükséges engedély, de csak miután az illető sztaroszi biztosította arról, hogy az engedély — melyért az illetők folyamodtak — már útban van s ezt is csak azért tette, mivel hosszabb időre állomásáról el kelle távoznia.

A 2-ra: Elösmeri, hogy oly nőt is esketett össze, ki még előbbi férjétől el nem vált volt, de mentségül azt hozza fel, hogy: „ezt oly nővel tette, ki egy más férjjel 7 éve él s már három gyermekök van s erre is a maga sztaroszi nógatta s írásbeli felhatalmazást is adott, melyet, Pitesztre menvén, az egyház ládájában meg fog keresni“. E mentségéhez egyszersmind egy oly sajátságos értelmű nyilatkozatot csatol, melyből kitűnik, hogy függetlenségi tervek már akkor zsi bongani kezdettek agyában. E nyilatkozat következőleg hangzik: „most, ha úgy tetszik, bátorsággal visszaveheti az engedélyt a közzsinat, hogy egyháztanácsommal választhassak; én már megjöttem oda, hogy mindezeket elviselni tudjuk s a körülményekhez képest a magam munkálkodási körét biztosítsam.“

A 3-ra nézve beismeri, hogy a consulnál még nem volt, de mint írja: „legalább huszszor akartam menni. Vagy nem volt honn vagy nem volt kivel; ezt veheti dehonestationak akkor, midőn tiszt. Koos társam a császár nevenapján egész ecclesiabeli előljáróságával tisztelkedék. Én nem vagyok ily politicus. Az én elvem vagy halj meg!

1) 1. főkormányzéki leirat 1863 maj. 1-én.

vagy igaz légy! s az evangeliomi szabadság és nemzetiség szent nevét hiába fel ne vedd. A sztárosztikhoz sem járok tisztelegni ünnepélyekkor; én nem érek rá a mulatságra; szemben olykor megjelentem nekik az igazságot — t. i. a sztárosztiknak. De ígérem, hogy többé ezt sem teszem, tartva magamat az írás azon útasításához: „ne adjátok azt, a mi szent.” — Ha én valamikor az igazságról bizonyosságot tettem, kötelességem volt, melyhez soha hűtlen lenni nem fogok, A személyes respectust a személy hordozza magával“.

A 4-dik pont alatti vád alaptalanságát a román hatóság által megerősített s mellékelt bizonyítvánnyal mutatja ki.

Az 5-iket igaznak elősmeri s csak azzal menti magát, hogy a kath. lelkészek sem tartják meg az átállást szabályozó felsőbb rendeleteket.

A 6-ikat hasonlólag elősmeri, de állítása szerint nem tudta, hogy erre nincs joga. „Miért nem tetszett visszavetni a consulatusnak s irni nekem, hogy ezt ne tegyem. Én aztán befeleltem volna, hogy miért tettem ezt; nagy tehetetlenség“.

Kéri püspök atyánkfia, hogy mentségét a kir. főkormánysszékkal közölje. Kéri végre, hogy számára a közzsínaton eszközöljön ki egy bizonyítványt, mely szerint ő az erdélyi anyaszentegyház megbízása folytán és segedelmével működik ott egyházak s iskolák alapításában s azért, mint ilyen, ajánltatik mind az osztrák, mind a magyar kormány-férfiak pártfogásába ¹⁾.

A dézsi közzsínat
védelmezi Czeldert.

Püspök atyánkfia, úgy a kir. főkormánysszék fentebb idézett átiratát záradékával együtt, mint szintén Czeldernek a vádpontokra tett feleletét 1863-ban Déézszen tartott közzsínatunk elébe terjeszté, s az tekintettel főként Czeldernek az ügy érdekében addig kifejtett buzgalmára s remélve, hogy hasonló panaszokra többé alkalmat adni nem fog,

1) Czelder levele a püspökhöz 1863 június 8-kán.

őt védelmébe fogadta, s érdekében a felséges kir. főkor-mányszékhöz felirat intézését határozta el.

Nem lesz felesleges e felirat főbb pontjait szóról szóra ide igtatni, mert kitűnik abból közzsinatunknak Czelder hibáit szeretettel elfedező szelid s humanus eljárása.

E felirat következőleg hangzik :

„A felhozott vádak noha terheseknek látszanak első tekintetre, de nyomósabban s részrehajlatlanul megvizsgálva, ha mindjárt vétségek maradnak is, de a körülmények által nagyban szelidítettnek. Ugyanis; a három első pont alattiakat missionariusunk a helyi rendeletek nem tudása következtében követte el, s miután mind főt. püspök atyánkfia már az előtt s mind közzsinatunk ez alkalommal komolyan figyelmeztette nevezett atyánkfiát e rendeletek megtartására, teljes okunk van hinni, hogy ez ezután nem fog ismétlődni. Megemlitendőnek tarjuk azt is, hogy a cs. kir. főügynökségtől felhozott panasznak az a része, hogy nevezett missionariosunk nem érett koraikat vagy katonakötelezetteket kötött volna össze a beadott (s tisztelettel ide zárt) hivatalos esketési bizonyítvány szerint, teljességgel nem áll.

A mi illeti a panasz 4-dik pontját, a rom. katholi-kusok átvételét, az e tárgyban kiadott miniszterialis ren-deletek megtartása nélkül: mi távol vagyunk attól, hogy missionariusunk vétségét a panaszló rom. kath. lelkész ha-sonnemű vétségeivel, vagy az elkövetett jogtalanságot ha-sonló jogsértéssel ohajtanók visszatörölni, mindazonáltal reméljük, hogy abban a korban, melyben fels. császárunk nagy birodalmában nemcsak a nemzetiségek, hanem a val-lások egyenjoguságát is elvül kimondotta, egy buzgóságá-tól elragadtatott missionariusnak nem fog megbocsáthatat-lan hibául feltudatni azon áthágás éppen ott, a hol a rom. kath. pap is missionariusunk feladása szerint hasonnemű kihágásokat követett el a prot. anyaszentegyház ellenében; annyiival is inkább, mivel közzsinatunk komolyan köte-lességévé tette a ministerialis rendeletek szoros megtartá-sát s azoknak áthágásáért kellőleg hibáztatni, el nem mu-lasztotta.

Az 5-dik pontra megjegyezzük „hogya missionariu-sunknak a cs. k. főügynökség egyes hivatalnokával volt is, általunk nem menthető, összeszólalkozása, a mit neki hibául kitenni el nem mulasztottunk, de ezt a cs. kir. főügynökség

elleni szegülésnek annyival kevésbé lehet tekinteni, mivel a panasz 6-dik pontja ellen Czelder Márton atyánkfia saját hallgatóinak külhatóság által hitelesített s $\frac{1}{2}$ ide zárt bizonyítványával tanúsít, melyben a panasszal ellenkezőleg azt mutatja meg, hogy ő hallgatóit mindig az előljárók és törvény tiszteletére inti és engedelmességre szólítja fel.

A panasz pontjainak ily állásában közzsinatunk nevezett atyánkfiának állomásáról való visszahívására, ha véleményt nem adhat, igen is természetes; mert reméli nemcsak azt, hogy az ország kormányzó testületei meg tudnak bocsátni oly botlásokat, melyeket egy hivatásának különben teljesen megfelelő, Jézus Krisztus szent vallásáért önfeláldozásáig buzgó egyén, csak járatlanságból követett el, hanem azt is, hogy a fels. kir. főkormányzók nem fogja elmulasztani nyomos szavaival ajánlani a bukaresti cs. k. főügynökségnek, hogy a missiot, minden felekezetiiség fölébe emelkedett keresztyéni szeretettel, ajánlja, védje, szóval mindazon javadalmakban és pártfogásban részesítse, mely egy apostoli kir. közegeinek; a kimondott vallásos egyenlőség értelmében, keresztyéni s tehát első kötelessége. Annyival is bátrabbak vagyunk ezt teljes reménynyel kérni—mivel úgy hisszük—tudva levő dolog, hogy e missiot az erdélyi ref. és a magyarországi protestans mindkét anyaszentegyház önmegtagadással indította s erőfeszítéssel tartja fenn, egyedül Krisztus anyaszentegyháza érdekében, azért, hogy ne legyenek a keresztyén Európában és épen az apostoli király birodalmának tőszomszédjában a fels. királynak oly alattvalói, a kik minden vallásos élet nélkül a pogányságnál rosszabb állapotban tengenek. Ezekhez küldöttük ki ugyanis Czelder Márton atyánkfiát, a ki nem rettent vissza e terhes pálya töviseitől, hanem vértanúságig elszánt lélekkel hordozta Krisztus keresztyét és predikálja az ő evangéliomát a szegényeknek s a ki ennyi érdemei mellett, úgy hisszük, nem ismétlendő botlásaiért, kegyes elnézést érdemel ¹⁾.”

A közzsinat Czeldert a törvények tiszteletben tartására inti 1865-b.

E feliratnak volt annyi eredménye, hogy a magas kormány s illetőleg a kir. kormányzók részéről Czelder ellen egész 1865-ig nyomosabb lépések nem történtek.

Ugyanakkor megbízott püspök atyánkfia, miszerint Czeldert közzsinatunk nevében figyelmeztesse, hogy eljárásai-

1) L. 1863 zsinat jegyzőkönyve 57. sz. alatt.

ban a fennálló polgári és egyházi törvényeket tartsa tiszteletben. Végre határozatba ment, Czelder fentebb idézett kérelme értelmében az is, hogy küldessék neki, mint moldova- s oláhországi missionariusnak, bizonyítvány közzsínatunktól ¹⁾).

Hogy Czelder még 1863-ban s 1864-ben is tényleg elismerte egyházi főtanácsunk s püspökségünk rendelkezési jogát a missio ügyében s a pitești és ploesti egyházakat is olybá tekintette, mint a mi anyaszentegyházunkhoz tartozókat, szolgáljanak erre bizonyiságul a következő adatok:

1.) Egyházi névtárunk számára ő maga küldé fel mind a két évben püspök atyánkfiához a pitești és ploesti egyházunkra vonatkozó, szükséges statistikai kimutatásokat ²⁾).

2.) Ugyancsak mind a két évben Dézsen s Kolozsvárt tartott közzsínatunkra az általa lefolytatott válópereket végellátás s illetőleg megerősítés végett felküldé ³⁾). Utóbb említett közzsínatunkhoz egyszersmind kérelmet is adott be az iránt, engedtetnék meg neki, hogy Oláhországban levő minden egyházaink presbyteriumaival választó törvényszékeket tarthasson s ezen a válópereket véglegesen elláthassa. Közzsínatunk azonban e kérését meg nem adhatta, hanem a következő határozatot hozta:

„A házasság szentségével s fontosságával nem tartjuk megegyezhetőnek, hogy a házassági elválás ily nagyban megkönnyíttessék, úgy szintén, hogy oly törvényszéki bírák állíttassanak be, a kik nagy hihetőséggel semmi ösmere-tével sem bírnak a házassági törvényeknek; hanem ajánlja, hogy kérelmes atyánkfia, Koos Ferencz bukaresti s Nagy József pitești lelkész atyánkfiaival évenként egyszer, vagy a körülmények szerint többször is, gyülnének össze felváltva Bukarestben, Ploestben és Pitesten, maguk mellé vevén a presbyterium értelmesebb egyéneit s velők együtt alakítsanak

1) I. ugyanott.

2) I. Czelder levelei 1863 jun. 1-én, dec. 12-kén.

3) I. 1865—64-iki zs. jegyzőkönyveket.

választó törvényszékeket, melyekről a perek kellő okmányokkal fölékesítve, küldessenek be ezután is a közzsínatra végellátás végett¹⁾.

3.) Püspök atyánkfíától Galaczra, hol a mint irta, „egyházközséget szerkesztett össze“, egy ifju lelkész kiküldését kérte s egyszersmind tudatta, hogy ez új egyházközség létrejöttét a consulatumnak bejelenté s az helybehagyta²⁾.

4.) Azon indokból, hogy az angol missioi társulathoz segedelemért folyamodhassék, püspök atyánkfíától latin szövegű bizonyítványt kért arról, hogy ő „a missio ügyét az erdélyi ref. anyaszentegyház megbízásából pártfogásával és segedelmével folytatja³⁾“.

5.) A pitesti egyház felküldött számadásának öt érdeklő egyik pontjára vonatkozólag arra kérte föl püspök atyánkfíát, hogy mielőtt végitéletét kimondaná, a számadást vele közölni méltóztassék⁴⁾.

6.) Átalában a missio ügyében tett minden lépéséről püspök atyánkfíát folytonosan értesítette, a nagyobb fontoságokban felhatalmazását, rendelkezését kérte, szóval, egyházi főhatóságainktól való függését tényleg elősmerte⁵⁾.

Mielőtt áttérnénk missionáriusi működésének ama korszakára, melyben minden igazoló előzmény s alapos ok nélkül egyházi hatóságainkkal szemben e függést felmondta s függetlenkedési törekvéseit megkezdette,— noha szorosabb értelemben véve ez emlékirat körén kívül esik — nem lesz fölösleges egy futó pillantást vetni bukaresti egyházunk állapotára ez időben, minthogy ez egyfelől a Koos és Czelder közt kitört viszálynak, másfelől a legutóbbi időben történt bukaresti zavaroknak, nyitjául szolgál.

A bukaresti egyház állapota
1863-ban.

1) I. 1864 zsinati jegyzőkönyv 28. sz. alatt.

2) I. Czelder levele 1863 april. 28-kán.

3) I. Czelder levele 1863 márt. 17-kén.

4) I. Czelder levele 1863 febr. 16.

5) . I. Czelder összes leveleit 1863—64-ben.

Említők fenntebb, hogy Koos kezdettől fogva hiveivel a legjobb egyetértésben s békességben élt. — Az egyház érdekében kifejtett buzgalmanak oly szembetűnő bizonyosságát adta, hogy az egyház tagjai közül azok is, kik elődeivel szemben ellenzéki pártállást foglaltak el, vele kezett fogva, közegyetértéssel törekedtek egyházunk felvirágoztatásának nemes célja felé. Ez egyetértéseknek és buzgalomnak szép példáját mutatja fel az 1863-ik év története.

Ekkor ugyanis Koos kezdeményezése nyomán egy értelemmel elhatározá az azon egyházunk, hogy bár mekkora áldozatába is fog kerülni, Isten segedelmével, egy új diszes templom építéséhez hozzá kezd. Febr. 1-én tartott közgyűléséből fölíratot intézett egyházi főtanácsunkhoz, melyben e szép szándéka kivitelére engedélyt kért. E felíratában részletesen ki vannak fejtve ez elhatározásának indokai s egyszersmind kimutatva azon segélyforrások is, melyekre számítva az építéshez hozzá kezdhet. A felküldött pénztárnoki számadás kimutatása szerint az egyház alaptőkéje akkor meghaladta a 100,000 piaszttert, melyből 50,000-et építésre fordíthat, miután a többinek kamatja fedezi a lelkészi fizetést; a kántor s harangozó javadalmazása stola, persely s egyéb mellék-jövedelmekre levén fektetve. A beküldött építési terv s költség számítása szerint a templom teljes fölépítése s berendezése 80 ezer piaszterre volt feltéve, s így még 30 ezer piaszter szükségeltetett a kiadás fedezésére, melyhez jelentékeny összegekkel, építési anyagokkal s az építésnél ingyen végzendő szolgálattétellel ígérkeztek járulni az egyes hivek, úgy, hogy az egyház körén kívül gyűjtendő segély-adományok csak 800 arany erejéig helyeztettek kilátásba ¹⁾.

Első lépések új
templom építése
iránt.

1) 1. bucaresti felirat 1863 febr. 1-én.

Egyházi főtanácsunk az engedélyt nemcsak megadta, sőt e kérelmét oly felhívással tette át püspök atyánkfiához, hogy anyaszentegyházunk minden egyházaiban e czélra kiküldendő egyének által kéregetést rendeljen el¹⁾.

Koos tetemes segélyt gyűjt az új templom építésére
1864-b.

Ez engedély következtében az egyház az építéshez hozzá is kezdett s pár év alatt be is végezte azt; az egyes hivek ígéretöket beváltva ritka buzgalommal segédkeztek, kitől a hogy telt. — Koos a közgyűlés felkérése s megbízása nyomán vándor útra kelt s Erdély és Magyarország jelentékenyebb városait segély-adományok gyűjtése végett bejárta s fáradozásainak összes eredménye volt 2018 frt. 15 arany s $\frac{1}{2}$ napoleon d'or, s erről részletes számadást is mutatott be. Úti költségre csak felét költötte el azon összegnek, melynek erejéig az egyház által felhatalmaztatott²⁾. A hirlapokban közzétett esdő szózata nyomán hazatérte után is tetemes adakozások történtek.

E buzgalom, melyet Koos egyháza érdekében tanúsított s ama helyeslés, melyet fáradozásainak legszebb jutalmául a közvélemény részébe juttatott, úgy látszik, nyugtalanítani kezdte Czeldert. Ez időben kelt, s püspök atyánkfiához intézett leveleiben legalább mind gyakrabban enged meg magának, minden alapos ok nélkül, szenvedélyes kifakadásokat Koos ellen s a nyilvánosság színe előtt közlött számadásaira szemet hunyva, a begyűjtött segélyösszegek hűtlen kezelésével kezdé gyanusítani. Sőt a mi több, nem átalotta őt azzal is vádolni, hogy anyaszentegyházunktól egyházát elszakítani törekszik s magát püspöki méltóságra akarja fölemelni³⁾. — A csakhamar bekövetkezett események épen az ellenkezőt bizonyították be s csalhatatlan jeleül szol-

1) I. írtat a püspökhöz 1863 febr. 22-kén.

2) I. Prot. Egyh. és Isk. Lap 1866 11, szám.

3) I. Czelder levele 1864 szept. 3k-án.

gáltak annak, hogy az elszakadás s püspöki méltóságra emelkedés vágya nem a Koos, hanem épen az ő lelkében élt.

Ugyanis 1865-ben jun. 28-kán jutott püspök atyánkfia kezébe ugyanazon év május 15-kén és 16-kán Czelder elnöklete alatt Bukarestben tartott úgynevezett „missioi szent zsinat“ jegyzőkönyve, melynek egyes tételei Czelder elszakadási törekvéseit a nyilvánosság színe előtt leplezetlenül föltárják.

Czelder „missioi sz. zsinatot“ tart Bukarestben 1865.

Felesleges volna e jegyzőkönyvet egész terjedelmében ide igtatni; alkalmunk lesz alább egyházi főtanácsunknak erre vonatkozó határozatát főlemlíteni. — E gyűlés jellemzéséül előlegesen csak annyit említünk, hogy annak első napján a tényleges elszakadás egyházi tekintetben az erdélyi superintendentiától határozatilag kimondatott, a mennyiben Czelder püspöki s illetőleg episcopusi cízzel felruháztatott. Másfelől kimondatott az is, hogy egyházaink a román kormány protectioja alá fognak átadatni.

Püspök atyánkfia az egész jegyzőkönyvet azon évben Széken tartott köz szent-zsinatunk elé terjeszté, valamint a pitesti egyház 14 tagjának külhatóság által is hitelesített s hozzá felküldött kérelmét, melyben a bukaresti missio-zsinat minden határozatai ellen tiltakoznak, nemcsak azért, mivel a pitesti egyház e gyűlésre meghiva nem volt s lelkészük Nagy József is, tudtokon kívül ment Bukarestbe, hanem azért is, mivel az ott kelt határozatokat egyházukra nézve végpusztulást hozóknak látják s ennél fogva kijelentik, hogy Czeldert püspökkül el nem ismerik, az oláh kormány alá adni magukat nem akarják, hanem egyházi tekintetben az erdélyi ref. anyaszentegyház főhatósági felügyelete, politikailag pedig az osztrák császár s magyar király kormányának védelme alatt akarnak maradni továbbra is').

A pitesti egyház tiltakozik a „zsinat“ határozatai ellen.

1) 1. pitesti felirat 1865 máj. 29-kén.

Közzsinati határozat a bukaresti zsinat tárgyában.

Köz szent-zsinatunk tárgyalás alá vevén a beküldött jegyzőkönyvet s azzal kapcsolatban a pitești egyház tiltakozását, következő határozatot hozott: „e jegyzőkönyv 39 pontja közül közzsinatunk elébe tartozó főként a 22-dik melyben ki van mondva, hogy a Moldova-Oláhsországban létező papság magát a válóperek végellátására képesítettnek tartja s jövendőre a válópereknek közzsinatunkra, felülvizsgálat végett, felküldését megszünteti.” — E határozatra közzsinatunk megegyezését nem adhatja, míg a missioban levő egyházak erdélyi ref. anyaszentegyházunkhoz tartozóknak tekintetnek, hanem marad mult évi 18. sz. alatti határozata mellett. A mi e jegyzőkönyvbe foglalt többi határozatokat, jelesen az elszakadást, új püspökség felállítását, az osztrák protectio alóli kilépést stb. illeti, mind-ezeket az egyházi főtanácsnak, mint illetékes hatóságnak bölcs elhatározására bizza; kimondja azonban nézetét, hogy pitești egyházunk tiltakozását, úgy szintén bukaresti egyházunknak és lelkészének a közlött jegyzőkönyvből kitetsző magatartását helyesli s a két egyházat — kifejezett ohajításuk szerint — a régi viszonyban megtartandónak véli. A mi Czelder Mártonnak a velünk közlött jegyzőkönyvben kifejezett azon állítását illeti, hogy nevezett atyánkfia közzsinatunktól a moldova-oláhsországi missio felügyelőjévé neveztetett volna ki, megjegyezni kívánja közzsinatunk, hogy 1862-ben Sepsi-Szt.-Györgyön 15 sz. alatt hozott határozatában Czelder Márton atyánkfiát nem a missio felvigyázójának, hanem csak a pitești s ploesti egyházak papjának ösmerte el¹⁾.

Egyházi főtanácsunk, mielőtt határozott volna ez ügyben, hivatalos leiratban felszólítá Koos Ferencz atyánk-

1) 1. zsinati jegyzőkönyv 52. sz. 1865.

fiát, hogy e gyűlés előzményeiről s lefolyásáról terjesszen föl részletes tudósítást.

E felszólítás nyomán kelt válaszában Koos atyánkfia fölfejtí, hogy a bukaresti egyház létrejöttének félszázados ünnepe alkalmából egy értekezlet tartására ő szolítá föl Czeldert, ki azonban egészen másféle czélt táplálva lelkében jelent meg a gyűlésre, a nélkül hogy azt vele közölte volna. Ploestről társaival együtt az ünnepélyre megérkezye, az nap késő éjszakáig tanácskozott velők s őt (Koost) azzal biztatta, hogy majd mindent meg fog tudni. Ugyanekkor Czelder megtudván, hogy Nagy József Pitestről nem jött el, azonnal táviratozott utána, hogy minden esetre jöjjön el. — Másnap a gyűlés megnyílt s a megnyitási szertartások után számszerint 3 levelet, melyek Czelderrel egy szekeren érkeztek, felbontattak, melyekben mintegy 15 aláíró azért folyamodott, hogy Czelder neveztessék ki moldova-oláhországi első ref püspökké s ő e megtiszteltetést megköszönve, a püspöki czímet el is fogadta.

Koos jelentése a
zsínat folyamáról.

Még az első napi gyűlés folyama alatt érkezett Pitestről egy távirat, melyben azon egyház két tagja a többiek nevében a gyűlés minden határozata ellen tiltakozott. E tiltakozás jegyzőkönyvre vétetvén, Czelder fölkeríte a bukaresti egyház jelenlevő tagjait, hogy nyilatkozzanak, ezek pedig minden válasz nélkül a templomot tömegesen odahagyták s ezzel az első napi gyűlés el is oszlott. Másnap a gyűlés tovább folyt, de már ekkor csak a Czeldernek hívei vettek benne részt. — Ekkor a püspökségre vonatkozó határozat oda módosított, hogy ez az erdélyi s magyarországi ref. superintendentiákhoz megerősítés végett fölterjesztetik s azon esetben, ha azoktól kedvező válasz jön, felszólittatik Bukarest is a missiohoz csatlakozásra.

Ezzel kapcsolatban Koos affelől is értesíté egyházi főtanácsunkat, hogy Czelder ottani egyházainknak a román cultus-miniszterium alá adását illetőleg már lépéseket is tett¹⁾, s ez iránti szándékát az osztrák consul előtt ki is jelentette. Sőt hasonló eljárásra őt magát is felszólítá, de erre Koos kinyilatkoztatá, hogy ebben az egyházak tagjainak nemzetiségét látja veszélyeztetve s beleegyezését teljességgel nem adhatja²⁾.

Egyházi főtanácsunk e tárgyban hozott határozatának kelte előtt még időközben Czelder erőszakos eljárásaira s a missio kebelében a belbékeség s rend felbomlását eszközlő törekvéseire vonatkozólag, következő hivatalos okmányok s illetőleg panaszok s fölterjesztések érkeztek be részsint püspök atyánkfiához, részsint egyházi főtanácsunkhoz.

Ploesti luth. és
kath. atyafiak fo-
lyamodása egyh. f.
tanácsunkh. 1865.

1865 jul. 12-ről jött fel ploesti lutheranus és katholikus atyafiak részéről egy folyamodvány, melyben az illetők eladják, hogy noha ők más felekezetnek tagjai, de miután Ploesten más felekezetű magyar pap nincs, részükről nagyon is örvendettek, hogy azon év tavaszán t. Vincze Dánielben egy több nyelvet tudó jeles magyar lelkészt nyertek, de örömük nem tartott soká; mert Czelder féltékenységből e fiatal lelkészt onnan ki akarta zaklatni, nem türhetvén maga mellett mivelte embert, hanem csak az általa a szemétről fölszedetteket, kik hibáit, iszákosságát elpalástolják. Kérik ennél fogva, hogy Czelder ne nyomtatásban megjelenő leveleiből, hanem tetteiből ítéltessek meg. Ugyanazért vonassék számadásra, még pedig ott helyt lakó részrehajlatlan egyének előtt, a kik az oda való viszonyokat ösmerve, az általa tett építkezéseket meg tudják becsülni. Kérik végre, ne engedtessek meg Czelder-

1) I. alább a hiteles okmányt erre vonatkozólag.

2) I. Koos fölterjesztése az egyházi főtanácsához 1865 jul. 13-kán.

nek, hogy ő neveljen ott papokat 15–16 éves gyermekekből; mivel ez mind a ref. vallást, mind a magyar nemzetiséget gúny tárgyává fogja tenni ¹⁾).

Julius 19-ről keltezve ugyancsak a ploesti egyház néhány tagjától, mind az egyházi főtanácshoz, mind a püspökséghez jött be egy folyamodvány, melyben eladják, hogy azon év tavaszán Czelder egy fiatal lelkészt Vincze Dánielt állított oda be, kiben nemcsak az egyház, hanem a más felekezetű magyarok is teljesen meg voltak nyugodva; az egyháztagok annyival is inkább, mivel a Czelder gyakori s huzamos távolléle alatt nem voltak kénytelenek temetést, keresztelest oly egyének által hajtatni végre, kiket Czelder mindenünnen fölszedve hagyott maga helyett, és a kik tudatlanságukkal nevetséget, botrányt idéztek elé s vallásunkat gúny tárgyává tették a más hitfelekezetűek előtt. — Most azonban Czelder Vinczét el akarja üldözni, mivel ez őt nagyravágyó törekvéseiben nem segíti. Felhozzák Czelder ellen, hogy a missio pénzét ok nélkül fecserli, részeseg, mindenünnen fölszedett gyermekeket tart maga körül, ezeket papi ruhába jártatja és belölők lelkészeket akar nevelni s kibocsátni a missio számára; kéri ennél fogva megakadályozni, hogy Czelder Vinczét elűzhesse s tekergő fiakból papokat nevelhessen; valamint azt, hogy oda való egyénekből alakult bizottmány által Czelder számadásai szorosan megvizsgáltassanak.

Czelder észrevevén, hogy egyfelől ellene a ploestiek panaszos fölterjesztéseket tettek egyházi főtanácsunknál, másfelől a bukaresti missioi zsinat jegyzőkönyve köz szent zsinatunk által egyházi főtanácsunkhoz tétetett át, szükségesnek látta maga részéről is e tárgyban Nagy József pi-

Ploesti egyháztagok felirata Vincze érdekében.

1) l. ploesti felirat 1865 július 12-kén.

testi lelkeséssel együttesen, némi felvilágosításokat adni egyházi főtanácsunknak.

E feliratban a többek között következőleg nyilatkozott: „nem volt neki célja, mint a missio kezdőjének, vezetőjének, hogy pár egyházat szervezve, azt az erdélyi vagy más magyarországi superintendenciába kebelezzék s dacára ennek az erdélyi superintendencia, különösen pár év óta világos tanújelét adta annak, hogy ő az itt szervezett egyházakat magáé gyanánt tekinti, a nélkül hogy a missio egyházaihoz Magyarországnak elvitázhatlan kegyeleti és törvényes jogát tekintetbe venni kegyes volna.“

E nyilatkozattételben feledni látszék Czelder, hogy az előtt alig egy évvel az erdélyi superintendencia törvényes felügyeleti jogát ő maga is tényleg több ízben elősmerte s tiszteletben tartotta. „A missio célja — így folytatja tovább — hogy szabad protestans községgé alakuljon, mely semmi világi hatóság által működésében ne gátoltassék s állása azon ország törvénye által, hol él, nem eltűrt, de törvényesen elismert s biztosított legyen. Ezen törvényes álláspontot kereső s biztosítani kívánó testületi elv kifolyása a püspöki név, protectio, házassági ügy s a jegyzőkönyv több pontjai“.

Végre kinyilatkoztatja, hogy: „az ottani kormánnyal kiegyezkedik s az ügy állását biztosíttatja, remélve, hogy a mlgs. egyházi főtanács, a helyett, hogy működése királyi czedrusát letörné, kimélni, nevekedésén örvendeni, s a missio ügyét jó akarattal, tanácscsal, áldozatkészséggel segíni méltóztatik“¹⁾.

Hogy e fölterjesztésben Nagy József csak névleg s beleegyezése ellenére szerepelt, bizonyosága ennek, hogy még ugyanazon év aug. 23-ról ő maga 12 pitești egyházzal együttesen egy fölterjesztést intézett egyházi főtanácsunkhoz, melyben eléadják, hogy ők Czelder Mártonnak még 1862-en dec. 27-n adtak volt egy felhatalmazványt arról, hogy őt ezután is felügyelő lelkipásztoruknak tartják, s mikor hozzájuk megy az egyház ügyeit megtekinteni, szívesen

1) I. Czelder s Nagy József feliratata 1865 július 20-kán.

látják; de Czelder e jogával visszaélt; az egyház [és lel-
késze felett oly felsőséget kívánt gyakorolni, minő az
egyház jogaival s jóllétével össze nem férhető. Hirdette
ugyan szóval a presbyterialis kormányformát, de tetteleg a
presbyteriumot mellőzte, jegyzőkönyvükbe önkényileg tett
beírásokat, melyeken az ő felsőségi hatalmát megalapítani
akará; közelebbről is a bukaresti gyűlésre — míg a többi
egyházakat meghívta — addig a pitestit mellőzte s az
egyháznak oda küldött tiltakozását félretette. Nyilvánít-
ják, hogy ők Czeldert, mint a ki közöttük a visszavonás
magvát oly sokszor hintegette, püspöküknek el nem is-
merik, vele semmi hivatalos viszonyba nem lépnek, hanem
mint addig, úgy ezután is az erdélyi ref. superintenden-
tiát tekintik egyházi felsőségüknek; intézkedéseket onnan
várnak s fogadnak el, s kérelmeikkel ahhoz folyamodnak.')

Püspök atyánkfia a ploesti egyháztagek panaszos
feliratait, mielőtt egyházi főtanácsunk eleibe terjesztette
volna, Czelderrel közölte s figyelmeztette őt, hogy Vincze
az ő tudtával s beleegyezésével ment Ploestre, s ha már
a hivatalába beállított lelkész vagy segédlelkész ily rövid
úton általa hivatalából elmozdittatik, e tény kétségkívül
a missio iránti buzgalmat csökkenteni fogja, mert bajo-
san fog akadni a két Magyarházaiban ily bizonytalan ál-
lomásra alkalmas ifju, ha jó hírében megölvé kell hazá-
jába visszatérnie. Fölkérte ennél fogva Czeldert, hogy Vin-
czét hivatalába helyezze vissza s e panaszos felirat többi
pontjaira nézve is mentségét tegye meg. ²⁾

E püspöki leiratra Czelder aug. 18-án kelt válaszá-
ban fölfejtí, hogy Vinczében csalódott s nincs kedve, sőt
szégyenli elősorolni mindazon embertelen dolgokat, melye-

Püspök atyánkfia
közli a panaszo-
kat Czelderrel.

Czelder válasza a
közölt panas-
szokra,

1) I. Pitesti felirat 1865. augusztus 23-án.

2) I. Püspök leirata Czelderhez 1865. július 22-én.

ket azon ifju vele cselekedett. Koos is csak azért pártfogolja, mert talált végre benne egy oly embert, ki neki (Cz.-nek) érzékenyen árthat s a missiot végbukásáig viheti.

Mindazonáltal kijelenti, hogy Vinczének most utoljára megbocsát s megengedi, hogy mint segédlelkész, — minthogy azon superintendentia törvénye szerint, a honnan jött, 2 évig rendes lelkész nem lehet — menjen át Pitestre, Nagy József pitesti lelkész pedig menjen helyébe Ploestre.

Azon vádat, mely szerint ő gyermekeket s illeték-telen egyéneket papi ruhába öltöztet — rágalomnak mondja.

Hogy mit fog tenni azon árva gyermekekkel, kiket, míg a hitben megerősödnek, maga körül tart, az az ő gondja; vannak missioi iskolák, melyek azokat befogadják, kiképezik s exmittálják.¹⁾

Mellékelve küld egyszersmind a ploesti egyház némely tagjaitól egy nyilatkozatot Vinczét illetőleg. E nyilatkozatnak ugyanazon kézírással 22 egyházi tag neve van alájegyezve; de az aláírások sem keresztvonásokkal, sem más-ként hitelesítve nincsenek s így semmi súlylyal nem bírhat. Vincze ebben a következőkkel vádoltatik: „Czelder távollétében az iskolában nem tanít; midőn lelkészi teendőket kellene végeznie, nem található otthon s ha ezért őt Czelder megfeddi, szitkokkal felel. Czelder ellen bujto-gat, pártot csinál s Czelder távollétében a parochiáról el is költözött; pártja augusztus 11-én megrohanta Czeldert, s kevésbé mult, hogy a támadás tettelegességre nem ment át. Ezen okokból ők Czeldernek kijelentették, hogy Vinczét segédpapjukul el nem ismerik, s továbbra is Czeldert tekintik papjukul, s kéri püspök atyánkfiaát, hogy a Vincze mellett felszólalt egyháztagokat feddje meg.“

Püspök atyánkfiaának a missiora vonatkozó véleményes előterjesztése egyházi főtanácsunk előtt.

Püspök atyánkfia ezen, részint hozzá intézett, részint egyházi főtanácsunk által véleményadás végett hozzá át-

1) I. Czelder felirata a püspökhöz 1865. aug. 18-ár.

tett panaszos iratokat a következő megjegyzések kíséretében terjeszté egyházi főtanácsunk elébe:

1) Felemliti, hogy a válóperek lefolytatásaira vonatkozólag, a közzsínat már határozott;

2) A mi a Czelder püspökségét illeti, miután maguk azon egyházak tiltakoznak ellene, s Nagy József kinyilatkoztatta, hogy az ő neve alatt kiadott jegyzőkönyvet nem ő fogalmazta, — az ön magába összeomlott s így Czelder „ez a nagyra vágó atyafi“ legfőlebb megfeddést érdemel.

3) Sürgősebb a ploesti ügy, a hol Czelder egy ünnepelesen beállított lelkészt, Vinceze Dánielt, állomásáról rövid úton elmozdított s ennek következtében az egyháztagok között nagy mérvű egyenetlenség és visszavonás támadt. Emliti, hogy a ploestiek panaszos feliratuk alapján Czeldert Vinceze visszahelyezésére föl is szólította, de a mint Czeldernek az átirathoz mellékelt válaszából kitűnik, ő erre nem hajlandó s legfőlebb abba egyezik bele, hogy Vinceze Nagy Józseffel állomást cseréljen.

4) Emliti, hogy hozzá az iránt is feladások jöttek, hogy Czelder a missio pénzét nem kezeli elég hiven.

Ennélfogva czélszerű lenne az egész missiot rendezni; az oláhországi református hivek közül alkalmas egyéneket, mint világi gondnokokat rendelni Czelder mellé, kikkel s más paptársaival folytassa, igazgassa a missio ügyét. Ez a gondnoki testület legalább nagyjában egy kimutatást készítene arról, hogy mire fordította Czelder a missio pénzét? Ilyen gondnokok lehetnének dr. Borosnyai, dr. Lukács Bukarestből, mérnök Varga János Ploestről s ugyanazon egyház gondnoka Balogh Ferencz, Pitestről pedig Gál Károly és Kovács Zsigmond urak. Ezek Czelderrel egyetértve, czélarányosabban vezethetnék

a missio ügyét, mint ő egyedül minden buzgósága mellett. A mi végre

5) Vincze ügyét illeti, erre nézve megkérdezendő volna a ploesti egyház, hogy mennyit lenne hajlandó neki fizetésül adni? S ha annyit ígér s ad, a mennyivel ő megélhet, akkor vissza kell Ploestre helyezni, mert miután ő formszerint állíttatott be hivatalába és semmit sem hibázott, kenyér nélkül hagyni, vigasztalatlanul Magyarhonba visszaküldeni: „sem az igazsággal, sem a humanitással nem egyeznék.“ ¹⁾

Megjegyzendő, hogy e püspöki véleményadás előtt már egyházi főtanácsunk aug. 6-ról felszólította vala Czeldert, hogy miután lelkészt csak úgy rövid úton hivatalából elmozdítani nem lehet, addig is, míg egyházi főtanácsunk a bukaresti gyűlés jegyzőkönyve felett érdemileg határozna, tartsa kötelességének Vinczét a ploesti lelkészi állomásba haladéktalanul visszahelyezni. ²⁾

Czelder fölmondja az engedelmisséget egyházi főtanácsunknak.

Czelder azonban e rendeletet kézbesítő egyének előtt határozottan kinyilatkoztatta, hogy egyházi főtanácsunk illetékességét e tárgyban határozni, el nem ismeri s rendeletének engedelmeskedni nem fog. Részéről ez volt az első lépés, melylyel egyházi főtanácsunkkal szembe a tartozó engedelmisséget tényleg fölmondta. Vinczének Ploestről Bukarestbe küldött távirati sürgönye nyomán Koos atyánkfia értesíté erről hivatalosan egyházi főtanácsunkat. ³⁾ Ugyanekkor ploesti egyháztagok is — számszerint 9-en — feljelentést tettek egyházi főtanácsunknak Czeldernek ez eljárásáról; kérik ebben egyházi főtanácsunkat, hogy ren-

1) I. Püspök Átirata az egyházi főtanácsához 1865. sept. 14-én.

2) I. egyházi főtanács leirata Czelderhez 1865. aug. 6-án.

3) I. Koos felirata 1865. sept. 7-én.

deletének törvény útján is szerezzon érvényt; mert minő jövője lehet egyházunknak, ha Czelder az anyaszentegyház legfőbb képviselő testületével is daczolni merészel? Most egy baptistával, majd egy oláh pappal akarja gyermekeiket kereszteltetni s ezáltal hitelveik kigúnyolására nyit alkalmat. Jelentik továbbá, hogy Vinczét személyesen küldik be, hogy élőszóval előadhassa egyházunk siralmas állapotát, melyre azt Czelder nagyravágyása és senkire nem hallgató önkénye juttatta. Mellékelnek végre egy közleményt, melyben Vinczének lelkészi fizetésül három évre, évenként 50 aranyat biztosítanak. ¹⁾ Egyházi főtanácsunk ezen panaszos felterjesztésekből meggyőződván arról, hogy a nagy áldozatokkal megindított s támogatott missio kikerülhetlen sorsa leend a végelhanyatlás, ha Czelder annak kebelében önkényű rakoncátlanságait továbbra is űzi, belátta, hogy vele szembe az erélyes fellépés elodáztatlanul szükséges. Ennélfogva sept. 17-diki ülésében az egész bonyolult ügyet minden oldalról tüzetes tárgyalás alá vévén s legfőbb szempontul tekintvén a missio vesztélyben forgó jövődjének biztosítását, szükséges határozatát e tárgyban meghozta. Mely határozatának alapján Czelder Mártonhoz a következő, szóról-szóra ide ígatott leiratot intézte:

„514—1865. Moldva-oláhországi missionarius t. Czelder Márton atyánkfiának.

Ez évben tartott közszent-zsinatunk jegyzőkönyve 52-ik vezérszáma alatt egyházi főtanácsunk elébe terjesztvén azon gyűlés jegyzőkönyve, melyet tisztelendőséged f. év máj. 15- és 16-án Bukarestben tartott, mely kapcsolatosan tárgyalatván, püspök atyánkfia e tárgyban kelt nyilatkozatával, valamint tisztelendőségednek ploesti pap Vince Dániel elmozdítását tárgyzó jelentésével és a ploesti s pitesti egyházaknak a fennirt gyűlés — és az elsőnek

Egyházi főtanácsunk leirata Czelderhez; felügyelő bizottság szervezése 1865.

1) I. ploesti felirat 1865. sept. 9-én.

é mellett papja elmozdítása ellen tett nyilatkozataikkal, azon legfelsőbb határozványnál fogva, mely a nevezett tartományokban lakó hitsorsosaink polgári és egyházi állását körvonalozza, tisztelendőségednek visszairatik, hogy tisztelendőségednek eljárása és az abból kifolyó tények megbirálásánál kiindulási pontul az 1861-ik évben tartott közszent-zsinatunknak egyházi főtanácsunk által is jóváhagyott 15. és 16. vezérszáma alatti határozatai vétettek fel, melyek szerint tisztelendőséged, fentartva anyaszent-egyházunk igazgató főtestületeinek, a legnagyobb részben erdélyi egyházunkból oda áttelepedett hiveink felett eleitől fogva gyakorolt, és a legelső kormány által is elismert egyházi, közigazgatási és főfelügyeleti joga, a pitești és ploesti egyházaink rendes papjának elismertetett, s mint ilyen a bukaresti cs. k. consulságnak ajánltatott, s az irt tartományokban lakó szűkölködő hitsorsosaink részére általános segélygyűjtés rendeltetett; ezen álláspont színvonaláról tekintve:

a) Azon gyűlést, melyet tisztelendőséged hívott össze, s melynek jegyzőkönyvét közszent-zsinatunk eleibe terjesztette: e gyűlést, melynek összehívására a most idézett határozatban körvonalozott állásánál fogva közszent-zsinatunk és egyházi főtanácsunk előleges jóváhagyása nélkül feljogosítva nem volt, érvényesnek el nem ismerheti.

b) Tekintve annak jegyzőkönyvét, az abban foglalt határozatokat semmiseknek nyilvánítja: jelesen a püspöki név felvételét szükségtelennek, helytelennek tartja, és azt el sem ismeri, az azzal való élnetést ezennel megtiltja.

c) A válóperek folytatására nézve útasítja egyházi főtanácsunk tisztelendőségedet az ez évi közszent-zsinatunk által 52. vezérszám alatt hozott határozat szoros megtartására.

d) Azon törekvésért, hogy oda való egyházainkat, ezeknek egyházi főtanácsunk előtt is nyilvánított akaratjuk ellenére az osztrák cs. kir. consulság hatásköre alól kivenni és a román kormány pártfogása alá adni szándékszik, komolyan megfeddi és minden ilyen színű törekvést szorosan megtilt; általában a fennirt gyűlés minden határozatait semmiseknek nyilvánítja.

e) Továbbá ugyanazon álláspontból bírálva tisztelendőségednek az oda való egyházakból ide felhatott több rendbeli folyamodványokból kitetsző azon eljárását, hogy egyházunk ügyeiben az illető presbyteriumokkali egyetértés nélkül egyoldalulag intézkedik, jövőre minden hasonló eljárást komolyan megtilt egyházi főtanácsunk és rendeli,

hogy egyházainkat, az anyaszentegyházunkban közelebből életbeléptetett és ezennel ide zárt presbyterialis alapszabály szerint szervezze, (a bukarestit kivéven, mely már szervezve van és különben is köréhez nem tartozik), s ezen szabályokat jövőben mind maga, mind egyházaink tartsák szorosan szemök előtt.

f) Továbbá azon eljárását, hogy a ploesti egyház papját, Vincze Dániel atyámkfiát, kit tisztelendőségged onnani kibúcsúzása után püspök atyámkfia jóváhagyásával állított be az egyházba, minden előlegesen feljelentett hibája nélkül kitette és egyházi főtanácsunk idei 417. sz. a. rendeletére is azonnal vissza nem állította: egyházi főtanácsunk komolyan hibáztatja s ezennel újabban rendeli, hogy nevezett atyámkfiát az irt egyházba haladék nélkül állítsa vissza s jövőben az oda való egyházainkban püspök atyámkfia jóváhagyásával beállított és ezután beállítandó papokon és tanítókon hasonló önkényes hatóságot ne gyakoroljon.

g) Azon eljárását, hogy önkényűleg felvett egyénekké csak is felszentelt papi egyéneket illető papi szolgálatokat tétet, komolyan hibáztatja egyházi főtanácsunk s ezennel kijelenti, hogy oda való egyházainkban pap és iskolatanító csak is püspök atyámkfia beleegyezésével léphet be és tehet bárminemű papi szolgálatot, ezeken kívül senki más.

h) Végre azon eljárását, hogy maga mellé papnövédeké minőségben egyéneket veszen fel, püspök atyámkfia tudta és beleegyezése nélkül s azokat papi ruhába öltözteti, szintén hibáztatja egyházi főtanácsunk s jövődöre megtiltja.

Az elősoroltaknak átfontolása után, a jövőben felmerülhető hasonló rendellenességek meggátlása tekintetéből egyházi főtanácsunk, püspök atyámkfia által e részben tett nyilatkozattal egyértelműleg, az ottani missio ügyét rendezni és jövődő irányát szabályozni szükségesnek látván, a világi részről gondnokokul kinevezte a bukaresti egyház részéről: dr. Borosnyai Jánost és dr. Lukács Farkast, a ploesti egyház részéről mérnök Varga János és Balogh Ferencz, a pitești egyház részéről Gaál Károly és Kovács Zsigmond atyámkfiai, kikkel és oda való paptársaival tisztelendőségged egyetértve, a missio ügyeit és tovább folytatását testületileg rendezzék és igazgassák, s ezen testület állítson ki egy részletes kimutatást a tisztelendőségged által elébe adandó adatokból arról, hogy a missionak eddig a tisztelendőségged kezére ment pénze mi-

re fordítottatott s jövőben is minden nemű pénzbevétele és kezelése ezen, magát rendszeresen constituálandó, testület által vezettségük.

Mely intézmények teljesítésére, illetőleg azonnal életbe léptetésére tisztelendőségedet oly kijelentéssel kötelezi egyházi főtanácsunk, hogy ellenesetben azoknak teljesedésbe vételét az oda való cs. kir. consulates utján lesz kénytelen eszközölni.“

A felügyelő bizottság kinevezett tagjaival is közölt ezen határozat keletkezése után pár nappal érkezett egyházi főtanácsunkhoz Czeldernek sept. 8-án kelt levele s illetőleg válasza egyházi főtanácsunk fennebb említett azon leiratára, melyben Vincze visszahelyezését elrendeli; kijelenti ebben, hogy e rendeletnek eleget tenni nem fog, mert nincs joga bármely egyház nyakára oly egyént hozni, ki annak nem tetszik. Ez állítása látszólagos igazolására mellékli is 22 ploesti egyháztag Vincze ellen intézett ugyanazon feliratát, mely — a mint fennebb láttuk — püspök atyánkfiahoz is beküldetett vala, de melyről az illetők nagy része, a mint később kiderült, mit sem tudott, mert Czelder beleegyezésüket ki sem kérve, nevöket más által iratta a kérelem alá. Kijelentik ebben az illetők most és mindenkorra: hogy sem a méltóságos consistoriumtól, sem a főtisztelendő püspök urtól, sem senkitől egyházuk belügyeibe vágó rendeleteket el nem fogadhatnak, ők egy szabad protestáns egyház!!“

E hősies nyilatkozatukat maga Czelder is aláírta a következő nyilatkozattal:

„A ploesti ref. magyar egyház ezen önálló keresztyén prot. egyházközséghez méltó határozat kijelentését teljesen osztja az egyház alapítója s jelenlegi lelkésze.“

Czelder kinyilatkoztatja, hogy egyházi főtanácsunknak a felügyeletre semmi joga.

Hogy függetlenségi elbódultságában feje mily zavaros ideákkal volt már akkor telve, bizonyítja a többek közt az, hogy a ploestiek ezen feliratát kísérő levelében,

addigi egész magatartását mintegy meghazudtolva, következő sajtósági kérdéseket vett föl: „ha a dolgot értjük, azt kérjük, mi jogon is tart számot az egyházi főtanács azon egyházhoz vagy egyházakhoz, melyek segedelme nélkül (?) szerveztettek? A méltóságos egyházi főtanács rendelkezése alatt állanék én is? Bocsánatért könyörgök! Engem missionariussá nem tett, sem nem fizetett, sem a méltóságos egyházi főtanács, sem a főtisztelendő superintendens s így velem talán oly könnyen még sem rendelkezhetik. Magam éheztem, kinlódtam, de senki által nem díjaztatván, magam el sem is adtam sem a méltóságos egyházi főtanácsnak, sem senkinek.“¹⁾

Midőn e sorokat papírra irta, feledni látszik, hogy kimenetele első pillanatától kezdve egészen ez időpontig az erdélyi superintendens főfelügyeleti jogát azon egyházak felett ő maga több ízben s ténylegesen elismerte; midőn 1862-ben a bukaresti cs. kir. agentia részéről elene föllépés történt, a szükséges védelmet s általában egyházi működésben támogatást s a megkívántató engedélyeket innen kérte s nyerte.

Hasonló hangon van tartva azon levele, melyet kézzel ezután egyházi főtanácsunk elnökéhez intézett, melyben nem áttallotta egyházi főtanácsunk fenntebb idézett határozatát gyermekes gúnyolódások tárgyává tenni, s Koost minden alap nélkül, mert semmit sem bizonyít, rágalmazni. E levelében önmagáról, elbizakodottságát jellemző szerénységtelenségéről, a többek között, következőleg nyilatkozott; „elindul a szenvedések s elhagyatottság tövises pusztáján egy férfiú, kit lelkében nemes és magas lángolás hevit. Küzd vallásért, hazai elvért, mely lelkéhez nőtt; tetteiért évek során becsülik a jók, féli az ellenség; közszent-zsinaton Déesen, mint megírva van, tisztelő érzéssel s hálával emlegetik“ stb. Egyházi főtanácsunkkal imígy gúnyolódik: előáll egy egyházi igazgató érdemes testület, s a nélkül, hogy jogát okadatolni tudná (?) reá, ellenségeinek, kik az új pálya tövisai közben támadtanak, minden

Czelder levele b.
Kemény Ferencz-
hez.

1) I. Czelder felirata a ploestiek kérvénye 1865. sept. 8-án.

vádló rágalmaikat elhiszi, elitéli, prostituálja, hogy szíve szakadozzon szégyenében, hogy lelkiileg összetörötten érezze magát azon nép előtt, melyet ő emelt fel s szült újjá a vallás és nemzetiség szerelmének.“

Állítja, hogy az ellene támadott zavargások egyedüli oka Koos, „ki (ámbar őt vádolni nem akarja) egy év óta életét s vérét szomjuhozza; azt pedig onnan tudja, hogy Koos egy Orbán Sámuel nevezetű hive előtt kinyilatkoztatá, hogyha pap nem volna, Czeldert meglőné.“ E vér-szomju gyűlölség magyarázatát abban találja, hogy a bukarestiek inkább szeretik őt, mint Koost, s még a bukaresti katolikus magyarok is kinyilatkoztatták, hogyha ő lenne bukaresti pap, mindnyájan átállanának a református hitre. Sőt Koos ellen még azon vádat is felemlíti, hogy a bukaresti zsinat tartásának s egy püspökség szervezésének eszméje is tőle származott, feledve, hogy azon ugy nevezett zsinatnak általa fogalmazott jegyző könyvéből, mely akkor már nyomtatásban is megjelent vala, ezen vádjainak szembetűnő alaptalanságáról bárki is meggyőződhetett.

Épen ily alaptalanul rágalmazza e levelében Vinczét is, ki, a mint állítja, az ő megrontására Koossal kezét fogott. Mindenek felett pedig méltatlankodva említi fel a missioi bizottság kinevezését, s kapcsolatban ezzel egyházi főtanácsunk azon figyelmeztetését, hogyha rendelkezéseit nem teljesíti a cs. k. consularatus útján fogja azoknak teljese-
 désbevételeét eszközölni¹⁾ Ugy látszik, teljességgel nem volt inyére egy oly bizottság szervezése, mely őt fondorkodó eljárásaiban ellenőrizze, szabadoskodásában korlátozza. Oct. 10-én kelt feliratában értesíté is egyházi főtanácsunkat, hogy a kinevezett bizottságot, melynek tagjai állítása szerint, személyes ellenségei, el nem ösmeri, s míg a magyarországi református superintendentiakkal nem

¹⁾ Czelder levele b. Kemény Ferenczhez 1865 oct. 17-én.

értekezik, egyházi főtanácsunk rendeleteit teljesíteni nem fogja.¹⁾ Hasonló értelemben nyilatkozott a kinevezett bizottság előtt is, mely megalakulván, elnökéül dr. Borosnyai János agyánkfiát választá, ki Czeldernek ezen nyilatkozatáról egyházi főtanácsunkat azonnal értesíté.²⁾

Egyházi főtanácsunk azonban természetesen e tiltakozó nyilatkozatoknak nagy fontosságot nem tulajdonítva, továbbra is az általa kinevezett felügyelő bizottságot használta fel hivatalos intézkedései végrehajtásának közege gyanánt.

Legelsőbbben is a ploesti néhány egyháztagnak Czelder által felterjesztett s fentebb említett kérvényeit a bizottsághoz azon utasítással küldötte le, hogy Ploestre kiszállva, járjon végére, hitelesek-e az aláírások, magokénak vallják-e az aláírók az abban foglalt nyilatkozatot, s az egyház többsége akarja-e Vinczét segéd lelkészül elismerni vagy nem³⁾?

A bizottság e megbízatásnak eleget teendő, Ploestre azonnal kiszállott s a nyomozást végrehajtotta. Eljárásának eredménye lőn, hogy a ploesti egyháztanács egy feliratot intézett egyházi főtanácsunkhoz, melyben lefestve egyházunk szomorú állapotát a Czelder által felköltött viszályok következtében, kijelenti, hogy lelkészének Vinczét ismeri el, az egyház teljes függetlenítése nem a nép, hanem a Czelder akaratja. A mi pedig a kérdéses kérvényt illeti, azt csupán Czelder által elámitott egyének irták alá, de az egyház nagy többsége nyilvánítja, hogy továbbra is az erdélyi ref. egyházi főtanács és püspökség pártfogása és oltalma alatt akar maradni.⁴⁾ Ugyanakkor a felügyelő

Egyházi főtanácsunk a felügyelő bizottsághoz átteti a ploestiek folyamodását, hogy e tárgyban nyomozást hajtson végre

A nyomozás eredménye.

¹⁾ I. Czelder felirata az egyházi főtanácshoz 1865 oct. 10-én.

²⁾ A felügyelő bizottság jelentése 1865 oct. 10-én.

³⁾ Egyházi főtanács leirata a felügyelő bizottsághoz 1865 oct. 22-én,

⁴⁾ Ploesti felirat 1865 november 5-én.

bizottság is megtette hivatalos jelentését ploesti eljárásáról, melyből kitűnt, hogy a kérvényt aláírók kivétel nélkül mind birtoktalanok, közülök 4 Czeldert pártolja s független egyházat ohajt; 5 nyíltan bevallja, hogy az egész dolgot nem érti s a kérvényt Czelder kényszerítése következtében írta alá; 2 idegen vallású; 4 nem is lalrik Ploesten-1 alá sem írta, mert neki Vincze kell, 6 pedig teljességgel nem akarja egyházát az erdélyi ref. püspökségtől elszakasztani. Jelenti továbbá a bizottság, hogy Ploesten járt tagjait Czelder az oláh sztaroszi által el akarta fogatni, s kéri egyházi főtanácsunkat Czelder visszahivatása iránt gyors intézkedést tenni; mert addig nem lehet békeség, míg ő ott izgat, különben is a ploesti egyház értelmesebb s vagyonosabb része egy akarattal Vinczét ohajtja papjául. A mi végre Czeldernek azon vádját elleti, mely szerint Koos az ő élete ellen tört, erre vonatkozólag beküldi a bizottság magának Orbán Sámuelnek, két tanú által hitelesített nyilatkozatát, melyszerint Koos neki sohase mondta, hogy: „meglőné Czeldert, ha pap nem volna,“ s így ez is csak a Czelder koholmánya.¹⁾

A dolgok ily állásában egyházi főtanácsunk kénytelen vala hivatalosan fölkerülni a bukaresti cs. k. ügynökséget, hogy miután Czelder superintendentiánkkal szemben a tartozó függést s engedelmisséget teljesen felmondotta, tegyen hathatós lépéseket az iránt, hogy osztrák védelem alatt álló hitsorsosaink között több zavart s visszavonást ne idézhessen elé. Egyszersmind ajánlja az ügynökség pártfogásába a missio felügyeletére kinevezett bizottságot, s annak pótlólag kinevezett tagját, Koos Ferenczet is,²⁾

¹⁾ A felügyelő bizottság jelentése 1865 nov. 5-én.

²⁾ Egyházi főtanácsi átirat az ügynökséghez 1865 nov. 26-án.

Ez átirat azonban ohajtott sikerre nem vezetett. Az ügynökség, úgy látszik, nem tudta Czelder megfélekezésének módját találni s ezt látva Czelder, izgatásait még nagyobb merészséggel kezdé folytatni s az eddig általa megkimélt bukaresti egyházunkba is bele dobta az első üszköt. Alkalmul neki erre azon körülmény szolgált, hogy Koos az épülő félben levő bukaresti templomra segély-adományok gyűjtése végett épen Erdélybe s Magyarországra vala indulandó, s Czelder e körülményt felhasználva nem áttallotta a bukaresti előjáróságot írásosan figyelmeztetni arra, hogy Koost el ne bocsássa, mert ő ez útját arra fogja felhasználni, hogy az egyház romlását eszközölje. A felügyelő bizottság Czeldernek, e minden alap nélkül rágalmazó, s a kedélyek felizgatását czélzó eljárásáról egyházi főtanácsunknak azonnal jelentést tett s egyszersmind azon gyanús körülményre is felhívta figyelmét, hogy egy idő óta Czelder gyakorta megfordul Bukarestben s a román kormány férfiaival titkon értekezéseket folytat.¹⁾

A mint nemsokára kitűnt, ez értekezések czélja vala a román kormány előtt denúnciálni a felügyelő bizottságot, mint oly testületet, mely kormány-ellenes politikai izgatások kovásza, s ennél fogva feloszlatását eszközölni.

Czélját azonban még ezuttal nem valósíthatá.

Ugyanis a királyi kormányzék egyházi főtanácsunknak a bukaresti cs. k. ügynökséghez intézett, fentebb említett, átirata következtében, melyet az ügynökség véleményes jelentés kíséretében hozzá felküldött, egyházi főtanácsunkat oda útastá, hogy Czeldert, ki nem csak egyházi felsőbbsege iránt a tartozó engedelmességet felmondta, sőt, miként az ügynökség jelentéséből kitűnik, még állam-

Czelder Bukarestben is izgatni, s a romániai kormánnyal alkudozni kezd.

A kir. főkormányzék egyházi főtanácsunknak megrendeli Czelder visszahívását.

¹⁾ A felügyelő bizottság jelentése 1865 dec. 29-én.

veszélyes fondorlatokba is elegyedett, lelkeszi hivatalából mozdítsa el s az osztrák birodalomba hívja vissza, s e részben tett intézkedéseiről a kormányzék elnökségét azonnal értesitse.¹⁾

Egyházi főtanácsunk már ekkor maga részéről is azon meggyőződésre jutván, hogy Czelder önkényű eljárásai s függetlenkedési törekvései az egész missio kikerülhetlen romlását fogják eszközölni, a kir. kormányzék ezen felszólítása értelmében püspök atyánkfiának köteleességévétette, hogy Czeldert hivatalából azonnal függeszse fel s vesse közkereset alá, törvényeink értelmében valamelyik hazai egyházi bíróság eleibe idézván őt, hogy ott a maga netaláni mentségét eládhassa, s a hozandó alszéki ítélet alapján, a köz szent-zsinat e tárgyban végérvényű ítéletet hozhasson.

Egyházi főtanácsunk e határozatáról a kir. főkormányzék elnöksége azonnal értesítettett.²⁾

Püspök atyánkfia
Czeldert papi hivatalából felfüggeszti, s a kolozsvári egyházmegye törvénysszéke eleibe idézi.

Püspök atyánkfia ezen határozat alapján Czeldert hivatalos leiratában értesíté arról, hogy miután ő magát függetlenné kívánta minden egyházi felsőbbbségtől tenni, s tetteleg azzá is tette, egy ilyen független papot pedig sem a méltóságos egyházi főtanács, sem ő, püspöki hivatalából kifolyólag el nem ösmerhet, canonaink értelmében papi hivatala folytatásától ezennel felfüggeszti, nemcsak a ploesti egyházban, hanem egész Oláhországban, hol eddig missionáriusi köteleességét folytatta, s a kolozsvári egyházban tartandó részletes zsinatra 30 napra megidézi, hogy ott az ellene megindítandó közkereset lefolyhasson.³⁾

E leirat kézbesítésére s a mellékelt püspöki pecsét

¹⁾ Királyi kormányzéki elnökség átirata 1866 jan. 8-án.

²⁾ Egyházi főtanács határozata 1866 január 11-én.

³⁾ Püspöki leirat Czelderhez 1866 január 12-én 66 sz. a.

erejénél fogva Czelder megidezésére, püspök atyánkfia a felügyelő bizottságot útasítá, azon hozzátétellel, hogy eljárása eredményéről azonnal hivatalos tudositást küldjön.¹⁾

Ugyanekkor az oláhországi ref. egyházakat s különösen a ploestit, főpásztori körlevélben értesíté arról, hogy Czeldert papi hivatalából felfüggeszté s ennélfogva egyházi ügyeikbe többé semmi befolyást neki ne engedjenek.²⁾

Hasonló értelmű leiratot intézett a bukaresti cs. k. ügynökséghez is.³⁾

A mint előre is látható vala, Czelder önfeledt makacságában egyházi főtanácsunk s püspökségünk ez intézkedése előtt se hajlott meg; miként a bizottság elnöke püspök atyánkfiát értesíté a leirat kézbesítésére kiküldött bizottsági tagok előtt Czelder nyilvánította, hogy sem a főconsistorium, sem a püspök rendeleteit el nem ösmeri és el nem fogadja, s rögtön folyamodást is intézett az oláh kormányhoz. Kéri ennélfogva az elnök püspök atyánkfiát, hogy az ügynökséget erről azonnal értesitse, nehogy Czeldernek e nagyravágyó fellépése miatt siralmas csapás érje az oláhországban élő magyar reformatusokat. A mint írja, Czelder ellenszegülésének legfőbb oka az, hogy a kezéhez gyűlt pénzekről nem tud számolni. Miután ügyét csak az ügynökség útján lehet eligazítani, kéri püspök atyánkfiát erélyes fellépésre, s szükségesnek tartaná egyszersmind az ügynökséget figyelmeztetni, hogy az oláh kormányval Czelder részéről megkezdett alkudozásoknak vessen véget.⁴⁾ Ugyanekkor Czelder is értesíté püspök atyánkfiát, hogy a

Czelder kinyilatkoztatja, hogy sem az egyházi főtanácsnak, sem a püspökségnek nincs joga őt számadásra vonni.

¹⁾ Püspöki leirat a felügyelő bizottsághoz 1866 január 12-én 38 sz. a.

²⁾ Püspöki körlevél az oláhországi ref. egyházakhoz 1866 január 12-én 40 sz. a.

³⁾ Püspöki leirat az agentiahoz 1866 január 12-én 38 sz. a.

⁴⁾ Borosnyai János felirata a püspökhöz 1866 január 25-én 15 sz. a.

nála megjelent biztosoktól a püspöki levelet kezéhez se vette. Hallja ugyan, hogy hivatalából fel van függesztve s 30 napra Kolozsvárra megidézve, de kéri püspök atyáncfiát, hogyha akár neki, akár az egyházi főtanácsnak vele közölni valója van, intézze azt egyenesen hozzá s kimélje meg oly méltatlan bántalmaktól (?), a melyekre nem érdemes. Elvárja, hogy a levél tartalmát közölje vele a püspök, s egyszersmind a magyarországi superintendentiák felhatalmazását arról, hogy az egyházi főtanácsnak s püspöknek joga van vele ily hallatlan méltatlanságot elkövetni; ki nyilatkoztatja továbbá, hogy félre vonul, ha ezt minden superintendencia kívánja, avagy csak helyesli is. Igéri, hogy a missio számadását közre fogja bocsátani, s akkor hozzá szólhat bárki.¹⁾

Egyházi főtanácsunk értesíti a bukaresti cs. k. ügynökséget, hogy Czelder végkép megszűnt az egyház lelkésze lenni.

Ily állásában a dolognak, miután Czelder a törvényes megidézést is konokul visszaütötte, s ez által magát erdélyi superintendentiáinktól teljesen elszakította, kényszerítve látta magát egyházi főtanácsunk a bukaresti cs. k. ügynökséget hivatalosan értesíteni affelől, hogy Czelder végkép megszűnt az egyház lelkésze lenni s egyszersmind fölkérni, hogy Czeldert, ha a ploesti egyház békéjét fölzavarni továbbra se szűnik meg s annak belügyeibe elegyednék, onnan távolíttassa el.²⁾

Egyházi főtanácsunk a királyhágóntuli ref. superintendentiákhoz átiratot intéz 1866.

Erkölcsei kötelességének tartotta egyszersmind egyházi főtanácsunk, Czelder hivatalából történt ezen elmozdittatása alkalmából, a királyhágóntuli ref. superintendentiákhoz, minthogy a missio ügye azokat is közelről érdeklé, atyafiságos átiratot intézni, részletesen felfejtve abban a missio kebelében kitört viszály egész történetét, Czelder függet-

¹⁾ Czelder levele a püspökhöz 1866 jun. 23-án.

²⁾ Egyházi főtanács átirata az ügynökséghez 1866 febr. 11-én 79 sz. a.

lenségi törekvéseit s egyházi főhatóságainknak a törvényes rend és béke helyreállítására célzó minden nemű működéseit. Egyszersmind arra is fölkerlte egyházi főtanácsunk ez alkalommal az illető egyházkerületeket, hogy a missio iránt eddig mutatkozott érdekeltséget és résztvevő buzgalmat, a kitört kellemetlen viszongás daczára, továbbra is fentartani és a missio számára gyülemő kegyes adományokat, ezutánra nem a Czelder kezeibe, hanem a kinevezett missio bizottsághoz útasitni, sziveskedjenek.¹⁾

Egyházi főtanácsunk ez átiratát a tiszamelléki ref. egyházkerület, azon év május havában, Miskolczon tartott gyülemében vette tárgyalás alá, s a mint a jegyzőkönyv kifejezi „azon prot. presbyterialis autonom kormányzati elvből indulva ki, hogy valamint minden újonnan keletkező egyházak, melyek törvényes kapcsolatokkal egyik vagy másik egyházkerülethez nem voltak csatolva, alakulásuk alkalmával maguk határozhatják meg, hova kívánnak csatlakozni, véleménye szerint a missio által szervezett moldova-o'áhországi ref. egyházakat, melyek mint nem létezők aze'ött, semmi törvényes kötelekkel nem voltak csatolva sem egyik, sem másik testülethez, meggyőződésük s akaratjuk ellenére az erdélyi ref. egyháztanács felügyelete alá vetni nem lehetett. S miután a betérjesztett okmányokból arról győződött meg, hogy Czelder oly ténytet, mely miatt kárhoztattathatnék, nem követett el, s ő buzgalmaival az egyházkerületet kielégítette, őt pártfogásában továbbra is megtartja, s működéséhez anyagi segélytel is kész járulni.²⁾

A tiszamelléki
ref. egyházkerület
Czelderre vonatkozó határozata 1866.

A tiszai egyházkerület, midőn e határozatát meghozta, úgy látszik, semmibe vette a vele közlött átiratban foglalt azon hivatalos adatokat, melyekből világosan kitűnik, hogy a kérdéses egyházak több ízben önként nyilvánították, hogy egyházi főhatóságaink felügyelete alatt akarnak élni, nem

¹⁾ Egyházi főtanács átirata a magyarországi ref. superintendenciákhoz 1866 május 23-án 209 sz. a.

²⁾ A tiszamelléki egyházkerület gyülemének j. k. 14. sz. a.

is említve, hogy a m. kormány is a felügyelet jogát kormányzó testületeinkre ruházta.

A dunántuli ref. superintendens jun. 5—9-én tartott közgyűlésének e tárgyban hozott határozata még ennél is felületesebb s részrehajlóbb vala. Ugyanis egyházi főtanácsunk átküldött hivatalos értesítését még annyi figyelemre sem méltatta, hogy azt érdemleges vitatkozás alá bocsátotta volna. A helyett kebeléből t. Sebestyén József palánki esperes úr elnöklete alatt egy három tugu bizottságot nevezett ki, azon útasítással, hogy az a közgyűlés színhelyén személyesen megjelent Czelder Mártontól — tehát magától a vádlottól — a missiora vonatkozó előterjesztéseket vegye be s azok alapján tegyen véleményes jelentést. A beadott bizottsági jelentés alapján a következő határozatot hozta:

„Megnyugtatólag értesült az egyházkerületi közgyűlés arról, hogy Czelder Márton úr nemcsak a missio gyámolítására befolyt kegyadományok hűtlen kezelését illető vádat czáfolta meg hitelt érdemlő adatokkal, hanem azt is bebizonyította, hogy azokat a legjobb czélokra, templom-, iskola- és paplaképítésre fordította, és hogy ő kész és képes pontosan számolni nemcsak a keze közé küldött összegekről, hanem olyanokról is, melyekről az ő feljelentése nélkül a protestáns egyháznak mi tudomása se volna; ez oknál fogva: az erdélyi méltóságos egyházi főtanács által átküldött értesítés felletti érdemleges vitatkozásba bocsátkozni sem kívánván, a bizottság jelentését egész terjedelmében elfogadja s magáévá teszi; s ennek alapján Czelder Márton urat, mint ki missionáriusi nehéz pályájára azon egyházkerület kebeléből vállalkozott és személyében az általa vezetett missio bomlásnak indult ügyét pártolásra méltónak találja s őt továbbra is — elismerő bizalmának kifejezése mellett — az elkezdett nagy munka lélekismeretes folytatásával megbizni s részére — öngazolhatás végett — ezen határozat kiadását megrendeli.“¹⁾

1) A dunántuli superintendens közgyűlése 1866. jun. 5—9-kén 47. jegyzőkönyvi szám alatt.

Ugyanekkor a közgyűlés Czelder Mártonnak mind élő szóval, mind írásban tett azon nyilatkozatát, hogy kész magát az erdélyi egyházi főtanács — mint illetékes hatóság -- előtt igazolni, kedves tudomásul vette s azt becsületbeli köteleztetés zálogául tekintvén, jegyzőkönyvbe igtatni határozatott. ¹⁾ A t. közgyűlés e két határozata által önmagával szembetűnő ellenmondásba jött. Ugyanis, míg egyfelől magát jogosultnak nyilvánítá e tárgyban határozni s egyházi főtanácsunk átiratát figyelembe sem véve, Czeldert minden vád alól felmentette; addig másfelől ez ügyben itélni illetékes hatóság gyanánt egyházi főtanácsunkat ismerte el! Ehhez nem kell commentár.

Sokkal helyesebben fogták föl e kérdést a többi t. egyházkerületek. A dunamelléki a vele közlött átiratot helyeslő tudomásul vette s kijelenté, hogy a begyűlendő kegyes adományokat, miután Czelder hivatalából törvényes úton elmozdított, a kinevezett missio-bizottság pénztárnokához fogja küldeni. Czeldernek a missio vezetésére vonatkozó s beadott kérvényére vonatkozólag pedig határozatilag kimondá, hogy az figyelembe se vehető, míg ügyét egyházi főtanácsunk előtt tisztába nem hozza s ki nem egyenliti. ²⁾

A dunamelléki s tiszántuli egyházkerületek egyházi főtanácsunk eljárását helyeslő tudomásul veszik.

A tiszántuli egyházkerület is határozatilag kimondá, hogy ámbár a tiszáninneni egyházkerület végzésében kifejezett alapelvet osztja, de azt a fenforgó ügyre alkalmazhatónak nem tartja, a mennyiben az oláhországi ref. egyházaknak az erdélyi ref. egyházkerület kormányzó testületéhez való viszonya már 1836-ban el volt határozva

1) Ugyanazon jegyzőkönyv 52, száma alatt.

2) A dunamelléki ref. egyházkerület Pesten 1866. máj. 26-án tartott gyűlésének jegyzőkönyve 67. és 68. sz. a.

egy udvari rendelettel, és ez mindeddig a magyarországi ref. egyházkerületek által is elismertetett; a mennyiben továbbá maguk az illető egyházak is e felügyelet jogosultságát elismerték s az ellen most sem nyilatkoztak, s a mennyiben végre Czelder Márton is jól tudván, hogy az igaz pásztor az ajtón megy be az akolba, mind első kiutazásakor magát az erdélyi ref. püspöknél jelentette, mind pedig személyesen megjelent 1861-ben a sepsi-szent-györgyi közzsínaton és kérte annak pártfogását, a mit meg is nyert, kineveztetvén a pitesti és ploesti egyházakban lel. késznek. Ezeket tekintetbe véve, az erdélyi ref. egyházkerület eljárásait ez ügyben tiszteletteljes tudomásul veszi, sajnálatát fejezvé ki Czelder Márton szép reményekkel kezdett, sőt darabig tényleges buzgósággal és sikerrel folytatott missioi pályájának ily kedvetlen fordulata s talán bevégződése fölött. Kijelenti végre, hogy a segélyadományokat a missioi bizottsághoz fogja ezután küldeni, remélve, hogy e bizottság eljárásáról egyházi főtanácsunk által koronként értesítettetni fog. ¹⁾

Czelder a nyilvános izgatás teréről egy időre visszavonul. Vincze Ploesten a lel. készi hivatalt elfoglalja.

E superintendentialis határozatok keletkezése előtt már a missioügy állása — bár rövid időre — kedvezőbb fordulatot vett vala. Ugyanis Czelder legalább egy pillanatra magába szállva, belátta, hogy egyházi főtanácsunknak felette kimondott ítéletével szembe hiába daczol; mert ellenkező esetben kiteszi magát még a személyes le tartóztatás kellemetlenségeinek is, s ennél fogva jobbnak látta legalább egy időre a nyilvános izgatás színteréről félrevonulni. A felügyelő bizottság elnöke egyházi főtaná-

1) A tiszántuli ref. egyházkerület 1866. decemberi közgyűlésének jegyzőkönyve.

csunkat mart. 8-ról értesíté, hogy Ploestről elillant s tartózkodási helye nem tudható. ¹⁾

Ennek következtében ezen egyház lelkesz nélkül maradván, a bizottság elnöke Koost küldé ki Ploestre azon útasítással, hogy a megürült lelkeszi állomásba, ha az egyháznak nem lesz ellenére, Vinczét helyezze be. Koos és Vincze a helyszínére azonnal ki is szállottak s hat tanú jelenlétében az egyház minden vagyonát s Czelder hátrahagyott ingóságait összeírták s a felvett leltár másolatát egyházi főtanácsunkhoz felküldték. Közgyűlést tartván, előjárókul alkalmas egyéneket választottak s Vincze, mint az egyháznak örömmel elismert lelkesze, hivatalát elfoglalta, s másnap az iskolát is megnyitotta.

Egyházi főtanácsunk a felügyelő bizottságnak ez intézkedéseit jóváhagyó tudomásul vette. ²⁾

Czelder félrevonulása után csakhamar további lépések is történtek a missio üdvös fentartása érdekében. Ugyanis a felügyelő bizottság erre vonatkozólag egy részletes tervezetet dolgozott ki, melynek vezéreivel — rövid kivonatban — a következőkben foglalhatók össze:

A missio vezetésére vonatkozó terv-javaslat 1866

1) a bizottmány felügyelete körébe tartoznak a Romániában alakult s alakulandó ref. anya- s leányegyházak, ide számítva a bukarestit is;

2) politikai tekintetben az egyházak a magyar király védelme, egyházi tekintetben pedig az erdélyi helvét hitű egyházi főtanács s püspökség felvigyázata alatt állanak;

3) a román kormánynak oly rendeleteit, melyek hitelveikbe nem ütköznek s egyház-szervezetükkel nem ellenkeznek, az egyházak elfogadják s teljesítik;

1) Borosnyai felirata az egyházi főtanácshoz 1866. mart. 8-án 42. sz. a.

2) Egyházi főtanács leirata a bizottsághoz 1866. apr. 2-án 162. szám alatt.

4) a bizottmány a missiora gyűlendő kegyes adományokról minden évben számol s számadásait superrevisiora felküldi az egyházi főtanácshoz;

5) a vallásos élet ébresztése s az egyházak és iskolák belügyeinek elintézése végett a bizottmány minden évben valamelyik egyházban gyűlést tart, s a határozatokat megerősítés végett az egyházi főtanácshoz felküldi;

6) a bukaresti, ploesti, pitesti és szászkuhi lelkészek számára működési kört jelöl ki a bizottmány, s ezeknek kötelességük lesz azon körben a hiveket a magyar irodalom pártolására buzdítani, olvasó egyleteket, halotti társulatokat szervezni, s általában a hivek lelki javát lehetőleg előmozdítani;

7) a missio támogatásához minden egyháztag köteles tehetségéhez mért segélylyel járulni. ¹⁾

Egyházi főtanácsunk e tervjavaslatot helybehagyva, a felügyelő bizottság annak alapján működését meg is kezdette, de fájdalom, nagyon rövid ideig folytathatta zavartalanul. Ugyanis csakhamar kiderült, hogy Czelder félrevonulása részéről csak egy cselfogás volt a végett, hogy egy időre a figyelmet magáról elfordítva, a felügyelő bizottság megbuktatására s illetőleg felosztatására czélzó törekvéseit alattomban annál sikeresebben folytathassa. E czélja elérése végett nem átalotta Koost és Vinczét a román kormány előtt, mint osztrák kémeket s egy titkos propaganda hiveit denunciálni s egyszermind kinyilatkoztatni, hogy azon esetben, ha a román kormány őt pártfogolja, a romániai ref. magyar egyházakat annak védelmé alá adja.

Czelder levele
Horzsa János román ministerialis
hivatalnokhoz.

Ily tartalmu levelet még 1865. november 11-kén csakhamar a felügyelő bizottságnak egyházi főtanácsunk által történt kineveztetése után egy román ministerialis

1) A felügyelő bizottság tervezete, 1866. ápril 18 án.

hivatalnok Horzsa Jánoshoz intézett, melynek hiteles másolata egyházi főtanácsunkhoz beküldetett. E levélben a többek közt szóról-szóra következőleg nyilatkozik:

„Koos engemet vádolt az erdélyi consistorium előtt, hogy az általam szervezett s alapított egyházakat a román kormány védelme alá kívánom helyezni. Igen, ez nagyon természetes. Tisztelem a kormányt, mely türelmes és nemes volt, hogy nekem evangeliomi működésben akadályt nem gördített, sőt pártfogolt. Nem akarom, hogy ezen kormánynak egy más ellensége az én általam szervezett egyházak folytán is pressiót gyakoroljon. Értsen meg kegyed! Én a román kormány, a román nemzetnek híve vagyok. Ezt közölheti a miniszterelnökkel.... Én kimondtam, hogy az általam szerkesztett s alapított egyházak az itteni kormány pártfogása alatt állanak s ügyeiket minden idegen befolyás nélkül rendezik.“ Alább így ír: „Most a teendő: a) kimondani, hogy az itteni egyházak a román kormány pártfogása alatt állanak, evangeliomi szabadságuk biztosítása mellett; b) Kovácsot, ki kimutathatólag propaganda feje Pitesten és Ploesten, az országból kiűtasítani, hasonlólag Vinczét, ki nem felszentelt pap, s ki bujtogatás végett tartózkodik Bukarestben Koosnál s Ploesten Varga Jánosnál, ki megint egy feje a propagandának, holott a román kormány kenyerét eszi; c) Koostól, kiről törvényszékiileg ki lehet mutatni, hogy Buda Sándor s többek árulója és osztrák kém, kívánni, hogy, mint ilyen az országot hagyja el. Ő e nélkül is el akarja hagyni a bukaresti egyházat, miután pénzét elköltötte stb.“

Sorait így végzi: „e levelemet megpecsételtem, hogy ha szükség lenne reá, némely pontjait a ministeriummal is közölheti, quasi hivatalosan.“ ¹⁾

Czelder e denunciatioja által czélját el is érte, mert a román kormány csakugyan gyanakodó szemekkel kezdé a felügyelő bizottság működéseit kísérni, s csakhamar alkalmat s ürügyet is talált annak feloszlására. Ugyanis a Czelder által informált román képviselők egyike 1866. május 24-én az országgyűlésen Rosetti akkori cultusministerhez egy interpellatiót intézett a missioi bizottság

A missio ügye a román országgyűlés előtt 1866.

1) Czelder levele Horcsához 1865. november 11-én.

tárgyában, melynek létesítése nézete szerint, miután politikai tekintetben a magyar király és osztrák császárnak, egyházi tekintetben pedig az erdélyi ref. egyházi főtanácsnak s püspökségnek védelme alá helyezte magát Románia autonomiáját s függetlenségét sérti. A cultusminister válaszában kijelenté, hogy e bizottság létezéséről s működéséről részletes tudomással bír, s a szükséges lépéseket annak megakadályozására, hogy e bizottság politikai irányban működhessék, meg fogja tenni. ¹⁾

A román cultusminister a felügyelő bizottság tárgyában átiratot intéz a bukaresti lelkészi hivatalhoz s a román belügyérhez.

Pár nap mulva intézett is a minister ur a bukaresti ref. lelkészi hivatalhoz, s illetőleg a felügyelő bizottsághoz egy átiratot, melyben e bizottságot egészen alaptalanul avval vádolva, hogy a vallás álarca alatt valószínű politikai hatóság alapítására törekszik, felszólítá, hogy eljárásáról adjon számot s a működési körét szabályozó tervezet eredeti példányát nyujtsa be. ²⁾

Ugyanekkor a belügyérhez is intézett egy jegyzéket, melyben határozottan kijelenti, hogy a missio-bizottmány tervezete felforgató, ellenséges és régi türelmi szokásaikat és törvényeiket megvető dolgokat foglal magában. Legfőbb sérelmül azt említi föl, hogy ezen tervezet szerint a romániai ref. egyházak egy idegen kormány s egyházi főhatóság védelme alatt fognak állani. Felkéri ennél fogva a belügyért, hogy tegye meg haladéék nélkül a szükséges lépéseket e bizottmány gyűlésezésének s működésének megakadályozására. ³⁾

A belügyér a felügyelő bizottság működését beszűn-teti.

A belügyér azonnal is intézkedett s az illető prefect útján hivatalos átiratban Koosnak tudtára adta, hogy:

1) A román országgyűlés jegyzőkönyve 1866. máj. 24-kén.

2) A román cultusminister átirata a felügyelő bizottsághoz 1866. jun. 6-án 4379 sz. a.

3) A román cultusminister átirata a belügyérhez 1866. jun. 6-án 4378 sz. a.

„a felügyelő bizottság fel van és fel lesz oszlatva, semmisnek tekintetve minden működése.“ ¹⁾

Azonban a felügyelő bizottság sem késett az ellene emelt vádakra felvilágosító s helyreigazító észrevételeit megtenni. A cultusminister átiratára következőleg válaszott :

„Minister ur!

Uraságodnak folyó 1866-ik év máj. 25-én 4379 sz. alatt kelt igen tisztelt levelére, melyből átláttuk, hogy minő fontosság tulajdonittatik a Romániában létező szerény reformált egyházaink számára készített szervezetünknek — kötelességünket teljesítendő — sietünk a kívánt felvilágosítással szolgálni, szólván egyházaink multjáról, azon elemekről, melyekből azok állanak, s végre szervezetünknek céljáról. Reméljük sikerülend mind a magas kormányt, mind a román nemzetet meggyőzni a felől, hogy távol sem volt azon törekvésünk, a mivel vádoltunk s így e vád a jelen körülmények behatása alatt sokkal súlyosabb, mint a dolog természete, melyből az felmerült.

A vallástürelem, melyet eddig Romániában élveztünk, feljül áll minden magasztaláson; fontolóra vesszük ezt kiváltképpen ma, midőn a magas kormány hivatva érzi magát arra, hogy a román nemzet politikai jogainak megvédésére interveniáljon.

Ezen türelem által lőn kivihető, hogy az 1815-ben az evang. reform. magyarok egy külön egyházat alapíthattak Bukaresiben. Ennek az egyháznak tagjai — igen csekély kivétellel — magyar iparosok, cselédek stb. nagy részben osztrák alattvalók, közülök igen sokan csak ideiglenesen tartózkodnak itt, a honosultak is az osztrák védelem alól vándoroltak ki a közelebb lefolyt évek alatt. Következőleg mindnyájan ugyanazon egyházi és iskolai intézményekhez vannak szokva, melyeket még ősi hazájukban ösmerni tanultak.

Ezen intézmény, a világi hatósággal egyetértve, meghagyta a hazai reform. isteni tiszteletet, lelkészek beiktatását, az egyházi fegyelmet és vagyonkezelést, az anyakönyvek vezetését és az ifjuság nevelését, de mindig a hivek által szabadon választott előljárók vezetése alatt, kik a főtisztelendő püspökség, köz szent-zsinat, s végre az

A felügyelő bizottság megczáfolja az ellene emelt vádakát.

1) A prefect átirata Kooshoz 1866. jun. 7-én 6886 sz. a.

uralkodó felügyelete alatt állanak egyházi törvényeink korlátai között, melyek történelmi szerződéseken alapulnak.

Románia magas kormánya eddigelő a türelem lelkétől vezéreltetve, nem érdekelte magát egyházi szervezeteink iránt, valószínűleg azon indokból, hogy bárha fel is ment a reformátusok száma mintegy háromezer lélekre, kik több városban és faluban elszéledve élnek, mindazonáltal e szám igen csekély volt arra, hogy figyelmet keltsen vagy a haza érdekeit a legkevésbé is érintette volna, azért is, mert a reformátusok egyéni érdekei, mint osztrák alattvalóké az ügynökségeknél összpontosultak.

A magas kormány azonban még sem állapodott meg ezen negatív türelmi ténen, hanem temetőhely ajánlékozása, egyházainknak és iskoláinknak az adó alóli felmentése s más segély által tényleg is hozzájárult egyházaink előhaladásához, a mit hálával ismerünk el.

Azt hisszük tehát, hogy olyan országban, mely a valódi alkotmányosság terén áll, mely a mi egyházunknak is elve; olyan országban, melyben mi is várjuk humanus érdekeink támogatását, s mely iránt mi is lekötöztetnek érezzük magunkat, nem fog nekünk ellenséges törekvés tulajdonítani azon nép érdekeivel szemben, mely bennünket vendégszeretetével megajándékozott.

Ezen történelmi szempontból kérjük megítéltetni szervezetünket, melynek egy magyar példányát tisztelettel mellékeljük, átszolgáltatván a legrovidebb idő alatt annak román fordítását is.

Való, hogy a II-ik czikk a magyar király s illetőleg osztrák császár ő Felsége védelmét mondja ki egyházainkra nézve, de ezen czikk csakis annak megfontolásából tétetett be szervezetünkbe, hogy a mi hitsorsosaink mind magyar ajkuak (sőt igen kevés kivétellel) még most is mindnyájan osztrák alattvalók, s maguk a lelkészek is, nem lévén Romániában ref. papnövelde, mindnyájan osztrák alattvalók s az erdélyi ref. püspökség által bocsáttatnak ki. Továbbá több alkalommal pere lévén egyházainknak a hazai román törvényezéseknél, ilyen esetekben a consulság által meghitelesített követeltetett az előjárók részéről, a mi önként vitt arra bennünket, hogy ne lásunk ezen czikkben legkevésbé sértő dolgot sem, midőn tudjuk, hogy a róm. katolikus egyház a francia és osztrák császárok védelme alá, hittani s fegyelmi tekintetben Róma alá, a luth. egyház pedig a porosz király és osztrák császár védelme alá tartoznak.

Látni való tehát, hogy ily körülmények között a „Cujus regio illius religio“ elv felette elágazó applicatioval bir, s e szerint, midőn az itt divó szokás szerint akartuk magunkat szervezni, legkevésbbé sem hiszszük, hogy valamely ellenséges tendenciával vádoltathatnánk. Mi teljességgel nem vagyunk illetékesek arra, hogy ezen protectiót egész határozottsággal elnevelőzzük, mint-hogy ez olyan ügy, melyben mi nem határozhatunk, kérjük azért, hogy ne vádoltassunk akkor, midőn a többi felekezeteknél is szokásban levő mód szerint szervezedtünk.

Említett consulság védelme eddig egyfelől az egyháztagok által választott előljárók tudomásul vételében, másfelől, hogy a pauperismusnak gát vettessék, a házassági engedélyek osztogatására szorítkozott, ezen kívül engedélyt eszközölt, hogy templomunk építésére az osztrák birodalom területén kegyadományokat gyűjthettünk, azonban ezen protectio mellett is kimondottuk a 11-ik cikkben Románia kormánya iránti hódolatunkat, mely talán egy kevés stilaris változtatással nem hagyand fenn semmi kívánni valót.

Egy másik vád szervezetünk ellen, négy reform. lelkészünk működési körének kijelölése, ugymint a bucaresti, ploesti, pitesti s a szászcuti.

Fel kell fejtenünk, hogy mindenik lelkésznek utazási díjja azon taxából áll, melyet a hivek a keresztelés, esketés és temetésért szoktak fizetni, a mint ez szokásban van más felekezeteknél is; de minthogy csak az említett városokban vannak a reformátusok annyian, miszerint községet képezhetnek, a többiek pedig mint gazdatisztek, iparosok, két-három család egy-egy faluban, ezeknek is szükségük levén említett functiókra, természetes dolog, hogy ki kellett jelölni mindenik lelkésznek működési körét, szabályozván egyúttal a falvakban lakó hittestvérek templombérét is, különben nem lehetne kikerülni az eddigi rendetlenségeket.

A moldva-oláhországi ref. egyházaknak az erdélyi püspökség felügyelete alá való helyezésének szükségessége — a többi itteni más felekezetek példájára — a közelebbi évek alatt történt rendetlenségek által igazoltatott, melyről úgy látjuk, hogy a minister úr is kapott némi hivatalos tudósításokat; aztán elvégre is a reform. egyház nem gyakorolhat mást, mint szellemi hatalmat, s mindig a világi hatalomra van szüksége, ha némelyek intézmé-

neyei ellen szegülnének, ez által pedig elég bő alkalma van a világi hatalomnak arra, hogy tőle a segítséget megtagadjá, midőn hatása körén túllépni akarna.

A mi a magas kormány felszólalására, meglehet, a legfőbb okot szolgáltatva, az a szervezett 9-dik cikkében említett minden egyházainkhoz tartozó hiveink magyar nemzetisége lehet. Azonban azon vocatio, melyet egyházunk a nevelés körében mindig birt és mindig gyakorolt, s mely neki saját jellemet kölcsönzött, midőn még iskoláinkat is a hivek kegyes adakozásából és kegyalapítványából tartja fenn; továbbá hittestvéreinknek a hazától elszakadása s azzali csekély érintkezés, más népek közötti szorványos lakása, melyeknek nyelvét nem értik s érettkoruknál fogva meg sem tanulhatják, elhanyagoltatva olyan tudatlanságba süllyednének, hogy végtére saját anyanyelvüket sem értenék, melyen nekik a vallás tanítatik: bőven megfejtik ezen 9-ik cikknek szükségességét.

Nem foglal magában semmi ellenséges irányzatot, miután szentesítve van annak tartalma magának a román kormánynak elfogadott s hirdetett emez elveiben: „szabad sajtó“, „szabad gyűlésezés a törvény által megengedett célokra“, természetesen a hazai törvények örökódése s tiszteletben tartása mellett, melyet a 3-ik cikkben meg is említettünk. Ezen cikket is lehet módosítani, hogy még látszatját is kikerüljük annak, a mivel vádoltatunk, hogy t. i., mi a „vallás köpenye alatt politikai célokra törekednénk“, fenmaradván hatáskörünk, hogy ugyanazon célunkat a törvény védelme alatt, a kormány által kevésbé kárhozható alakban, még hatályosabb eszközökkel előre vihetjük.

A mi a székelyek elszegényedéséről említést illeti, nem egyébért hoztuk azt fel, mint csakis azért, hogy könnyűre indithassuk irántok boldogabb helyzetű testvéreinket, s éppen azért úgy vagyunk meggyőződve, hogy ez gyanúsítás tárgyát éppen nem képezheti.

Röviden szólva — hogy ezen felvilágosító jelentésünket a legnyomatékosabb érveléssel rekesszük be — mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy a moldva-oláhországi reformátusok száma, bármiként volnának is szervezve egyházi tekintetben, aránylag olyan csekély, miszerint semmi körülmények között sem keltheti fel azon gyanút, mintha a románok politikai céljai ellen működni képesek lennének, nem feledve az élvezett vendégszeretetet s örvendve, hogy nekünk is részünk lehet ama szabadelvű alkot-

mány jótéteményeiben, melyet a román nemzet magának visszaszerzett.

Mindezek után megfontolva tehát, hogy ezen szervezet nem foglal magában semmi törvényellenest s az előszámlált okok is képesek eloszlatni minden nehezteletet, mely ennek első olvasására támadott; megfontolva, hogy ez módosítható is, és így elháríthatja még a gyanú árnyékát is: reméljük minister úr, hogy el fog követni mindent, hogy jogainkat, mint a többi egyházakét, tiszteletben tartva, mi magunk mivelhessük ezután is saját egyházi érdekeinket és mi magunk eszközölhessük ifjaink nevelését a mi százados elveinkből kifolyólag; reméljük, hogy ezután kegyes leend igazolni bennünket a román közvélemény előtt.

Melyek után fogadja minister úr legmélyebb tiszteletünk kifejezését.“

E felvilágosításnak s kérelemnek csakugyan lett annyi eredménye, hogy a cultusminister úr czélszerűnek látta a hivatalos lapban következőleg nyilatkozni: „a ref. egyházak bizottmánya felelvén a minister máj. 26-án kelt s a „Monitor“ 113-dik számában közlött levelére, erélyesen kinyilatkoztatja, miszerint a társulatnak nem volt semmi politikai czélja s kész szervezetében némi módosításokhoz alkalmazkodni; a szervezet vizsgálat alá vétetett s szabályoztatni fog. Addig is a bizottmánynak ezen kijelentése, a közönség megnyugtatója és a bizottmány becsülete érdekében közhirré tétetik.“¹⁾

Ugyanekkor Koosnak úgy nyilatkozott szóval, hogy a ministeri tanács egyházaink számára egy más tervezetet készített s iskoláinkat segélyezni fogja; megkérte egyszersmind, hogy a felügyelő bizottság azon évben Pitesten tartott gyűlésének jegyzőkönyvét román nyelvre lefordítva, adja be; a mit Koos meg is tett.²⁾

Mindazonáltal a felügyelő bizottság tényleg fel levén oszlatva, kénytelen vala működését megszüntetni. Czelder tehát e tekintetben czélját elérte, mert egyházaink összetartó kapcsa szétszakíttatván, számára újra tág tér

1) Koos felirata a püspökhöz 1866. jun. 29-én 326 sz. a.

2) Koos felirata a püspökhöz 1866. jun. 20-án 315 sz. a.

nyílt nagyravágyó álmainak valószínűsítésére. Azonnal meg is jelent Bukarestben s Ploesten s darab ideig félbehagyott izgatásait nyíltan megkezdette. Ez izgatásainak még a következő előzményei valának:

Ploestről elillanva 1866 május havában bejött Magyarországra, hogy egyházi főtanácsunknak fölötte hozott ítéletével szemben pártfogókat keressen magának.

A tiszamelléki s dunántúli egyházkerületek pártfogóják Czeldert.

A tiszamelléki s dunántúli ref. superintendentiákban talált is ilyenekre, a mint ezen egyházkerületek közgyűléseinek fentebb idézett határozatából kitűnik. E rá nézve kedvező határozatot a közgyűléseken személyes megjelenése s a többséget tévútra vezető információi által eszközölte ki. Látva azonban, hogy a többi superintendentiák más szempontból fogva fel a kérdést, egyházi főtanácsunk s püspökségünk eljárását helyeslik s intézkedéseit helybehagyó tudomásul veszik, a dunántúli superintendencia közgyűlésén tett s fentebb említett ígérete értelmében püspök atyáinkfiához Pestről egy feliratot intézett, melyben „az Ur sújtoló vesszejének megcsókoló érzetével kijelenti, hogy „becsülete s az általa szervezett egyházak jövődjé érdekében a maga igazolása végett egyházi főtanácsunk előtt megjelenni kész“ s erre nézve püspök atyánkfia közbenjárását kéri! ¹⁾).

Püspök atyánkfia azonban e közbenjárását természetesen nem ajánlotta, mert e tárgyban a végítélet ki vala mondva, miután Czelder a törvényes megidézést nem az egyházi főtanács, hanem a kolozsvári részletes zsinat előtti megjelenésre, visszaútasította. — Mindazonáltal Czelder kérelmét azon évi közssinatunk eleibe terjeszté, kapcsolatosan a felügyelő bizottságnak ugyancsak közssinatunkhoz

1) Czelder felirata a püspökhöz 1866 jun. 2-kán 1269 sz. alatt.

intézett azon folyamódásával, melyben határozatilag kimondatni kéri, hogy Czelder többé a moldova-oláhországi egyházakban ne papskodhassék, mint olyan, ki egyházi főtanácsunknak s püspökségünknek a nevezett egyházak felletti felügyeleti jogát elősmerni nem akarta, a kezéhez vett kegyadományokról számolni vonakodott, és e mellett még 1865 nov. 10-kén Horzsa János hivatalnokhoz irt levele tanúsítása szerint, a legaljasabb eszközöktől sem riadt vissza, hogy az ottani egyházak vallásos életét, függetlenségre való vágyódásával romokba döntse. — Közzsinatunk e kérelmet együttesen tárgyalva, határozatilag kimondá, hogy: miután Czelder nem a mélt. egyházi főtanács eleibe, hanem a 81-dik canon értelmében, mint közkereset alá vetett egyén a kolozsvári egyházmegyei törvényszékre volt idézve; miután ezen idézést nemcsak visszaútasította s a meghatározott időre meg nem jelent, — sőt püspök atyánkfíához intézett levelében nyilván kijelentette, hogy sem az egyházi főtanácsot, sem a közzsinatot el nem ismeri maga felett; — miután a mélt. egyházi főtanács e tények alapján őt állomásától a külhatóság útján elmozdítani kénytelenített: kérelme annyival kevésbé teljesíthető, mivel önmaga szakította el magát erdélyi ref. anyaszentegyházunktól a törvényes függés felmondásával, és így véglegesen lehetetlenné tette missionáriusi működését a moldova-oláhországi ev. ref. magyar községekben, melyek legfelsőbb udvari rendelet által az erdélyi ref. anyaszentegyház kormányzó testületei alá vannak rendelve¹⁾.

Közzsinati határozat Czelder ama nyilatkozatára, hogy egyh. főtanácsunk előtt megjelenni kész. 1866.

Úgy látszik azonban, hogy Czeldernek a törvényes útra visszatérő s e kérelméből némileg kitetsző szándéka ekkor sem vala teljességgel őszinte, mert ezen közzsinati határozat keletkezését be sem várva, már május 28-kán Ploestre érkezett s izgatásait újra megkezdette. Az egyházi előljáróság onnan azonnal feliratot is intézett püspök atyánkfíához, melyben panaszolja, hogy Czelder megérkezése első napján már egy oláh biztost küldött a parochiára azon

Czelder izgatásait Ploesten újra kezdi.

1) Közzsinati jegyzőkönyv 23 sz. alatt.

útasítással, hogy a lelkészt sáfárkodásairól számoltassa, a mit azonban az azon határozat kijelentéssel, hogy számadással csak egyházi főtanácsunknak tartozik — visszaútasított; sőt még a luth. atyafiak ügyeibe is illetéktelenül beleavatkozott s kieszközölte a hatóság útján, hogy templom építésök betiltatott. Kéri ennél fogva püspök atyáncfiát a kir. főkormánysház útján azonnal erélyes lépést tenni, hogy Czelder Ploestről eltávolíttassék ¹⁾.

Czelder a romániai
ref. egyházakat a
román kormány
felügyelete alá
adja.

Mielőtt azonban püspök atyáncfia s illetőleg egyházi főtanácsunk a szükséges lépést megtette volna, — Czelder, csak hogy célját érje, nem ártotta Rosetti cultusministernek s általa a román kormánynak összes egyházainkat felajánlani. E felajánlás első következménye lőn, hogy a cultusminister a ploesti praefecturát oda útasította, hogy Czeldert a ploesti lelkészi hivatalba azonnal helyezze be.

E rendelet következtében Vincze a praefecturára idéztetett s erről értesítettet. Természetesen e rendeletnek reá nézve kötelező erejét elősmerni nem akarta, s midőn ez ellen tiltakozott s egyházaink törvényes állását fölfejté, azon választ nyerte, hogy Czelder románá lett s vele együtt az egyházak is román hatóság alá kerültek. Hat napi időhaladékot kért tehát azon szándékkal, hogy Bukarestbe megy és sérelmüket személyesen a ministerium eleibe terjeszti.

Az időhaladékot meg is nyerte; de már eltávozása előtt Czeldertől azon izenetet vette, hogy más nap a templomi szolgálatot ő (Czelder) fogja végezni, a templom kulcsát tehát küldje el neki.

Rosetti kinyilatkoztatja, hogy lelkészül csak Czeldert ismeri el.

Vincze e követelést visszaútasítva s a templomi szolgálatot végezve, Bukarestbe ment s Rosettinél kihallgatást kért. A minister úr azonban határozottan úgy nyi-

1) Ploesti felirat 1866 jun. 3-kán 26 sz. a.

latkozott, hogy ploesti lelkészül csupán Czeldert ösmerheti el; — a kiadott rendelést vissza nem vonhatja s az erdélyi ref. püspökségnek semmi befolyást az oláhországi egyházak ügyeibe engedni nem fog. — Ily állásában a dolognak Vincze és Koos támogatásért a különböző hatalmaknak, névszerint az angol, olasz, orosz, porosz, francia és osztrák birodalmaknak, bukaresti consulaihoz adtak be egy memorandumot, melyben a román kormány sérelmes eljárását s egyházi ügyeikbe illetéktelen s erőszakos beavatkozását fölfejtve — közbenjárásukat kérték.

Egyházi főtanácsunk ez eseményről Koos és Vincze által hivatalosan értesítettén¹⁾, átiratot intézett a kir. fő-kormányzékhoz s eláadva, hogy Czelder minden eddigi felsőbbbségi intézkedések ellenére ploesti egyházunkban újra megjelent s izgatásait elkezdette s fondorlatai által a román kormány féltékeny figyelmét felhivta, magában az egyházban az egyetértést és békét feldulta, — mely már annyira ment, hogy az oláh kormány felsősége alá ajánlott töredék nevében a hatóságtól kieszközölt bizottság által azon egyháznak temploma, iskolája s más vagyona számbavétele s lefoglalása végett is lépések tétetni próbáltattak. Sőt Czelder a román kormány egyoldalú rendelete következtében a ploesti papi hivatalba visszahelyeztetett, — föl-kérte a kir. fő-kormányzékot, a cs. kir. agentia útján, hathatós intézkedést tenni az iránt, hogy a román kormány ottani egyházaink vallásos ügyei rendezésébe s vagyona feletti intézkedéseibe mint eddig, úgy ezután se elegyedjék; Czelder pedig — kivel engedetlensége s tapintatlansága miatt egyházi főtanácsunk s közzsínatunk minden egybeköttetést megszakított — veszélyes működése teréről eltávolíttassék, s végre ottani lelkészünk Vincze Dániel papi hivatalában megtartassék²⁾.

Egyházi főtanácsunk a k. fő-kormányzékot erélyes föllépésre kéri.

1) Koos és Vincze feliratai 1866 július 14-kén.

2) Egyházi főtanácsunk átirata a kir. fő-kormányzékhoz 1866 jul. 29-kén 385 sz. alatt.

A Rosetti-féle minis-
terium bukása
következtében
a missio ügye
kedvezőbb fordulatot vesz.

A kir. főkormányzók ez átirat alapján lehető intézkedéseit meg is tette, de, hogy annak legalább részben, ohajtott eredménye lett, azon kedvező körülménynek vala főként köszönhető, hogy időközben Romániában az úgynevezett „vörös párt“ a Rosetti-féle minis-terium megbuktatott s az újonnan alakult kormányban Czelder többé nem talált törekvésének oly buzgó támogatójára. Megkísértette azután is több ízben a ploesti lelkeszi állomás erőszakos elfoglalását s elcsábított híveivel a parochiát két ízben — úgy szólván — megostromolta, de policzialis közbelépés következtében kénytelen vala visszahuzódni¹⁾. — Vincze folyamodására a ploesti román kormány egy reversalist is iratott vele alá, melyben arra kötelezé magát, hogy a ploesti egyház ügyeibe többé beavatkozni nem fog²⁾.

Az újonnan alakult román kormány egyházi főtanácsunk felügyeleti jogát elősmeri s a felügyelő bizottság szervezetére vonatkozó szabályzatot némi módosításokkal helybehagyja.

Az új román kormány alatt a feloszlatott missioi bizottság ügye is kedvezőbb fordulatot vett. Ugyanis, anyaszentegyházunknak az ottani ref. egyházak ploesti felügyeleti joga el lön ösmerve s a missio-bizottság által készített s fentebb érintett szabályzat némi módosítással helybehagyatott. E módosítás a szabályzat azon pontjaira vonatkozott, melyben a vala kifejezve, hogy ottani egyházaink politicai tekintetben a bukaresti osztrák consulság védelme alatt állanak; a román kormány nézete szerint pedig a politicai védelem joga s kötelessége őt illeti. Koos e módosítás iránt véleményt kérve, egyházi főtanácsunk őt értesité, hogy a körülmények parancsoló hatásánál fogva, részéről abban megnyugszik s útasítá a felügyelő bizottságot, hogy félbeszakadt működését folytassa tovább³⁾. Ugyan ez alkalommal Koos arról is érte-

1) Ploesti felirat 1866 nov. 10-kén.

2) Vincze felirata s a reversalis hiteles másolata 1867 jan. 26.

3) Egyházi főtanács leirata a bizottsághoz 1867 mart. 31. 124. sz. a.

sité egyházi főtanácsunkat, hogy az új cultus-minister a kath. és luth. egyházak példájára a mi egyházaink segélyezését is az országgyűléshez beadott költségvetésben javaslatba hozta s véleménye szerint, miután a többi egyházak a segélyt elfogadják, az általunk se volna visszautasítható s a nagyon is szűkösen díjazott ploesti és pitești lelkészek és tanítók közt lenne kiosztandó. Végre, tudatta egyházi főtanácsunkkal, hogy a bukaresti ügynökség az osztrák külügyminiszternél Czelder végleges visszahívása iránt határozott lépést tett. A felügyelő bizottság számadását a missioi segély-alap bevételeiről s kiadásairól mellékelve, ugyanekkor felküldötte ¹⁾.

Ez időtől, azaz 1867 apr. havától kezdve egészen a következő 1868-ik év vége feléig jelentékenyebb zavar s viszongás a missio körében nem is merült föl. Úgy látszik, maga Czelder is meggyőződve a felől, hogy az új román kormánytól fentebb jellemzett törekvéseiben kevés gyámolitást remélhet, jobbnak látta egy időre a nyilvános szereplés színteréről újra félrevonulni s az áldástalan izgatás helyett, idejét s erejét a galaczi ref. egyház megalakítására fordítani. E céljában segítette őt főként a tiszamelléki ref. egyházkerület, mely mint fentebb láttuk, szemben a többi superintendentiákkal s főleg a mi anyaszentegyházunk törvényes úton hozott ítéletével, Czeldert kiváló pártfogásában részelteté folyton, és nemcsak erkölcsi, hanem anyagi tekintetben is, a mennyiben a begyült segély-adományokon kívül, még az áldott emlékü Palóczi-Horváth Mária-féle tetemes alapítvány e célra hagyományozott kamatait (1200 forint o. é.) is rendelkezése alá bocsátotta.

Nem fölösleges fölemlíteni itt ugyancsak e superintendenciának Czelder érdekében az 1868-dik év folytán vég-

Czelder az izgatással egy időre felhagy.

1) Koos írlata egyházi főtanácsunkhoz 1867 jan. 31-kén.

rehajtott sajátosságos s igen jellemző eljárását, mely méltán „egyházcsiny”-nak nevezhető. — Ugyanis a dunamelléki ref. superintendencia, tekintettel a missio nagyfontosságú ügyére s az annak kebelében fölmerült viszongás kiegyenlítésének s lecsendesítésének elodázhatlan szükségességére, azon év april havában azon kérdést intéző a többi ref. superintendenciákhoz: ha nem volna-e czélszerű egy bizottságot—mely az egyházkerületek által külön-külön kinevezendő biztosokból alakulna—a helyszínére oly meghagyással küldeni ki, hogy az, a kitört viszongás lecsendesítését kísértse meg s jövőre nézve a missio vezetésére vonatkozó terv-javaslatot terjesszen az egyházkerületek elébe?

Egyházi főtanácsunk a dunamelléki ref. superintendencia ez átiratát tárgyalván, az abban foglalt indítványt helyeselte s annak értelmében az erdélyi ref. superintendencia részéről egyházi biztosul kézdi-vásárhelyi lelkész t. Székely János atyánkfíát ki is nevezte és az indítványozó superintendenciát erről azon felkéréssel értesíté, hogy az alakulandó bizottság kiszállásának idejét vele tudatni sziveskedjék ¹⁾.

A tiszamelléki egyházkerület bizottságot küld Romániába 1868.

A tiszamelléki superintendencia azonban, hihetőleg attól tartva, hogy ha egy ilyen együttes bizottság száll ki a helyszínére s hajt végre részrehajlatlan nyomozást, annak eredménye Czelderre, mint az ő pártfogoltjára nézve, aligha lesz kedvező, a nélkül, hogy a többi superintendenciák megállapodását e tárgyban bevárta volna — azon év július havában jónak látta a maga részéről Prágai Lajos borsodi ref. esperes s Szathmári Király György személyökben egy

1) Egyházi főtanácsi átirat a dunamelléki ref. superintendenciához 1868 május 22-kén 236 sz. a.

bizottságot nevezni s küldeni ki azon útatitással, hogy a missio körében fölmerült viszály s egyenetlenség forrásai-val a helyszinén megösmarkedjék s járjon végére, hogy a Czelder ellen emelt vádak mennyiben igazak?

A bizottság egyenesen Galaczra Czelderhez ment, s így első lépéséből előre látható vala, hogy a fenforgó viszály kérdésében pártállást fog elfoglalni s egyoldalú eljárásával a valódi tényállás kinyomozására s felderítésére képtelen lesz. Bukarestben a bizottsághoz csatlakozott maga Czelder is s együtt látogatták meg—a pitestit kivéve — az egyházakat. Mint a bizottságnak eljárásáról az illető superintendenciához beadott jelentéséből világosan kitűnik, a pitesti egyház tagjai egyértelműleg oda nyilatkoztak, hogy mint eddig, úgy ezután is az erdélyi ref. egyházi főhatóságok felügyelete alatt akarnak élni; hasonló értelemben nyilatkozott, mint maga a bizottság beösméri, a ploesti egyház „szellemi s anyagi tehetségre“ erősebb része. Hogy ennek daczára a bizottság mégis, főleg Ploesten a Czelder mellett nyilatkozó éretlen tömeg pártját fogta s a szellemileg és anyagilag erősebb Vincze-pártnak még alkalmat sem akart adni, hogy a tényállást földeritse, kitetszik abból, hogy az úgy nevezett „független“ egyház hivei által a bizottságnak benyújtott, alaptalan vádakkal s ráfogásokkal teljes folyamodványát a Vincze-pártiaknak — ezeknek határozott kívánsága daczára — még át se adta, hogy arra ellenészrevételeiket megtehessék s egyszerűen oda útasította őket, hogy Czelder s pártja elleni panaszaikat a tiszta-melléki superintendenciához küldjék fel, s azok is figyelembe fognak majd vétetni ¹⁾. Ez egyoldalú eljárás eredménye természetesen az lőn, hogy a bizottság kiszállásának egyik

1) A kiküldött bizottság jelentése 1868 sept. 20-kán.

czélja, t. i. a viszongó pártok közötti béke lehető helyreállítása, nem hogy el lett volna érve, sőt az elkeseredés s gyűlölség közöttök még nagyobb fokra hágott.

Czelder látva, hogy a bizottság eljárása rá nézve ily kedvező eredménynyel végződik s a bizottsági jelentés alapján a tiszamelléki superintendencia támogatására továbbra is bizton számíthat, egy minden eddigieknél merészebb lépésre határozta el magát.

Czelder Bukarestben izgasni kezd.

Ugyanis Koos ellen évek óta táplált boszuállási tervének valóítására a legalkalmasabb időt elérkezettnek látta, s hogy célját érhesse, a legméltatlanabb eszközöktől sem rettenve vissza, munkához kezdett, mint a fentebb említett bizottsági jelentésből kitűnik, a bizottság kiszállása alkalmával is Bukarestben tartózkodott, s mint egyházi főtanácsunkhoz felküldött hivatalos jelentések is constatalják, a következő september, october és november hónapokban huzamos ideig, több ízben megfordult ott. Még pedig, miként csakhamar kiderült, azért, hogy felzaggassa Koos ellen a kedélyeket s alkosson az egyházban egy oly pártot, mely egyfelől egyházi főtanácsunk felügyeleti jogát megtagadja, s másfelől Koos állását — becsület-sértő vádakát emelve ellene — elébb-utóbb tarthatatlanná tegye. Mint a közpályán élő emberek nagy részének, úgy Koosnak is saját egyházában személyes ellenségei lévén, ezekkel fogott tehát kezét s őket lelkeszük elleni tetleges föllépésre ingerelte. Másfelől, mint fentebb saját leveleiből vett idézetek tanúsítják, a romániai kormány előtt Koost elébb mint osztrák, majd mint magyar kémét denunciálta, s így erről az oldalról is folyton gyűjté fejére az eleven szenet.

Felesleges volna az ellenpárt s Koos közt ennek következtében már ekkor csaknem szünet nélküli torzsal-

kodást részletezni, s ez úttal csak annyit említettünk meg, hogy az ellenpárt állítása szerint, Koos az-egyház vagyonát s főleg a templom építésére begyűlt segély-adományokat hűtlenrűl kezelte, az iskola látogatást elhanyagolta, a hal-doklónak az úriszentvacsorát feladni többbizben vonakodott.

A felizgatott egyháztagek ez iránti panaszuakat nov. 15-dikén terjeszték föl egyházi főtanácsunk elébe, kinyilatkoztatva egyfelől azt, hogy Koost többé lelkészül el nem ösmerik, s másfelől engedélyt kérve, hogy pályázat útján új lelkészt választhassanak ¹⁾. Egyházi főtanácsunk a panaszos fölterjesztést dec. 13-kán tartott üléséből illetékes ellátás végett püspök atyánkfiához tette át ²⁾, ki azt a törvények értelmében Koossal mint bevádolt féllel azonnal közölte, felszólítván őt, hogy az ellene emelt vádakra lehető mentségeit tegye meg ³⁾.

A bukaresti egy-
háztagek panaszt
emelnek Koos
ellen.

Koos e leiratra azonnal válaszolt s püspök atyánkfiától, hogy az ellene emelt vádakra hiteles tanúk által igazolt mentségeit megtehesse, a szükséges iratokat összeállithassa, időhaladékokt kért, melynek megadását püspök atyánkfia méltányosnak tartotta.

A Czelder által felbujtogatott párt azonban jobbnak látta a Koos ellen általa emelt vádak alapos vagy alaptalan volta iránt az illető hatóságok által eszközözlendő nyomozás eredményét be nem várva, törvényes lelkészét egy nyilvános botrány előidézése által compromittálni. Mielőtt ez végrehajtatott volna, Czelder hogy a részesség gyanúját magáról elhárítsa, a helyszinéről eltávozott s bejött Magyarországra, és csak a botrány megtörténte után tért azonnal vissza Bukarestbe. December hava elején a feliz-

1) A bukaresti panaszló egyháztagek felirata egyházi főtanácsunkhoz 1868 nov. 15-kén.

2) Egyház főtanácsai ülés dec. 13 kán 668 sz. alatt.

3) Püspöki leirat Kooshoz 1868 dec. 15-kén.

A bukaresti lázongák erőszakos föllépése Koos ellen.

gatott ellenpárt magát független egyházközségnek nyilvánította, gondnokot választott s Koost maga elébe idézte, hogy törvényt lásson fölötte, s midőn a lelkész ily törvényszéket maga fölött elösmerni nem akart, az ellenpárt az egyház ládája kulcsait via facti elvette s karácson előtti vasárnap, midőn az egyházfi a templomot seperte, a templom kulcsát is kézhez kerítette; a templom ajtaját román pandurokkal őriztetve, a lelkészt nem bocsátotta be s az ó naptár szerinti karácson első napján, az egyházközség többi tagjait kirekesztve, az iskolatanító által istentisztelet tartatott. Ó naptár szerinti új év első napján pedig Magyarországból visszaérkezett Bukarestbe maga Czelder is.

Visszatérő útjából, hadd legyen itt főlemlítve mellesleg egy az ő törekvéseit kiválóan jellemző episod. A bukaresti úgynevezett „szent zsinat“ óta — miként fentebb idézett feles számú adatokból kitűnik — legfőbb célja, melyen — hogy saját szavait használjuk — „lelke egész hevével csüngött“, az ő értelme szerint „független“ vagy jobban mondva „csakis tőle függő“ egyházak szervezésében összpontosult. Nem elégedve meg azzal, hogy ez ambitiojának a romániai ref. egyházak körében elegendő tápot talált, elhatározá magában, hasonló célból, anyaszentegyházunk erdélyi területén is kísérletet tenni. E végre kedvező alkalmúl kínálkozott számára azon pártviszály, mely udvarhelyi egyházunkban abban az időben nagy mértékben dúlt még pedig azon oknál fogva, hogy az egyház egyik lelkésze, t. Bacsoni Ádám — kit az illető polgári hatóság közelebből végrendelet hamisításáért 2 évi börtönre is ítélt — közzsínatunk által lelkészi hivatalából elvala mozdítva, de az egyháznak őt pártoló része e törvényes úton hozott ítélet daczára Bacsonit visszakívánta s helyébe más lelkészt választani vonakodott. Czelder tehát—

miután Nagy-Váradon az akkor ott tartózkodó Baczonival értekezett s neki megígérte, hogy Koos helyébe bukaresti pappá fogja tenni¹⁾, Kolozsváron incognito keresztül úta-
zott, Udvarhelyre sietett s oda január első napján meg-
érkezett. A bacsoni pártiakkal azonnal értekezletet tartott
s azokat — hogy saját szavaival éljünk — „a scot és a
helvét egyházak mintájára“ egy teljesen független, szabad
egyház szervezésére izgatá, nyilván kimondott célja vala
ezen egyházunkat egyházi főtanácsunk s püspökségünk fel-
ügyelete alól kivenni s anyaszentegyházunk testétől elsza-
kitni; azon esetben pedig, ha ön erején fenn nem állhat-
na, valamelyik magyarországi superintendentiába kebelez-
ni be. Január 3-kán — állítólag a bacsoni pártiak felké-
résére — a templomban prédikált is, sőt az nap — daczára
annak, hogy közzsínatunk által törvényes ítélet alapján a
papi hivatalból véglegesen el vala mozdítva s tehát a sa-
cramentumok kiszolgáltatásától is eltiltva — nem átalította
egy kisdeden törvénytelen keresztelést hajtani végre. A párt-
viszály által különben is eléggé szaggatott egyházban azon
eljárásai által az izgalmat tetőpontra juttatván, mint a ki
dolgát jól végzé, útját Bukarest felé tovább folytatta²⁾. Oda
érkezve, a már teljesen kitört lázongás élére állott, s míg
a törvényes lelkészt csendőrök gátolták a templomba men-
ni, ő végezte az isten-tiszteletet s prédikált³⁾.

Czelder izgatása
Sz.-Udvarhelyt.

E sajnós eseményekről hivatalos följelentések útján
értesülvén egyházi főtanácsunk elnöke, m. királyi biztos,
gr. Péchy Manó ő nagyméltóságát presidialiter azonnal
fölkérte, hogy addig is míg a m. kir. ministerium egy-

Gr. Péchy Manó
intézkedése a lá-
zadás lecsendesí-
tése végett.

1) Czelder levele Szász Domokoshoz 1869 febr. 11.

2) Zajzon Ferencz udvarhelyi lelkész s Nagy Lajos főgondnok hi-
vatalos fölterjesztései a püspökhöz 1869 febr. 3-kán s 12-kén,

3) Püspök átirata Kun Bertalanhoz 1869 jan. 26-kán,

házi főtanácsunk megtalálása folytán intézkedhetnék, Koos atyánkfiát ajánlja a bukaresti agentia kiváló figyelmébe. A királyi biztos úr jan. 13-kán kelt hivatalos átíratában értesíté egyházi főtanácsunk elnökét, hogy a kellő intézkedést megtette, sőt püspök atyánkfia személyes fölkérése következtében táviratilag is felhívta a bukaresti osztrák-magyar consult, hogy a templom kulcsát Koosnak adassa vissza és a zavargókat csendesítse le, míg ez az ügy törvényesen elintéztetik ¹⁾.

A consulates jan. 18-ról kelt válaszában értesíté is a királyi biztos urat, hogy Koost a viszály kezdetétől kezdve azon védelemben részesíteti, a melyre egyházi állása fentartására szüksége van s folyvást arra törekszik, miszerint egyházi főtanácsunknak benyújtott elmozdítási kérvénye végérvényes ellátásáig a statu quo fentartassék, a mennyiben azon kedélycsillapító és komoly figyelemzetestésekkel célhoz lehet jutni, a melyekkel az ügynökség a lelkész ellen-pártjára s különösen az ezen párt által támogatott, volt lelkész, Czelder Mártonra hatni képes ²⁾.

Koos biztost kér
küldetni Bukarestbe.

E hatás azonban, úgy látszik, nagyon csekély mérvű lehetett, mert a mint Koosnak püspök atyánkfiához jan. 9-kén intézett leveléből kitűnik, az agentia még csak annyit se tett meg, hogy a rendőrséget a zavargók lecsendesítésére fölszólítsa. Kéri ennél fogva püspök atyánkfiát, hogy azonnal egy püspöki személyest küldjön ki, hogy az a nyomozást hajtsa végre, mert ő tetteiről számolni kész ³⁾.

Püspök atyánkfia jan. 12-kén Kooshoz intézett válaszában kijelenté, hogy tekintve a zavargás nagy mérvét,

1) A királyi biztos átírat 1869 jan. 13-kán 127 sz. alatt.

2) Gróf Péchy átírat báró Kemény Ferenczhez 1869 jan. 26-kán 183 sz. alatt.

3) Koos levele a püspökhöz jan. 9-kén 45 sz. alatt.

biztos küldhetése iránt a szükséges lépéseket megtenni nem késik; de egyszersmind csodálkozását fejezi ki a fellelt, hogy azon egyházak jellemesebb, jobb és nagyobb része, a kik az ő ártatlanságáról meg vannak győződve s addig kifejtett munkásságát méltányolják, mikép nézik el hogy a selejtesebb, kisebb rész ily garáznaságokat kövessen el, s miért nem lépnek föl erélyesen a hatóság előtt¹⁾?

Igéretét beváltandó, püspök atyánkfia még az napról fölkerlte kézdi-vásárhelyi lelkész, Székely János atyánkfiát, hogy — mint különben is a dunamelléki superintendens által tett s fentebb érintett indítvány értelmében már kinevezett biztos — a kiküldetést vállalja el, s egyszersmind maga mellé még egy alkalmas egyént hozzon ajánlatba²⁾.

Mielőtt az igenlő válasz megérkezett volna, püspök atyánkfia hivatalos följelentés útján értesített a felől, hogy Czelder nem elégelve meg a bukaresti botrányt, hasonlónak előidézése végett jan. 9-kén Ploesten is megjelent s ott egyik hívének, Tóth János nevű román alattvalónak a kellő útasításokat megadva, Bukarestbe visszatért. A nyert útasítás értelmében Tóth másnap délben, midőn Vincze a papilakról eltávozott, az előszoba kulcsait magához vette s elvitte, úgy hogy csak külhatósági közbejövettel juthatott a lelkész lakába. — Pár nap mulva Czelder újra megjelent Ploesten, magával hozva egy bukaresti párthivét, kivel az ő embereit, házanként fölkeresve, összegyűjtötte Tóth János házába s itt tanácskoztak együtt késő estvig, mignem e titkos gyűlésről értesített román rendőrfőnök Czeldert a városból kiutasította³⁾.

Czelder Ploesten
újából izgat.

1) Püspök átirata Kooshoz 1869 jan. 12-kén 58 sz. alatt.

2) Püspök leirata Székely Jánoshoz 1869 jan. 12-kén 59 sz. a.

3) Ploesti felirat a püspökhöz 1869 jan. 14-kén.

Ezen botrányos zavargásokról — melyekben úgy Bukarestben mint Ploesten főszereplő Czelder vala — püspök atyánkfia Kún Bertalan superintendens urat is azonnal értesíté, a mint írta azért, hogy, miután a tiszáninneri egyházkerület magát a Czelder kiváló pártfogójának tanúsította, tudtával legyenek mind e tények, és teendő rendelkezéseiből lássék meg, mennyiben helyesli vagy kárhoztatja pártolt missionariusának eljárását. ¹⁾

Ugyanekkor a bukaresti egyház zavargó tagjaihoz is intézett püspök atyánkfia egy főpásztori levelet, melyben őket a törvényes rend útjára való visszatérésre s lelkészük ellen felhozott panaszaik tárgyában hozandó ítélet bevárására szeliden inté. E főpásztori levél a következő vala:

„Bukaresti ref. egyházunk tagjai!

Szeretett atyámfiai az Úrban!

Püspök atyánkfia
főpásztori levele a
bukaresti lázongó
egyháztagokhoz.

Nagy kedvetlenséggel értesültem a bukaresti reformált magyar egyház kebelében közelebből történekről, melyek azt tanúsítják, hogy ott a rend felbomlott, az egyház tagjai egymással meghasonlottak, s egy részök annyira ment, hogy maga magának igazságot szolgáltatva, lelkészét a templomból kizárta és fegyveres poroszlokkal őriztetve, gátolta meg abban, hogy kötelességét teljesítse.

Nagy kedvetlenséget költött ez esemény nemcsak bennem, hanem mindazokban, a kik a hazából kiszakadt honfitársaink vallásos és erkölcsös élete iránt mélyen érdeklődünk, mert nem tehetjük, hogy eszünkbe ne jussanak Idvözítőnk szavai: „Minden ország, valamely magában meghasonlik, elpusztul és egy város is vagy háznépe, a mely meghasonlik magában, meg nem maradhat.”

1) Püspök levele Kún Bertalanhoz 1869. jan. 26-án 120. sz. a.

Megkérdezhetném én is töletek, mint Pál apostol a galáciai keresztyénektől: „Szépen futtok vala, kicsoda tartóztata meg titeket?“ szép egyetértésben és békében éltetek vala és ennek gyümölcseit láthattatok egyházatok szellemi és anyagi gyarapodásában; a mire nem kevset tett most bepanaszlott lelkészetek t. Koos Ferencz atyánkfia buzgósága, a ki elhagyva családját, tűzhelyét, mint elhagyta volt érettetek hazáját, bejött Magyarországba, felköltötte és sikeresítette a részvétet irántatok, midőn felkereste az áldozatkész egyéneket, mint templomotok koldusa.

Nem akarom én t. Koos Ferencz atyánkfiának pártját fogni a ti ellene emelt panaszotok daczára, de ítéletet sem mondhatok felette, mig az ügyet kiküldendő biztosaim által ott helyben meg nem vizsgálta; azonban meg nem feledkezhetem arról, a mi úgy látszik merőben kiment a ti elmétekből, midőn a ti magatok ügyében ti magatokat bírónak emelve, rendes lelkészeteket önkényűleg kizártatok abból a templomból, melynek főkéssége létrehozásában az ő fáradhatlan buzgalmának részességét el nem tagadhatjátok.

Kedves atyámiai, meggondoltátok-e mit cselekedtetek? avvagy a ti erőszakos föllépésetek a törvényes rend barátai gyanánt mutat-e fel titeket az egész nagy Magyarország színe előtt? Vajjon javára szolgál-e ez az egyháznak, becsületére szent vallásunknak és idegen földön előnyére nemzetünknek, melynek öröklött bűne gyanánt az együtt nem tartást emeli ki a történelem?

Ti kedves atyámiai, az igaz, panaszt emeltetek lelkészetek t. Koos Ferencz atyánkfia ellen az erdélyi egyházi főtanács előtt, de e panasz eredményét bevárni nem volt türelmetek. Nem vettétek számba, hogy a távolság, az

egyházi főtanács tetemes elfoglaltatásai hátráltatják e panasz ellátását; nem vettétek számba, hogy az igazságos bíró csupán egyik fél szavára nem alapíthatja ítéletét, de kötelessége nemcsak a másik felet is kihallgatni, hanem lehetőségig végére járni az ügy valódi állásának. Azért, mert mindezeket egy idegen országban, melynek indulatja Magyarország irányában nem a legbarátságosabbnak mutatkozik, oly sürgősen eligazítani nem lehetett, ti magatok akartok magatoknak eleget tenni!

Megfontoltátok-e kedves atyámfiai, hogy ily eljárás után leend-e kedve kellő műveltségű és jellemű egyénnek kezébe venni a vándorbotot, búcsut venni hazájától és kiköltözni oly hivek közzé, a kik 15 éven keresztül munkás és ez idő alatt közszeretben részesült lelkesítőket, Isten tudja minő bujtogató ösztönzésére, vagy pillanatnyi fellobbanástól vezéreltetve, minden törvényes ítélet nélkül elüldözik maguktól? Csak a nagy nyereség reménye bírja rá a hajóst, hogy életét a könnyen lázongó hullámokra bizza; avvagy oly nyereségesnek tartjátok-e a bukaresti lelkesítő állomást, hogy érette valamire való egyén magát a t. Koos Ferencz atyánkfiaéhoz hasonló válságnak kitegye? Vagy erkölcsi és szellemi előnyt észszerűleg várhatnátok-e oly egyéntől, a ki csupán nyereség reményétől lelkesítve venné fel Krisztus igáját, a ki csak kenyérért követné Megváltóját.

Magatok, gyermekeitek, egyházatok és nemzetiség-tök nevében kérlek, fontoljátok meg mindezeket, mert én biztosíthatlak titeket arról, hogy ily eljárás után, ha ebben makacsul megmaradtok, csak a hazájukban megélni nem képes, vagy az egy s más egyházi testületből terhes hibáik miatt kivetett egyének, ámitók, kalandorok jutnak részétökbe, kiket a mint megismerték, keservesen bánni

fogjátok türelmetlen heveskedéstöket és minden kegyeletet, tiszteletet lábbal tapodó bánásmódotukat.

Hallom, hogy az erdélyi ref. anyaszentegyháztól leendő elszakadásra bujtogatnak titeket, kecsegtetve a függetlenség szép nevével és csalálmaival.

Akaratlanul eszembe jut, hogy a kigyó e szavakkal birta rá Éva anyánkat a tiltott fa gyümölcse evésére: „ha ebből esztek, olyanok lesztek, mint az Isten.“ Az ámitó, a csábító mindig fényes ígéretekkel szokta elkábitni a gyengéket. Ti kedves atyámiai, fontoljátok meg, mit akartok, vessetek számot magatokkal, minő terheket tett reátok az erdélyi egzházi főtanács? mennyiben súlyosodott hatalma egyházi kormányzatotokon? Minő rendeleteivel ejtett csorbát önkormányzati jogotokon? Vagy csak pártoló, védő, tanácsadó, segítő volt-e egyházatok körül. Szükségtelennek, feleslegesnek tartjátok-e a szorosabb kapcsolatot azzal a testülettel, melyhez titeket a nemzetiség és vallás kötelékei fűznek, azon országrészszel, melyből ti kivándoroltatok, és a melyben rokonaitok, ismerőitek maradtak? Szeretett atyámiai, láttam én, hogy a rózsafa tövéről, messzi az anyatőtől, gazdag sarj ütötte ki magát a földből s tövéren diszlett, fejlett, míg gyökerével össze volt kötve az anyával, azonban keserves sinlés és végelszáradás lett eredménye a kertész vasának, mely az összefüggést megszakítja. Vigyázzatok, hogy e kép sorsotok, jövőtök tükörévé ne válják.

Ha ti szándékosan megszakasztjátok a viszonyt, az erdélyi ref. anyaszentegyház, bár miattatok fájó, aggódó lélekkel, nem hiszem, hogy erősködni fogjon fentartásáért annak a felsőségnak, mely reá nézt a rokonszenvből folyó kötelességek betöltése öntudatán kívül semmi más előnyt nem adott. De újból melegen kérlek, fontoljátok meg, mi

lesz sorsotok az idegen elem és vallás özönétől környezetben, martalékkul dobva az ámitóknak, kalandoroknak, oly egyéneknek, a kik senkitől sem függve, számadással senkinek sem tartoznak. Sok apró szígeztét elmosott már a tenger, noha szikla volt talaja, mi sors várhat a szél-től besepert homoktorlatra?!

Nehogy abban a balvéleményben éljete, hogy az erdélyi ref. egyházi főtanács lelkészeteget, t. Koos Ferencz atyánkfiaát erőnek erejével, még abban az esetben is meg akarja tartani jelenlegi állomását, ha ellene feladott panaszaitok bebizonyulnának. Sőt t. Koos Ferencz atyánkfia eddigi élete kezeskedik nekem a felől, hogy mihelyt ítéletesen meghallaná hibáztatását, még kényszerítve sem maradna oly állomáson, melyre magát méltatlanná és így működését sikertelenné tette.

De kedves atyámfiai, egyszerű vádra és a vádlók által elítéltetve, nem hajthatja meg fejét senki is, a kiből az önbecslésnek legkisebb szikrája van. Őszintén és leplezetlenül kimondom, hogy a ti eljárástok még akkor is hibás, ha t. Koos atyánkfia mindazokat elkövette volna, a melyekkel vádoltatik.

Atyafiságosan és szeretettel kérlek azért titeket, térjete el e hibás útról, térjete a rendhez és törvényhez, mely minden testületnek éltetője, fenmaradásának biztosítója. Legközelebből az egyházi főtanács és én részrehajlatlan két biztost küldünk ki ti hozzátok, a kik panaszaitokat kihallgassák, t. Koos atyánkfia feleletét bevegék és mindeneknek ott helyben végére járjanak. Fogadjátok ezeket a tisztas férfiakat bizodalommal, szeretettel; ők nem veszszóval mennek hozzátok, hanem szeretettel és lelki alázattal; azért mennek, hogy mint orvosok a nyavalya okát kikutassák és annak biztos orvosságát ajánlják; azért

mennek, hogy az igazságot leplezetlenül és kendőzetlenül a méltóságos egyházi főtanács eleibe terjesszék, hogy az az igazság és törvények szerint hozhasson határozatot.

Ezeket a tisztos férfiakat az irántatok és szent vallásunk iránti szeretet- és buzgóságon kívül semmi más világi érdek nem vezeti, hogy télviz idején békés lakhelyeket elhagyva, idegen országba utazzanak; fogadjátok hát, ismételve kérlek, atyafiságos szeretettel, bizodalommal és azon teljes meggyőződéssel, hogy mind ők, mind a méltóságos egyházi főtanács mellékes tekintetek nélkül csak bükaresti egyházunk javát tartja szemei előtt.

Addig is szeretett atyámfiai, elkövetett hibákat helyrehozandók, térjete a rendhez: a templom kulcsát adjátok vissza illető helyére, lelkészetöket ne akadályozzátok hivatalos kötelességei teljesítésében; sőt menjete el ti magatok is imádkozni vele együtt és egész szívetekből mondjátok el: „Bocsásd meg a mi bűneinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezteknek.“ Attól ne tartsatok, hogy a ti rendteréstök késleltetné az ügy lefolyását, vagy valami kedvezőtlen hatással lenne annak eldőlésére; sőt inkább legyetek biztosak a felől, hogy a törvény határai között levőnek higgadt szava sokkal inkább meghallgatást nyer és több hitellel bir, mint a zavargó, lázongó tömegé, melynél a felkorbácsolt szenvedély rovására tétetik a legnagyobb rész. Legyetek arról meggyőződve, hogy minékünk itt az az elvünk: nem az egyházközség van a lekészért, hanem a lelkész van az egyházközségért.

A kegyelem Istene adja tinektek a bölcseségnek lelkét, hogy atyai őszinte szavaimat mind meghallgassátok, mind kövessétek, a ki keresztyéni teljes szeretettel és meleg rokonszenvvel vagyok.“

Másnap Vinczének válaszolt püspök atyánkfia a ploesti zavarok tárgyában tett felterjesztésére, s midőn egyfelől biztosítá arról, hogy mind ő, mind egyházi főtanácsunk minden lehetőt megtesznek a létrejött anomal állapot megszüntetésére; másfelől értésére adta, hogy a bukaresti zavarok miatt kiküldendő két biztos menet vagy jövet Ploesten is meg fog állapodni s megkísérti a nyugtalankodó egyháztagokat kibékitni s az egyházat a pártoskodástól megmenteni, felvilágosítani őket a felől, hogy egyházi főtanácsunk felsősége reájok nézve nem terhelő, nyomasztó, semmi adózással nem járó, hanem mindössze is gyámolításban, segítségben, intésben, tanácsadásban és a természetes rokonszenvezésben határozódik. ¹⁾

Bukaresti egyházunk tekintélyesebb és vagyonosabb tagjai Koos mellett nyilatkoznak; tiltakoznak a lázangók eljárása ellen.

E közben bukaresti egyházunk tekintélyesebb s vagyonosabb rendes tagjai, számszerint 56-on, kik a történt botrányos zavargásokat s a zavargóknak törvényes lelkészükkel szemben méltatlan és erőszakos fellépéseit nem helyeselték, egy ünnepélyes nyilatkozatot s illetőleg tiltakozást tettek hirlapok útján is közzé, melyben előrebocsátva kifejezését a feletti mély megilletődésüknek, hogy a zavargók, csakhogy céljukat elérhessék, mely nem volna egyéb, mint az, hogy Koost hivatala önkénytes letételére kényszerítsék, a legnemtelenebb eszközökhöz folyamodva, nagyhét vasárnapján a templom bezárása által az istentisztelet tartását, karácson napján pedig rendőrség segítségülhívása által az úri-szent-vacsora kiosztását meggátolni, s így mindnyájuk vallásos érzelmeit megbotránkoztatni s magyar nemzetiségüket gúnykaczaj tárgyává tenni—nem átallozták, nyilatkozatukat s tiltakozásukat a következő pontokba foglalták:

1) Püspök leirata Vinczéhez 1869. jan. 26-án 121. sz. a.

1-ör nem osztják azon vádakat, melyeket a zavar-
gók elébb az egyházi közgyűlésben, s később a consulatus
előtt Koos ellen emeltek ;

2-or tagadják, hogy néhány egyháztág, sőt maga
az egész egyház is ítélhetne a felett, hogy lelkésze papi
kötelességeit lelkiismeretesen teljesítette-e vagy sem, nem
lehetvén vádló s ítélőbíró egy személyben ; ennélfogva hi-
vatalából letenni sincs joga, a vég-ítélethozatal az erdélyi
ref. egyházi főtanács jogkörébe tartozván ;

3-or tagadják, hogy az egyház néhány tagja gyűlé-
seket tarthatna s az egyház vagyona s hivatalnokai felett
rendelkezhethetne, s ennélfogva minden ilyen zűggyűléseken
hozott határozatokat semmiseknek nyilvánitnak ;

4-er tagadják, hogy egy tanitónak, sőt egy felszen-
telt papnak is joga volna bármely egyházban a törvényes
lelkész beleegyezése nélkül istentiszteletet tartani, s így
az, ki ezt elkövette, az illető egyházi törvényszék előtt
feleletre vonandó ;

5-ör kijelentik, hogy még a kormánynak is csak
rendkívüli esetekben lehet joga egy templomot bezáratni
s az istentisztelet tartását meggátolni ; azokat tehát, kik
egyházukban ezt tették, a közcsend és bátorság háborítóinak
tekintik ;

6-or kijelentik, hogy mindaddig, mig az erdélyi ref.
egyházi főtanács végitéletet nem mond, törvényes papjo-
kúl Koost ismerik el ;

7-er a zavargókat a közvélemény ítélőszéke előtt
felelőssé teszük mindazon veszedelmekért, melyek a pártra-
szakadás miatt egyházukat érhetik ;

8-or rosszsalásukat fejezik ki a consulatus azon el-
járása felett, hogy a templom bezáratásának s csendörök

által őriztetésének meggátlására, folyamodásuk daczára, a szükséges lépéseket nem tette meg. ¹⁾

Azonban az el nem tántorult egyháztagek ezen ünnepeles nyilatkozata s tiltakozása is hiába hangzott el. A pártosok — élükön a főgondnokságra Czelder által fel-
esketett Salamon János nevezetű kovácsmesterrel — a templom kulcsát továbbra is maguknál tartották s a templomot csendőrökkel őriztették, úgy, hogy Koos kénytelen vala az előforduló esketéseket, kereszteléseket a lutheránus atyafiak szives engedélye folytán a luth. templomban végezni. Az illetők hiába tettek a consulatusnál s a román kormánynál lépéseket a templom kulcsa visszaadatása s a törvényes rend helyreállítása iránt; a román kormány biztatásokkal felelt, de intézkedést nem tett. Czelder ez idő alatt folytonosan ott tartózkodott, a zavargókkal együtt gyűléseket tartott s szitotta a visszavonás tűzét.

A német „Epocha“ és az oláh „Romanul“ czimű lapokban egymást váltották fel Koost, egyházi főtanácsunkat s püspökségünket gyalázó cikkek, melyeknek részben szerzőjét, részben sugalmazóját kitalálni aligha volna nehéz feladat. Ez anarchicus állapotot jellemző adatúl szolgál az is, hogy püspök atyánkfia fennebb idézett főpásztori levele, melyet febr. 7-én püspök atyánkfia felkérése következtében azon egyháznak egyik tekintélyes tagja, Veres Sándor úr olvasott föl az iskola termében a zavargó egyháztagek előtt, úgy szólván semmi hatást sem gyakorolt rájuk. Mintegy válaszul e főpásztori levélre — melyet Veres úr később saját költségén ki is nyomtatott s kiosztott — pár nap mulva lelkészük ellen újra feladást

1) A bukaresti egyháztagek nyilatkozata 1869. jan. 8-án.

intézték a román törvényszékhez, melynek következtében Koos a törvényszék által meg is idéztetett. Előbb kijelenté, hogy megjelenni nem fog, mert közte s egyháza közt felmerült viszályban a román törvényszék nem lehet illetékes bíróság, de később febr. 27-én, nehogy kitegye magát az ellenpárt azon vádjának, mintha védelmezni magát nem volna képes, csakugyan megjelent s az ellenpárt részéről jelen voltak előtt az ellene emelt vádakra feleletét megtette. Ügyét a törvényszék egy felsőbb bírósághoz felebbezte, a mely aztán martius 23-án a két fél kihallgatása után Koost minden vád alól felmentette. Az ellenpárt azonban ez ítéleten nem nyugodva meg, a törvényszékhez ismételt szembesítésért folyamodott, de csakhamar belátva, hogy kedvező ítéletet aligha nyerhet, főlshólitá Koost, hogy egyezzek bele a per tárgyalásának elhalasztásába, mert ellenkező esetben a kiszállandó egyházfőtanácsbi biztosok előtt ők megjelenni nem fognak. Koos nem akarván okot szolgáltatni arra, hogy az ellenpárt kihallgatása a biztosok által meg ne történhessék, az elhalasztásba annyival is inkább beleegyezett, mert a consulatus-tól azon értesítést vette, hogy pár nap alatt a biztosok megérkeznek s előttök megjelenésre az ellenpárt általa felszólltatott.

Koost a román bíróság az ellene emelt vádak alól főlmenti.

A biztosok kiszállásának késedelme egyházi főtanácsunktól nem függő okok miatt történt. Ugyanis egyházi főtanácsunk a bizottság kiszállhatása és sikeres működése végett az illető hatóságok útján a szükséges lépéseket nem tehetette meg addig, mig püspök atyánkfia által a kiküldetés elvállalása iránt Székely János kézdi-vásárhelyi lelkész atyánkfiához intézett s fennebb idézett felszóllítására az igenlő válasz meg nem érkezett. Nevezett atyánkfia a kiküldetést készséggel elvállalván s maga mellé

A biztosok kiszállása késedelmének okai.

biztostársul léczfalvi ref. lelkész, Zoltáni Elek atyánkfát hozván ajánlatba, püspök atyánkfia egyházi főtanácsunkat erről azonnal értesítette s a további lépések megtételére fölkérte.

Egyházi főtanácsunk ennek következtében nem késett a biztosok számára szükséges útlevel kieszikölése végett a királyi főkormányzékhez átiratot intézni, de ismételt sürgetései daczára, több mint egy hónap telt el, míg az útlevel kiállítottatott s átküldetett. Ennélfogva egyházi főtanácsunk csak martius 11-én tartott ülésében nevezhető ki hivatalosan fennirt lelkész atyánkfiait biztosokul s állithatta ki számukra a szükséges megbízó levelet s útalványozhatta a szükséges úti költséget. Ugyanezen üléséből a kir. főkormányzéknek is fölkérte, hogy a bukaresti consulatushoz a bizottság számára pártfogást s támogatást eszközöljen¹⁾. A bizottság ez intézkedésekről értesítettván s a nyomozás haladéktalan megkezdésére útasítottván, püspök atyánkfia által egyszersmind követendő eljárását szabályozó következő útasítás küldetett meg számára :

Püspök atyánkfia
útasítása a Bukarestbe küldött bizottsághoz.

„A t. t. biztos atyafiaknak, mint a méltóságos egyházi főtanácstól a ploesti, bukaresti és pitesti egyházakba kiküldött vizsgáló biztosoknak mindenek felett ajánlom a teljes részrehajlatlanságot, az ügyállással alapos, tárgyilagos megismerkedést, a kihallgatott tanúk vallomásainak pontos felvételét és hitelesítését.

1) E végre a tanúk egyenként és külön kihallgandók, vallomásuk jegyzőkönyvre veendő, előttük felolvasandó és az irni tudókkal aláíratandó, és az irni nem tudók nevök eleibe keresztet vonnak.

2) Mindenik fél felhivandó, hogy tanúit nevezze meg, lakhelyöket pontosan kijelölván és a tanúkat a v. bizottság egyik félhez sem tartozó egyén által idéztesse

1) Egyházi főtanács ülése 1869, mart. 15-én 115. sz. a.

meg az osztrák-magyar consulatustól e végre nyert hivatalos meghatalmazás erejénél fogva.

3) Ha a körülmények megengedik, mielőtt a t. bizottság működéséhez kezdene, jó lesz isteni tiszteletet tartani, isteni tisztelet után az egyház tagjait benmarasztva, előttük a méltóságos egyházi főtanács megbízó levelét felolvastatni, a bizottság küldetésének célját előadni és felhívni az egyháztagokat, hogy panaszait, sérelmeiket, felvilágosításait a bizottság tartózkodási helyén legyenek szívesek nyiltn, őszintén előadni. Ezzel figyelmöket, megjelenésöket megköszönve a gyűlést eloszlatni. Vizsgálat előtt — tanácsosnak tartom — semmi vitatkozásba nem elegyedni, a netán szólni kívánókat fölkérni, hogy egyénenként, külön-külön a bizottság szállásán tegyék meg indítványait; mert a bizottság, míg az ügy állásával meg nem ismerkedik, addig az egyház ügyei felett tanácskozásba nem ereszkedhetik.

4) Ploesten, Pitesten az egyház multja és jelen állása a vizsgálat tárgya. E végre vezérfonalul veheti a t. vizsgáló bizottság a közzsímat által megállapított egyház vizsgálati kérdéseket, kihagyván azok közül az oda való viszonyokra nem illöket.

5) Bukaresti egyházunkban a vizsgálat főtárgyát teszi az egyház több tagjai által t. Koos atyánkfia ellen felmerült panasz, melyet úgy, a mint a méltóságos egyházi főtanács hozzám áttette 20 darab melléklettel, úgyszintén e panaszra t. Koos atyánkfia feleletét 6 darab eredeti csatolvánnyal és 12 darab másolattal ezennel a t. bizottsághoz áttesszek.

E panasznak főbb tárgyai a) a lelkész atyánkfia az egyház vagyonát tetemesen megkárosította; b) az iskolát elhanyagolta; c) a haldokló betegeknek úrvacsorát nem adott, hivatva el nem ment hozzájuk; d) szolgálójával tilos szerelmi viszonyban élt, tőle gyermeke is született; e) az egyháztagokkal illetlenül bánt.

Mindezeket a panaszlevélből kiszemelvén, készítsen a t. bizottság maga számára suggestivitas nélküli kérdő pontokat, melyek között helyet foglalhat ez is vagy ilyen szerű: mi adott alkalmat a t. lelkész atyafi elleni békétlenség kitörésére? Ha a panaszban felsorolt tényeket régóta észlelték, miért nem léptek fel velök ezelőtt?

6) Igyekezék a t. bizottság az egyháztagokkal megértetni, hogy a maga ügyében senki sem lehet bíró, következöleg várják be ez ügyben a méltóságos egyházi

főtanács törvényes ítéletét, addig pedig az egyház kulcsait adják által a t. lelkész atyáfinak; minthogy hivatala folytatásától egy törvényesen kibocsátott lelkészt elrekeszteni csakis illető egyházi előjárásának szabad.

7) A t. bizottság tájékozván magát, meg fogja látni, mennyiben lehet remény ez ügy békés kiegyenlítéséhez s mint az evangéliom hirdetői, meg fogja kísértetni a békés megoldást; azonban nem fogja elmulasztani a jegyzőkönyveket pontosan, szabatosan, hitelesen vezetve saját véleménye kíséretében a mélt. egyházi főtanácsához felküldeni.

A tapintatosságot, bölcs óvatosságot, önmérséklést és mindenekfelett a szoros reszrehajlatlanságot nem tudom eléggé ajánlani.

Isten segedelme, kegyelme legyen a t. bizottsággal, vezérelje szent lelke és gondviselő jósága, hozza vissza épsejben, sikeres munkálkodásuk után ¹⁾.

Ily előzmények után szállott ki a bizottság a helyszínére, de közbejött akadályok miatt csak a következő ápril hó 29-kén.

Eljárásuk részleteit s eredményét, vagy jobban mondva, teljes eredménytelenségét leghívebben tükrözi vissza saját hivatalos jelentése, melyet május 25-ről keltezve, egyházi főtanácsunkhoz Bukarestből felküldvén s mely következőleg hangzik:

Méltóságos Egyház-Főtanács!

A bizottság jelentése eljárásáról.

A mélt. egyház-főtanácsnak 115—1869 sz. alatt kelt megbízó levele tartalmánál fogva útra kelvén, jelen hó, ápril 29-kén megérkeztünk Bukarestbe, a hol még az nap siettünk munkánk megkezdeni. Legelsőben is, hogy úgy a személyekkel, mint maga az ügy mikénti állásával körülményesen megismerkedjünk, egy barátságos hangon fogalmazott nyílt levél által — kézbesítve a harangozónak — az egyháztagok közül 15 egyént, minden pártáryalatból, magunkhoz kértünk atyafiságos beszélgetés és előértekezésre. Hanem, fájdalom, ezen felhívásunknak nem lett eredménye, mert Salamon János egyháztag és a pártosok

1) Fűspök atyánkúria útasítása a kiszállandó bizottsághoz 1869 mart. 9-kén.

által beállított főgondnok felhívó levelünket lefoglalta, azt izenván nekünk: hogy a bukarasti ev. ref. egyházban, az ő tudta és beleegyezése nélkül bárki is bárminemű gyűlést össze nem hívhat.

A következő nap, ápril 30-kán, a pártosok főbbjei, a már több mint két hét óta Bukarestben tartózkodó és papi szolgálatot végző Czelder Mártonnal szállásunkon megjelenván, értésünkre adták: hogy ők az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház főhatóságát el nem ismerik, az onnan kiadott rendeleteknek nem engedelmeskednek, mivel attól ők már el vannak szakadva és a tiszán-inneni superintendencia hatósága alá adták magukat, mely határozatuk jegyzőkönyvbe is van iktatva; ebből következőleg velünk mint erdélyi egyháztörténeti biztosoikkal semmi közük.

Mi teljes erővel és barátságos türelemmel igyekeztünk velök erd. ref. anyaszentegyházunk törvényeit megértetni; felvilágosítani és meggyőzni őket továbbá a felől, hogy valamint több eddig véghez vitt tényeik, úgy ezen nyilatkozatuk, és az alapúl szolgáló jegyzőkönyvi határozat, egy oldalú, erőszakos, törvényt tipró cselekedet, s mint ilyen érvénytelen, és ha tovább is ez úton haladnak, egyházuk végpusztulását idézik elő, nemzetiségük sirját ássák meg. Azért, letérve az eddig követett útról és felhagyva a szabad egyház beléjük sugallott káros eszméjével, melyet — habár nem is vallják be határozottan — de egyes nyilatkozatokból és több tényekből kövekeztetve — végeztélül tűztek ki, — nyujtsanak nekünk barátságos kezét a vizsály békés kiegyenlítésére. Mind hasztalan; még annyira sem boldogulhattunk, hogy a bekövetkező húsvéti ünnepeken mi végezzük a papi szolgálatot. S midőn tiltakoztunk Czelder papi szolgálat-tételei ellen az erdélyi ref. püspökséghez tartozó bukaresti ref. egyházban, határozott visszaütéssel feleltek.

Ily előzmények után teljes és törvényes egyházi közgyűlés tarthatása is lehetetlenné vált.

Mindazonáltal a pártosok egymásközi előleges megállapodás folytán, máj. 3-kán, egy küldöttség által azon kérrrel járultak hozzánk, miszerint május 4-kén, általok tartandó előljárási gyűlésben köztanácskozásra lennénk szivesek megjelenni.

Mi eltéktve attól, hogy gyűlésük törvénytelen, jónak láttuk megígérni megjelenésünket azért, hogy megbízó levelünket felmutassuk, és — ha lehet — közvetítve módot találjunk vagy a béke létrehozására, vagy a törvényes nyomozás megkezdésére.

Ily nézetből indulva ki május 4-kén megjelentünk az általok összehívott előjárósági gyűlésben, a midőn fölvettük a következő jegyzőkönyvet.

J e g y z ő k ö n y v ,

fölvétetett Bukarestben, a helybeli ev. ref. egyház iskola-termében, május 4-kén, 1869.

J e l e n v o l t a k :

Székely János, egyházfőtanácsi biztos s elnök.
Zoltáni Elek, " " " jegyző.

A z e g y h á z r é s z é r ő l :

Salamon János,
Szabó Albert,
Kovács István,
Zsigmond Áron,
Sándor József,
Enyedi István,
Morvay István,
Szilágyi Viktor,
Teleki Sámuel, tanító.

T á r g y a l t a t t a k :

1.) Székely János bizottsági tag elfoglalja az elnöki széket; egy rövid, üdvözlő beszéddel megnyitja a gyűlést, s bemutatva a megbízó-levelet, felolvastatja.

Szolgál tudásúl.

2.) Elnök kifejezést ad azon ohajtásnak, mely szerint az egyház anyagi és szellemi gyarapodására, a vallásos élet előmozdítására üdvösebb lenne, ha a panaszló egyháztagek békejobbot nyujtanak lelkészök t. Koos Ferencznek, — így megszünend a káros visszavonás az egyház kebelében, és létre jön az annyira ohajtott, egyedül jobb jövővel biztató béke.

Mire a jelenlevő egyháztagek határozottan kinyilatkoztatják, hogy ők lelkészök t. Koos Ferenczzel csak is azon egyetlen föltétel alatt készek kibékülni, hogy ha ez, mellőzve a törvényes nyomozást, a legrövidebb idő alatt elhagyja az egyházat. — Ezen nyilatkozat után a békére kilátás nem levén,

Elnök tudtúl adja, hogy a holnapi napon már idején látja megkezdeni a törvényes nyomozást bepanaszolt lelkész atyánkfia ellen, az iskola-termében, reggeli 8 órakor, — mibe a jelenlevő egyháztagok is beleegyezvén, a gyűlés eloszlott.

~~~~~

Ezen jegyzőkönyvi határozat következtében, midőn a kitűzött időben és helyen megjelentünk a nyomozást megkezdendők, pártos egyháztagok azon újabb követeléssel állottak elő, miszerint csak is oly egyének tanúskodhassanak, kik az egyház rendes, fizető tagjai, minden más vállás-felekezeti kirekesztésével; mely követelésöket, ha el nem fogadjuk, nem engedik munkánkat megkezdeni. Újból hasztalan lett minden igyekezetünk, hogy kívánságuk törvénytelen volta felől meggyőzzük. A törvény rendeletétől el nem térhetvén, visszavonultunk, és még ezen nap értesítettük a mélt. püspök urat minden eddigi fázadozásaink eredménytelensége felől, valamint arról is, hogy Czelder izgatásai miatt, — ki folytonosan jelen van — nem boldogulhattunk semmiben. A pártosok is távsürgönyözik követelésöket a mélt püspök úrhoz. Mire május 5-kén estve válasz érkezett hozzánk, melyben a tanúk felekezeti különbség nélkül kihallgattatni rendeltetnek, midőn tudattuk ezt velök, ismételve kinyilatkoztatták, hogy ők meghajolni e sürgöny tartalma előtt is nem fognak annál inkább, mivel már nem állanak az erdélyi püspök kormánya alatt, hanem ragaszkodnak mindvégig követelésökhöz.

A mi észleletünk és tapasztalatunk szerint ezen nyakaskodás okát abban kereshetni és találhatni meg, hogy a panasz-levelet és vádiratokat aláírt egyének közül igen sokan vagy eltávozván már Bukarestből, vagy felmondván a pártfőnökökkel a közösséget s visszavonván vádjaikat is, a lelkész ellen beadott vádjaikat nem lesznek képesek bebizonyíthatni. Következésképp, hogy mégis célhoz jussanak, vagy csak ők a fő-corypheusok tanúskodnak, vagy ha ez ki nem vihető; felmondják az erdélyi ref. superintendentiához való tartozást és Czelderrel független, szabad egyházat alakítanak, melyre törekedtek kezdet óta.

Az úgy illetén állásában a nyert útasítás és a máj. 5-diki távsürgöny nyomán felhatalmazva éreztük magunkat, küldetésünk célja elérése végett, az itteni osztrák-magyar consulates támogatásához folyamodni, melyhez elsőben is, május 5-kén, Czeldernek a papi functioktól eltiltatását tárgyzó folyamodványt nyújtottunk be.



Minthogy pedig a fő-consul úrtól arról értesítettünk, miszerint a nemegyesült görög-egyház ünnepei egész máj. 10-éig tartanak, ez idő alatt ministeri tanácsülés nem lennd — melyben az ő, folyamodásunkat tárgyzó jegyzé-ke tárgyalatni fog, — kénytelenek voltunk ez időt türelemmel bevárni itt Bukarestben; noha ohajtottuk volna — idő nyeres és költség kimelés tekintetéből is — a közbeeső néhány napot a pitesti egyház megvizsgálására fordítani.

De ezen szándékunk kivitelét nem láttuk tanácsosnak azért, mivel attól tartottunk, hogy ha megtudják a pártosok távozásunkat, a felbujtott tömeget maguk mellé véve, megrohanják Koos lelkészök lakását; a mint megtették ezt idejövetelünk előtt több ízben, mikor rátörve házára az ajtókat dorongokkal fessegették, — s hogy szabadulhatott tőlük, és a pártok közt véres összeütközés nem történt: ezt nem annyira a rendőrség közbejöttének (mely elejétől óta több rendbeli felszólítás daczára megfoghatlan közönyt tanúsít) mint inkább egyes, magyar és román tekintélyes férfiak föllépésének köszönhetni.

Időközben a fő-consul egy iratot küldött hozzánk, mely irat a román külügyminister azon jegyzékének másolata, melyet ez az osztrák-magyar consulatesnak febr. 23-káról 1869—852 szám alatt kelt jegyzékére adott válaszul. A consul úr a végett adta át nekünk, hogy tájékozhassuk magunkat, hogy mily állást foglalt el a román ministerium a bukaresti ref. egyház némely tagjai és a lelkész közt fölmerült egyenetlenkedést illetőleg, — és miként fogja fel a protestánsok egyházi autonómiáját.

Miután azon ohajtásunkat nyilvánítottuk volt a consul úr előtt, miszerint a bukaresti ref. egyház ügy-állásának fölfejtése és egyházi törvényeink megismertetése céljából igen ohajtanók, ha a román minister uraknál személyesen tiszteletünket tehetnők: a consul úr máj. 13-án tudtunkra adja, hogy az elfogadtatást kieszközölte s erre máj. 14-ke tűzetett ki.

Nevezett napon megjelentünk elsőben is román belügyér Cogelnicsán úrnál Előadván, hogy kitől és mi végett vagyunk küldetve, hogy t. i. nyomozást vigyünk véghez azon vádak alapján, melyekkel a helybeli ref. egyháztagok egy része ref. lelkész Koos Ferenczet bepanaszolta, miután az a különös eset következett be, hogy maguk a panaszlók — nem tudhatni mi okból — vonakodnak a nyomozásra előállni főlemelt vádjaitak bebizonyítani, — nemcsak, hanem minden törvényt és rendet lábbal tiporva



és az erőszak fegyverét használva, oly útra tértek, melyen botránkoztatva egyfelől a más vallásfelekezetűek lelkületét, háborítják másfelől a közcsendet azon ismételt kihágások által, melyet lelkészek Koos Ferenczcel szemben már eddigelé is elkövettek, és ha meg nem akadályoztatnak, ezentúl is el fognak követni. Ezek folytán kérjük a belügyér urat, a zavargások lecsilapítására s az egész ügynek a törvények (t. i. a mi egyházi törvényeink) értelmében eligazítására, nyújtson nekünk segédkezet. Mire a belügyér úr ilyen formán válaszolt: „szabad egyház szabad állam“ elvét tartva szem előtt, valamint más felekezetbeliek egyházi ügyeibe a ministerium nem vegyül, úgy a bukaresti reformátusokéhoz sem szól, annálkevésbé lép fel tényleg. Ő maga is protestánsok közt (Berlinben) nevelkedvén, tudja mi az a protestáns autonomia. E szerint ha az egyházközség többségének nem tetszik a pap, ezt autonomicus jogánál fogva azonnal elmozdithatja. Koos Ferencz lelkésszel — ennek több elkövetett és terhelten sújtó hibái miatt — a bukaresti ref. egyház többsége lévén elégedetlen, (a mint ez neki is értésére jutott) a többség csak autonomicus jogával élt, midőn nevezett lelkészt papi állomásából elmozdította. Valamint ő, úgy bárki más ez autonomicus jogot sértené meg, ha a többség akarata ellenére az elmozdított Koos lelkészt hivatalába visszaállítaná.

A minister úr ezen nagyon is szabad szellemű nyilatkozatára felvilágosításul följegyeztük, hogy miképen értjük és gyakoroljuk mi erdélyi reformátusok azt a protestáns autonomiát: hogyan mozdíthatatik el egy ref. pap hivatalából, az autonóm törvények értelmében. Mely jó akaratú felvilágosító szavainkra a minister úr egész komoly magatartást véve föl, így szólott hozzánk: Uraim! eddig mint ember és keresztyén, úgy beszéltem önökkel; szölok már most mint Románia minisztere: mondjon, rendeljen bármit az önök törvénye, az nekem mindegy, mert nem érdekel, — hanem én ezennel hivatalosan mondom és jelentem ki önöknek: hogy Koos lelkész, legyen bár ártatlan, hanem azért, politikai több tényei és iratai miatt, tovább maradhatását Romániában lehetetlenné tette.“ — Ezen hivatalos komolysággal tett nyilatkozatra bátrak voltunk megjegyezni: ha értesíthetjük-e e felől a főtisztelendő és mélt. püspök urat. „Igen, uraim — s erre kérem is — válaszolta.“



A belügyér úrtól Ghyka minisiterelnökhöz mentünk, ki a belügyér úr válaszával hason-értelmű válaszzsal bocsátott el magától, kivévén azt, hogy Koos lelkésznek politikai ok miatt Romániában tovább nem maradhatása felől nem szólt semmit.

Midőn a minister úraktól visszatértünk szállásunkra, a consulus arról értesített, hogy beadott folyamodásunkra a panaszlók elő vannak állitva investigatióra; s mert úgy nyilatkoztak a consulus előtt, hogy szállásunkon lelkiösmeretök botrányoztatása nélkül esküt nem tehetnek le, hogy tanuskodhassanak, mivel az vendéglőben van: e kifogásuk elháríthatása okából a consul úr saját privát lakásában örömet rendezésünkre bocsátott egy teljesen alkalmas szobát, hogy a munkát minél hamarább megkezdhessük és végre-valahára boldogulhassunk. Mi e szives ajánlatot készséggel elfogadtuk s a consuli privát lakásra mentünk. A hová megérkezve, midőn a tanúk ezitáltattak, a helyett hogy egyenként jelentek volna meg, egy tömegben a consul elfogadó nagy termébe tolultak s itt az ő jelenlétében kinyilatkoztatták (a mint már az előtt is más alkalmakkal tették): ők nem tartoznak többé az erdélyi ev. ref. püspökséghez; ez alól már rég, január hóban, függetlenítették magukat és a belölők álló bukaresti ref. egyházat; velünk tehát semmi közük; tiltakoznak minden további hurezoltatás ellen, és egyszersmind kérik a consul úrat, sziveskedjék ezen mostan tett általános nyilatkozatukat jegyzőkönyvre vétetni. Ez úttal is hasztalan lévén minden felvilágosításaink, lemondtunk arról, hogy nyomozhassunk, mivel semmi út és mód nem mutatkozott vádlókat vádjaiak bebizonyítására kényszeríteni. Ők már rég más útra tértek, a törvénytelenység és erőszak útjára, melyre Czelder Márton bujtogatásai terelték, és a melyen a végletekig haladni, hogy mi bátorította fel, annak később jöttünk tudomására.

Ezen nap délután 4 órakor táviroztuk az egész ügyállást a főt. püspök úrnak.

A következő nap, május 15-kén Koos Ferencz lelkésznek egy felszólító irata érkezik hozzánk. Ebben a következőkről értesít: ugyanis, ezen nap déli 12 óra körül a román rendőrségtől egy subcommisar jelent meg a parochián s hivatta őt, hogy jelenjék meg az iskola-termékben, hol a pártosok a közgyűlésre mind össze vannak gyűlve, — mert a román belügyér Cogolnicsán úrnak egy



rendeletét akarja vele közölni. Koos lelkész megjelenvén, a subcommisar felolvasta neki a rendeletet, melyben megparáncsoltatik Koos lelkésznek, hogy hivatalát adja át azonnal az új papnak és távozzék a parochiából. Ugyanekkor egy más iratot is olvasott fel előtte, ezen rendelet előzményeül a subcommisar, melyet a pártosok nyújtottak be a belügyérhez, panaszolván ebben főleg a biztosok ellen, kiket az erdélyi ref. püspök azért küldött hozzájuk, hogy az ők igazukat elnyomják, és Koos lelkészt hivatalába visszahelyezzék, pedig ők már januárban tudtára adták a püspöknek, hogy tőle nem függenek. Ezek a kiküldött biztosok az ország törvényét lábbal tapossák, és a statusban statust formálni törekednek, és felforgatni az ország jogi alapját. Ez az ők (t. i. biztosok) útasításuk. S mert ők az egyház fundátorai és fentartói, jogukban is áll — a mint hiszik — rendelkezni, hogy ki legyen papjuk. Koos lelkész érdemetlenné tévén magát erre az által, hogy inkább kémkedett mint az isteni szolgálattal foglalkozott, — kéri azért a belügyért, hogy Koost. mint ilyen érdemetlent, távolítsa el úgy a papi hivatalból mint a parochiáról.

Ezen iratok, illetőleg rendelet felolvasása után Koos lelkész a belügyér önhatalmú, jogtalan beavatkozása ellen tiltakozott, miről midőn minket értesített, egyszersmind felszólított, hogy siessünk a consulhoz és kérjünk számára védelmet.

Képzeltető, mennyire meglepett Koos lelkész ezen értesítése; hiszen még nem tölt be 24 órája annak, hogy a belügyér úr nekünk a mi felszólításunkra azon határozott választ adá: a ministerium távol van attól, hogy bármely egyház ügyeibe beavatkozzék.

A minister úr illetén eljárása egyfelől a mint megbotránkoztatott, úgy másfelől azon gondolatot költötte föl bennünk: megkísértünk minden utat és módot a fent érintett iratoknak (t. i. a pártosok folyamodványa és az erre kelt ministeri rendeletnek) birtokunkba kerítése vévégett, hadd láthassuk és győződhessünk meg, mennyiben való Koos lelkész jelentése. S minthogy Romániában minden lehetséges, az iratok kezünkbe is kerültek teljesen hiteles másolatban s az osztrák-magyar consulatesnak is másolatot hagyván azokról.

Koos lelkész említett megtalálása következtében máj. 16-kán egy folyamodványt nyújtottunk be a consul úrnak, kérvén abban: eszközöljen felvilágosítást a felől, hogy mi jognál fogva avatkozik be egy idegen polgári hatóság, le-



gyen ez bár a ministerium, hatáskörén kívül álló egyház ügyeibe, — és távolit el hivatalából oly papot, ki törvényesen állittatott be abba.

Következő nap, május 17-kén délelőtti 10—11 óra közt szállásunkra jöttek a pártosok főbbjei: Szabó Albert, Enyedi István, Kovács István, — csodálkozásunkra, miután már több rendben kijelentették, hogy velünk semmi közük — kik arra kértek, hogy ha lehet hajtsuk végre az ők ügyöket, mivel már ki vannak fáradva a sok küzdelemben, s nagyon ohajtának, hogy egyszer már ennek vége legyen.

Mi ezen kérésökre úgy válaszoltunk: miszerint bizonyára nem rajtunk mult, hogy végezve még semmi sincs; teendőkben ők gátoltak mindig; mi készek vagyunk fölvenni újból a már egyszer megkezdett de általok félbeszakított munkálkodásunkat; csak törvényteleniséget ne kívánjanak, mert ilyet senki kedvéért, valamint eddig nem követtünk el, úgy ezt ezután is nem fogjuk tenni. — Közös tanácskozás után az ügy rendes folyamába hozhatása végett a következő pontokat állapítottuk meg és tűztük ki elfogadásra:

1.) Czelder Márton azonnal, a legrövidebb idő alatt elhagyja nemcsak a bukaresti egyházat, hanem a várost is; vele minden érintkezés ezentúl megszüntetik, s visszavérhetése többé semmi szín alatt meg nem engedtetik.

2.) A templom kulcsait és más birtokukban levő egyházi köztulajdont nekünk azonnal kézbesítenek.

3.) Mihelyt e két előbbi pont alatt kikötött föltételnek eleget tesznek, a bizottság azonnal megkezdí a nyomozást és a törvény rendelete értelmében haladéktalanul végrehajtja. Miből, ha a derülne is ki, hogy Koos lelkész ártatlanul vádoltatott el, a bizottság még ez esetben is teljes biztosítást nyujt a felől, hogy Koos Ferencz a bukaresti ref. egyházban lelkészi hivatalát tovább folytatni nem fogja.

4.) Addig is pedig, míg a bukaresti ref. egyházban a lelkészi állomás a törvények rendelete szerint betöltethetik, — a bizottság gondoskodand oly ideiglenes lelkészről, ki közkedvességű egyén, és minden lelkészi teendőket rendesen végezni fog.

E pontok megállapításával a közbékét gondoltuk helyreállítani; és az egyházat rendbehozni; mi teljes lehetlenségnek bizonyult be előttünk mindaddig, valameddig Czelder és Koos a bukaresti egyházban lesznek. Koos maga is ezt



már régebb belátván, nem azért, mintha az által az elle-  
ne emelt vádakát elismerné, hanem a viszály megszűnése  
és az egyetértés helyreállítása tekintetéből, az őt illető  
ponthoz megegyezését adta, abba belenyugodott. Valamint  
belenyugodtak és örömeiket nyilvánították ki e kitűzött  
pontok felett az előbb megnevezett elégedetlen egyházta-  
gok is, biztosítván részükről minket, hogy ezen az alapon  
mgleendő az annyira ohajtott egyetértés és béke az egy-  
házban.

Hanem sajnos, alig telt el néhány óra, hogy távo-  
tak tőlünk, magukkal vivén a kitűzött föltételei pontokat  
több társaikkal való közlés végett', — újból bebizonyult,  
hogy ez emberek szavainak legkevesbe sem lehet hinni;  
úttok mint a kigyóé, tekervényes; az indulat rájuk nézve  
a törvény, melyet követnek, s az egyéni mint nemzeti  
közbecsületre épen nem tartanak semmit. Czéljok: elmoz-  
ditani Koos lelkészt úgy lakásából mint hivatalából aként,  
a miként ők akarják s nekik inkább tetszik, — lábbal  
tiporva a törvényeket, — az erőszak útján; az investigatio  
előttök csak mellékes dolog levén.

Mely föltevésre feljogosít minket nemcsak többszöri  
velünk való érintkezésök alkalmával folytatott beszédök és  
minden illetet megvető magaviseletök, hanem még in-  
kább azon sajnálatra méltó, egyházunkat és nemzeti be-  
csületünket beszennyező cselekedet, melyet még ezen nap,  
május 17-ike estéjén, Koos Ferencz lelkészszel követtek el.  
Ugyanis 7—8 óra közt a pártosok majálisról hazatérő  
tömege előjáróikkal együtt jól felborozott állapotban, rá  
rontott a lelkészi lakra, ennek ajtóit befozozogatta, a bu-  
torokat széthányta, az egyház ládáját felkutatta és magá-  
val elhurcolta; Koos lelkészt és nejét, valamint Vincze  
Dániel ploesti lelkészt, hogy bántalmazásaikat kikerüljék,  
az ablakon menekülni kényszerítette a közel eső román  
szomszédságokba, a legdurvább és aljasabb szidalmak közt.  
Ott volt látható ezen vandal cselekedet végbevitelének alkalmával a viszály felkeltője és folytonos szítója Czelder  
Márton, kiről, az esemény részleteiből következtetve, biz-  
ton lehet állítani, hogy e merénylet is az ő agyában szü-  
letett meg s általa izgattatott fel ezen nap délután a ma-  
jálison az ittas tömeg annak végrehajtására. Mi történt az  
elfoglalt és a lelkésztől elhagyott papi lakon: erről annyi  
jutott magán úton tudomásunkra, hogy egy commissar  
megjelenvén ottan, inventariumot vett fel és az ajtókat  
lepecsételte.



Étésünkre esvén e mélyen szomorító cselekedet, sietünk azonnal másnap korán egy folyamodványt nyújtani be a consulnak, melyben a tényt constatálva, kértük: hogy Koost és családját vegye védelme alá, az egyház eltulajdonított ládáját, mint közvagyon, deponáltassa a consulatumnál, a tetteseket vegye kereset alá és az okozott kárt térítse meg; melyre a consul úr nem késett még másnap jegyzéket intézni a román minisztériumhoz, egyzersmind megküldvén nekünk is a jegyzék másolatát.

Az elébb leirt és az ügy tisztába hozhatása végett közmegállapodással kitűzött pontokra nézve a pártosok két küldöttük által a mai napon véghatározatukat tudatták velünk, mely szerint valamint eddig, úgy most is határozottan megállnak azon kikötés mellett, hogy csak is az egyház rendes fizető tagjainak vallomása fogadtassék el; ezenkívül lehessen jelen a kihallgatásnál egy általok választandó biztos, ki az ügymenetről nekik mindennap referáljon; de azon pontokat illetőleg, hogy Czelder Márton távozzék az egyházból, — és a templom kulcsai a bizottságnak kézbesíttessenek, — a válaszszal adósok maradtak.

Természetes, hogy a bizottság ily törvénytelen kívánságoknak nem tehetett eleget; minélfogva a pártosokkal minden további érintkezése megszűnt, de nem is látta ezt szükségesnek tovább fűzni, mivel semmi eredményt nem várhatott.

A dolgok illetén állásában még csak egy lépést látnunk szükségesnek megtenni, t. i. tiltakozni az összes consuloknál az ellen, hogy egy idegen minister, prot. egyház ügyeibe, nemzetközi jog és szentesített egyházi autonom törvények megsértésével — belevegyüljön, egy törvényesen hivatalába beállított papot önkényűleg elmozdithasson. —

E tiltakozást benyújtottuk május 20-kán a porosz, angol, francia, olasz, osztrák-magyar consuloknak, az orosz kivételével, ki ez időben nem volt Bukarestben.

Május 21-kén jegyzékét vettük a consulnak másolatban, melyet máj. 19. 1869. 4359 sz. alatt a román minisiterelnökhöz intézett.

Ugyanezen nap utolsó folyamodványunkat nyújtottuk be a consulatushoz ezen tartalommal: a consulates Czelder Mártonnal, mint kikebelezett pappal, semmi hivatalos érintkezésbe ne bocsátkozzék, tőle anyakönyvi kiadványokat s más bármi nemű hivatalos iratokat, mint a bukaresti ref. egyház papjától, el ne fogadjon; s úgy őt, valamint bárki mást a bukaresti ref. egyház lelkszeül el ne



ismerjen, valameddig a mélt. egyházi főtanács vagy a fő-tisztelendő püspök úr által e tárgyban nem értesítetik.

Ezzel kapcsolatilag egy nyilatkozatot fogalmaztunk és küldöttünk el május 22-ről keelve a „Házánk“, „Pesti Napló“, „Prot. Egyh. és Isk. Lap“ és a „Kol. Közlöny“ szerkesztőségéhez, kijelentvén abban, hogy miután a Koos lelkész ellen emelt vádak kiderítése az investigatio megakadályozása által a panaszló egyháztagek részéről lehetetlenné tétetett, valameddig a mélt. egyházi főtanács és közzsinat a bukaresti egyházi conflictusra nézve véghatározatukat ki nem mondják — Koos Ferencz mindaddig a bukaresti egyháznak törvényes rendes lelkésze.

Ugyanezt tudomására adtuk ráviratilag Kun Bertalan superintendens úrnak is.

Tettük pedig ezt azért, mert a pártosok hirlapok által mindenfelé hirdetvén, hogy Koos lelkész hivatalából elmozdittatott és a bukaresti ref. lelkészi állomás üreseésbe jött: nehogy az ügyállás nem ismerésével és Czelder Márton ámitásai által félrevezetettve, egy új pap kibocsátása eshetősége által az ügy még bonyolultabbá tétessék.

Május 21-kén kelt átiratunkra ugyan május 21-kén 1869. 4520 sz. alatt a consulates arról értesít bennünket, miszerint neki nincs szándékában Czelder Mártont bukaresti ref. lelkészül elismerni, és várja az útasítást a magas kormánytól ez ügyben további magatartását illetőleg.

A mellékelt iratokat mind beadtuk a consulnak, de a román kormány Bukarestből távozásunk napjáig, a hozzá küldött jegyzékekre semmi feleletet nem adott.

Ime, méltóságos egyházi főtanács! híven és időrendben feljegyezve ennyiből áll mindaz, a mit végeztünk; hogy küldetésünk célja el nem érthetett, — a mint ezen fölterjesztésünkéből látható, bizonyára nem rajtunk mult. Mert midőn Bukarestbe érkeztünk, az ügy már azon stadiumba vitetett volt, hol a kedélyek izgatottsága és a szenvedély dühe miatt, a legszelidebb szavakkal és előzőkenyebb bánásmóddal is nem lehetett az embereket az igazság, törvény és loyaltásnak megnyerni.

Egy elvetemült, fanaticus ember szitkos és boszús beszédei által feltüzeltetvén, minden tisztelet, tekintély lábbal volt tiporva; valamint a mélt. egyházi főtanács és főt. püspök úrral, úgy velünk is — bár hát megett — folytonosan gúny üzetett. Egy jézusi erő is, a szenvedélyek felkorbácsolt hullámainak csendet nehezen parancsolhatott



volna. Mert mint a költő mondja: az esztelenség ellen maguk az istenek is hiában küzdenek.

Ezek szerint, miután Bukarestben sikertelenek voltak minden fáradozásaink, nem látogattuk meg a pitesti és ploesti egyházakat, teljesen hasztalannak látván oda való menetelünket. Mert a bukaresti egyházzal szoros összefüggésben áll ezen két egyház sorsa, és a Bukarestben győztes Czelder, győztes Pitesten és Ploesten is. Mindenütt számos, úgy titkos mint nyilvános, hívei vannak, természetesen az alsóbb és tudatlanabb néposztályból, kikkel folytonos összeköttetésben áll és csak az alkalmat lesi, hogy megjelenvén ez egyházakban és társait maga köré gyűjtvén, a román kormánytól támogatva, a kormány gyeplőjét kezébe ragadja.

Pitesten a pap vele tart, és ha eddig hallgatott is, de Czelder hatalomra jutásával nyíltan hozzá szegődik. Várja tőle helyzete javítását. Az egy Kovács Zsigmond főgondnok az, ki tántoríthatatlanul áll az erdélyi ref. superintendens mellett, és ha ettől támogatást nyer, képes lesz Czelder szabadoskodása daczára az egyházat eddigi állásában megtartani.

Ploesten Vincze Dániel lelkész megmaradhatása bizonytalan; eddig is nagy küzdelmekkel tarthatta fenn magát; és ha Czelder Márton ottan most megjelenik, mivel neki is, mint Koos Ferencznek halálos ellensége, — nem lesz már mit tennie, mint a legsietőbben elhagyni az egyházat.

Valamint Bukarestben, úgy szintén Pitesten és Ploesten Czelder Márton hatalomra emelkedésével, a kevesebb számból álló, de értelmileg és vagyoniilag túlsúlylyal bíró egyháztagok, a kiknek ügybuzgósága és áldozatkészsége tartotta fenn eddig az egyházakat, — teljesen visszavonulnak az egyházi térről, mivel Czeldert számtalan gonoszságai miatt meggyűlöltek, — és így azon egyházak hanyatlása és nem sokára végenyészete annyi, mint bizonyos.

---

Az előlirtak után nincs egyéb hátra, mint észlelteink alapján felmutatni a forrást, a honnan a viszongás eredett.

A főforrás mindenesetre Czelder Márton, ki hogy boszúját töltsé egyfelől t. Koos Ferencz lelkészen, másfelől az erdélyi köz-szent-zsinaton, nem irtózott s ma sem irtózik a romániai ref. egyházak nyugalma, békéjét, sőt a mi több, existenciáját is föláldozni; a ki képes nagyra-



vágyásának czélját a haza, nemzet és vallás elárulásával is kieszközölni; minek elég világos bizonyítéka a magyar elem megrontására törő román kormány támogatása, a ki képes volt a mult időben a magyar nemzet előtt Koos Ferencz lelkészt mint osztrák kém et insinuálni, — most meg a román kormánynál vádolja el mint magyar kém et. Mit világosan bizonyít a román belügyérnek előttünk tett nyilatkozata, és fenn idézett rendelete, valamint ezen rendelet alapjául szolgáló folyamodvány, melyet bár nem irt alá, de ő tolmácsolt.

Második forrás az egyház körülbelől hat tagjának Koos Ferencz lelkész elleni személyes boszúja, kik ez ügyben Czelder mellett főszerepvivők. Ezeket távolról sem vezeti az egyház előmeneteleérti buzgó lelkesedés, hanem az említett boszú, tápláltatva és felhasználtatva Czelder által; sem jellemők, sem elvők, sem egyházas, vallásos vonásuk, sem nemzeti, honfiai érzések, és — mint vezérők, képesek a legszentebb dolgokat is áruba bocsátani czéljuk elérhetéseért. Bizonyítékul szolgáljon a bizottság és Koos lelkész ellen a belügyérhez beadott hazug és rágalmazó kérvény.

Harmadik forrás Prágay esperes és küldött társaiban feltalálható, kik a tiszamelléki superintendenciából küldetve a többi superintendenciák küldötteit nem értesítve szálltak ki a missioi ügy megvizsgálására, és annak daczára, hogy általok megvizsgált egyik egyházban sem találtak nyugtákkal igazolt teljes és tiszta számadást a missio számára befolyt pénzekről és azoknak hová fordításáról, — mégis épen a számadások correctnességeért ajánlják Czelder Mártont a missio tovább vezetésére a nevezett superintendenciának.

Végül nem tehetjük, hogy kifejezést ne adjunk azon észleletünknek is, hogy valameddig Czelder Márton a román fejedelemségben tartózkodik, addig az ottani ref. egyházakban a béke és nyugalom helyre nem állhat; de nemzeti szempontból is ez egyházak veszedelmének vannak kitéve: mert Czelder Márton támogattatva a román kormány által s megfordítva, az ügy felsőbb politikai kérdéssé fejlődött ki, mert ma már nem a t. Koos Ferencz személye körül forog a kérdés, hanem a körül, hogy a magyar király protecturatusa kiszorítottván a román kormány által, ezé legyen a jus supremæ inspectionis, ezen axiomanál fogva: ejus regio, illius religio.





A dolgok illetén állásában alázatos véleményünk a teendőkre nézve a következő:

1) Miután vádlók még polgári hatóság útján sem állíttathattak a bizottság elébe panaszban emelt vádjaik hiteles igazolására, — és pedig észleletünk szerint azon okból egyfelől, mert eskületétele mellett nem voltak képesek vádjaikat igazolni, — másfelől pedig azért, mert saját nyilatkozatuk szerint is az aláírt 74 egyén elő nem állítható, azok fele része sem levén ma Bukarestben, hanem mint kóbor vándorlók ma itt, holnap másutt tartózkodnak; — továbbá, mert tiszta tudomására jutottunk annak, hogy a panaszt aláírók egy része nem tudta, mit írt alá, más része rászedetett, néhány pedig nem sajátkezőleg írt alá, hanem tudtok és beleegyezések nélkül irattak neveik a panaszlevél alá: ezeknek alapján t. Koos Ferencz lelkész az ellene emelt vádak alól általunk fölmentendőnek véleményeztetik:

annyival inkább, mert az ellene emelt pénzsikkasztási vád alól a román törvényszék által, mely előtt vádlók őt beperesítették, a számadások és jegyzőkönyvek átvizsgálása után, ítéletesen felmentetett.

Mely véleményünk bővebb indokolásául szükségesnek látjuk felemlíteni azon körülményt is, hogy a panaszló egyháztagok és t. Koos lelkész közötti viszálykodás megindított a múlt nyáron egy rom. katolikus egyén házában borozás mellett, a hol Czelder Mártonnak egy levelét olvasták fel a panaszló egyháztagok szerepvivői, melyben útasítást adott nekik: miként kezdjék és folytassák ez ügyet. S ebben rejlik az oka annak, hogy a lázongó egyháztagok a vizsgálat meggátlására mindent elkövettek, félvén attól, hogy ezen romai katolikus egyén esküvel igazolandja e complotszerű kezdeményezést.

2. Noha bizottságunk meg van győződve t. Koos Ferencz lelkész büntelensége felől, mindazonáltal meg van győződve teljesen, hogy a bukaresti egyházban békeségesen és az összes hivek lelki épületére nem folytathatja lelkészi hivatalát, mivel az egyháztagok egy részénél az ellene felkeltett ellenszenv akkora, hogy folytonosan ki lenne téve még a legdurvább bántalmaknak is, valamint küzdenie kellene szüntelen az ellene ingerült román kormányval is. Ennélfogva úgy az egyház békéjének helyreállítása, mint az ő személyi biztonsága kívánja azt, hogy valamelyik hazai egyházban folytassa tovább hivatalát.



3. Erélyes felterjesztés intézendő a magyar királyi ministeriumhoz, melyben fel legyen fejtve Czelder Márton régibb és újabb magaviselete, eljárása a román fejedelemségekben létező egyházakban, kiemelve különösen azt, hogy erkölcsi életével károsan foly be a nép erkölcsi s vallásos életére. Szabadoskodási törekvéseivel viszályt keltve az egyházak kebelében, aláás a nép lelkiéletében minden törvény iránti tisztelet- és engedelmességnek, és a román kormány nyal való szövetségzése által veszélyezteteti az egyházak nemzetiségét és fenmaradását. Minélfogva megkérendő fennirt ministerium, hogy Czelder Márton a dunai fejedelemségekből véglegesen haladéktalanul hívja haza.

4. Erélyes felterjesztés intézendő a magyar királyi ministeriumhoz, román belügyér Cogolnicsán törvénytelen beleegyezése ellen egyházaink dolgaiba, s ez igaztalan és egyházunk autonomiáját mélyen sértő tette ellen orvoslást és elégtételt eszközölni, felkérendő nevezett magyar ministerium, ez már nemcsak egyházi, de nemzeti ügy levén.

5. Miután az erdélyi és magyarhoni egyházkerületek közt nincs egyetértés a Romániában levő egyházak feletti főhatóságot illetőleg, egy alapos felterjesztés intézendő az együtt ülő törvényhozó testülethez, mely törvényhozásilag törvényezikben mondja ki, hogy a dunai fejedelemségekben levő minden egyházak az erdélyi köz-szent-zsinat főhatósága alá helyezettnek, mint a melyhez legközelebb állanak, s mint a melynek kebeléből vándorolt ki a romániai egyházak tagjainak legnagyobb része, mely törvény, ha létre jó, a consulates útján tudtára adandó a román kormánynak.

6. Mindaddig, mig a fennebb ajánlatba hozott intézkedések meg nem történnek és törvényerőre nem emelhetnek, és pedig úgy, hogy törvényerejűnek ismertessenek el a román kormány által is, az egyházak in statu quo hagyandók, mert meg vagyunk győződve, hogy a dolgok jelen állásában bárminő intézkedés a fennebb ajánlottak nélkül teljességgel célra nem vezetne.

Mielőtt ezen alázatos felterjesztésünket bevégeznők, nem tehetjük, hogy a méltóságos egyházi főtanács figyelmét fel ne hívjuk egy emberre. Ez bukaresti kántor Teleki Sámuel, ki a méltóságos egyházi főtanács firmája alatt és az erdélyi püspök megerősítése mellett foglalta el a bukaresti kántori állomást, s mindezeknek daczára a függetlenkedő Czeldernek keze-lába a viszongás fentartásá-



ban, a ki a helyett, hogy kötelme mellett állana, ottlétünk ideje alatt, s bizonyosan azelőtt is hosszú idő óta, minden idejét lázongó tagokkal tanácskozássra, tollforgatásra fordította, mint külső meghitt embere és titkára Czelder Mártonnak, méltó tanítványa mesterének és urának. Ez az ember egyik legszenvedélyesebb lázadó, minden kihágásoknak legvakmerőbb tervezője és kivívója, a ki ezenkívül még elég vakmerő volt arra is, hogy t. Koos lelkész tiltakozása ellenére a lelkipásztori hivatalt magához ragadta és minden szolgálatot végzett csakhogy a rendes lelkész mellőzve legyen mindaddig, míg úra és mestere Czelder Márton Bukarestbe megérkezve, azt tőle át nem vette. Ez az ember úton, útfélen, mint házában folytonos insultálója a lelkésznek, és a május 17-ki sajnálatos eseményben főrészes. A fenn csak röviden említett törvényt sértő tényeiért mindenestre a legszigorubb büntetés alá vonandó<sup>1)</sup>.

E bizottsági jelentést megelőzőleg már távirat útján értesítettvén püspök atyánkfia a bizottság elnöke által arról, hogy a zavargók a lelkészi lakot megrohanták s Koost családjával együtt, hogy élteket megmenthessék, az ablakon át menekülni kényszeríték, azonnal feliratot intézett a cultusminister ő nagyméltóságához s a magyar kormány erélyes közbelépését kérte. Felirata a következő:

„Nagyméltóságú Minister Úr!

Püspök atyánkfia  
a cultus-ministert  
erélyes föllépésre  
kéri föl s Koost  
pártfogásába  
ajánlja.

Egy lelkész társamért, hazámfiáért, a magyar király hű alattvalójáért vagyok bátor Nagyméltóságodhoz folyamodni, hogy a külügyministerium útján erélyesen fellépve, elégtételt és kártérítést eszközölni kegyeskedjék. Ez a férfiú t. Koos Ferencz bukaresti ref. lelkész atyánkfia, kit az ellene felbőszített tömeg folyó hó 17-én estéli 7—8 óra között — tehát még napvilág — papi lakában megrohant, annak ajtaját dorongokkal feltörte s magát a nevezett ref. lelkészt, nejét, cselédjét a bántalmazások ellen az ablakon menekülni kényszerítette s az utcán szidalmazások között üldözte, és ezt összedugott kézzel nézte a minden utcaszegleten felállítva levő rendőrség.

Hogy a tömeg, mely ez erőszakot elkövette, mit rabolt és pusztított az üresen maradt házban, arról nincs hivatalos tudomásom, de arról igen is, hogy Czelder Már-

1) A bukaresti bizottság jelentése egyh. főtanácsunkhoz 1869 maj. 2.



ton magyarországi missionarius legott megjelent a feldúlt házban és kénye- kedve szerint kutatott a gazdátlaná vált lak szekrényeiben.

Mindezt hivatalosan azon t. biztos atyánkfiak jelen- tik nekem, a kik az egyházfőtanácstól, a bukaresti egy- háztagoktól t. Koos Ferencz ellen beadott panaszok meg- vizsgálására voltak kiküldve, a kiknek működését azonban a nevezett Czelder Márton Bukarestben megjelenve s a Koos Ferencz ellen panaszló egyháztagokkal folytonosan gyülesezve, minden erejéből igyekezett megakadályozni.

E biztosok egyike k.-vásárhelyi ref. lelkész t. Szé- kely János atyánkfia a merénylet után rögtön sietett a magyar-osztrák consult felkeresni, kérve, vegye védelme alá a magyar király alattvalóját; azonban a consultól azt a feleletet nyerte: „most esti 10 óra, én a rendőrséggel nem érintkezhetem, katonám nincs, ministert pedig most nem találok, így hát semmit sem tehetek.“

Nekem teljes reményem van az iránt, hogy Nagymél- tőségodtól nem fogunk ily hideg elutasító választ nyerni, mert Nagyméltóságod, mint magyar minister, tudni is, akarni is fogja védelmébe venni Magyarország polgárát, a magyar király alattvalóját, még pedig azzal az erélylyel, melyet a magyar állam becsülete és tekintélye megkíván.

Különben is ez az egész ügy sokkal inkább tárgya a közfigyelemnek, mintsem kikerülni lehessen, hogy min- den okmányaival együtt a nagy közönség eleibe ne ke- rüljön, és ekkor minden honpolgár örülni fog, ha látja, hogy Felséges királyunk magyar ministeriuma elég erélyes és hatalmas külföldön is, megvédeni a magyar haza pol- gárát, a mit midőn egész alázattal és bizalomteljesen ké- rek, mély tisztelettel öröklök<sup>1)</sup>.“

A bizottsági jelentés beérkezvén, egyházi főtanácsunk azt a mellékelt okmányokkal együtt június 6-kán tartott üléséből<sup>2)</sup>, azon atyafiságos felhívással tette át a folyó évben Sz.-Kereszturon tartott közzsínatunkhoz, hogy a ro- mániai egyházak állásáról kellő meggyőződést szerezvén, főkép bukaresti egyházunk s vagyona biztosítását és oda való lelkész Koos Ferencz atyánkfia elhelyeztetését illető- leg, mivel ottani maradása lehetetlennek látszik, s átalá-

1) Püspök atyánkfia fölterjesztése a cultusministerhez máj. 26. 895.

2) Egyházfőtanácsi ülés június 6-án 299. sz. a.



ban a romániai ref. egyházak belbékéjének helyreállítása s biztosítása tekintetéből teendők felől véleményt adjon.

Közssinatunk e felhívás nyomán az egész ügyet — miután az átküldött okmányok s azokkal kapcsolatban püspök atyánkfiaának a cultusministerhez intézett s fennebb közlött felterjesztése felolvastattak — tüzetes tanácskozás tárgyául tevén, a következő határozatot hozta:

Közssinati határozat a bukaresti zavar tárgyában  
1869.

„Közssinatunk a bizottság jelentéséből és ehez csatolt eredeti okmányokból teljesen meggyőződött, hogy Koos Ferencz lelkész atyánkfia ellen emelt vádak kinyomozására a méltóságos egyházi főtanács által Bukarestbe küldött bizottság hivatalos küldetésének teljesítésében részint Czelder Márton izgatásai által akadályoztatott, részint vádlóktól gátoltatott meg, mint a kik irtóztak igaztalan vádjaik esküveli bizonyításától; nem alaptalan gyanú ezek felett az is, hogy Teleki Sámuel bukaresti énekvezető szándékos rossz akarattal engedte magát felhasználtatni Koos Ferencz s a bukaresti egyház belbékéje ellen, mely meggyőződésből kiindulva, atyafiságos tisztelettel kéri a méltóságos egyházi főtanácsot:

1-ör Czelder Mártonra nézve: méltóztassék felkérni a magyar kir. nagyméltóságú ministeriumot, haszon oda minden lehető befolyásával, hogy Czelder Márton, ki a bukaresti ref. egyházközségben felmerült kedvetlen zavargások főizgatójául tűnik fel, ki más lelkész egyházközsége templomában az illető lelkész beleegyezése nélkül szolgálatot tenni, a templomon kívül több papi teendőket végezni, egyházgyűlést tartani, a vádlók közül gondnokokat tenni, azokat felesketni, a lelkész ellen felizgatott ellenséges indulatot az egyházközségi tagok keblében fokozni nem átalotta. Ki azon egyházközségben, a melylyel semminemű jogos összeköttetése nem volt, a tévútra vezetteket a törvényes előjáróság iránti engedelmességtől, tisztelettől s az Isten szerint jó dolgokban függéstől engedetlenekké, tiszteletlenekké és függetlenekké, törvényt és rendet számba nem vevőkké lenni csábította; a Romániában levő ref. egyházak közeléből mielőbb eltávolíttassék; méltóztassék továbbá Czelder Mártonnak lelkészsze kibocsáttatása óta ismeretes tényeiről, a melyek kétségtelen bizonyítékok arra, hogy nevezettnek anyaszentegyházunkból kikebeleztetése, saját hibáinak érdemlett következése volt, úgy szintén ezen bukaresti ügy egész lefolyásáról egy



tárgyilag adatolt és kimerítő emlékiratot készíttetni s közzétenni; továbbá

2-or A bukaresti egyház fennállását s vagyona biztosítását illetőleg: Miután a bukaresti ref. egyházban a Koos Ferencz lelkész atyáinkfián elkövetett azon méltatlan sérelmet, hogy ő mint törvényes pap a templomtól elzárattott, a papi lak feldúlattott, megelőzte azon merész kihágás, hogy néhányan az egyház vagyonát kezükhez ragadták, s avval tetszésük szerint rendelkeznek: közzsinatunk atyafiságos tisztelettel kéri fel a méltóságos egyházi főtanácsot, méltóztassék a magyar kir. nagyméltóságú migisteriumnál kieszközölni bukaresti ref. egyházunk mindennemű javainak összeíratását, s mindaddig az osztrák-magyar consulság felvigyázata alatt tartását, valameddig a belzavargás lecsendesedik s a Koos Ferencz lelkész atyáinkfia hibáján kívül ürességben maradt lelkészi állomásra a maga rendén pap választatik, és az egyházi vagyon és annak kezelése a papnak és törvényes presbyteriumnak felügyelete alá visszahelyeztetik.

Miután a bukaresti ref. egyház anyagi javait nagy részben néhai lelkész Sükei Imre Európaszerte kéregetésével szerezte; miután Koos Ferencz lelkész atyáinkfia is a templom- és toronyépítésre Magyar- és Erdélyhonban feles mennyiségű pénzt gyűjtött: közzsinatunk azon meggyőződésben van, hogy ezen egyházi vagyont az egyház bármelyik előljárósága csakis annyiban tekintheti egyház-községe sajátjának, a mennyiben azt számolási kötelezettség és az egyházi felsőség jóváhagyása mellett vallási és nevelési czélokra fordíthatja. Miért a bukaresti ref. egyháztagok előtt nem tetszhetik különösnek, ha nevezett egyház javai biztonsága s lelkiismeretes kezelése nem közönyös dolog anyaszentegyházunk előtt, és annyival inkább, mert anyaszentegyházunkat a fennebbi érdek-közösségen kívül egy 1836-ban 2395. sz. alatt kelt udvari rendelet alapján a felügyelőség joga s evvel együtt járó kötelezettség kapcsolja a bukaresti ref. egyházhoz, a mely jog még eddig nem semmisített meg. Maga a bukaresti ref. egyházközség minden tagja egész az utóbbi időig elismerte anyaszentegyházunk előljáróságának ezen felügyeleti jogát, sőt azok is, a kik jelenleg függetleneknek szeretik magukat vallásuk és egyházuk ügyében hinni, néhány hónapal ezelőtt anyaszentegyházunk előljáróságához emeltek panaszt, melyet előljáróságunk nemcsak meghallgatott, de azok felől törvényes úton intézkedett is. Többen vannak pedig olyanok a bukaresti ref. egyházban, a kiknek ezen



kedvetlen egyházi zavargásban semmi beelegyedésük nem levén, nem örömet szakitnak a multtal és károsnak tekintik az elszakadásra, függetlenségre törekvést.

A midőn közzsinatunk a fennebbiekben említi fel az erdélyi ref. anyaszentegyház előljáróságának a bukaresti egyházhoz volt és eddig meg nem semmisített jogállását, egyszersmind kijelenti: hogy valamikép távol van attól, hogy e felügyeleti joggal együtt jár' terhes kötelezettségektől menekülni kívánna, szintűgy távol, sőt távolabb attól, hogy anyaszentegyházunk és a bukaresti egyház között multban font köteleket, ha az a bukaresti egyháznak terhesnek vagy éppen elviselhetetlennek tetszenék, megoldhatatlannak tartsa. Ugyanazért:

3-or Atyafiságos indulattal kéri fel a méltóságos egyházi főtanácsot, méltóztassék a magyarországi négy ref. superintendentiát felhívni: hogy tegyék komoly tanácskozásuk tárgyává a missioügyet, és akár bizottságilag együttesen, akár a vélemények posta útjáni kicserélésével törekedjenek egyetértő megállapodásra jöni erdélyi ref. egyházkerületünkkel: miként lenne célirányosan fenttartható és üdvösen virágoztatható a Romániában levő ref. egyházközségek vallásos élete? Határoztassék el: melyik superintendencia lenne legcélszerűbben megbízható a felügyelőséggel, avval együtt járó rendelkezési joggal, vallás-, nevelésügy elintézésével s az időnként felmerülő dolgok végelhatározásával? Közzsinatunk a Romániában levő ref. egyházközségeknek, azok hiveinek, mint testvéreinknek vallásos életük virágoztatására az áldozatkésztséget ezután is saját körében buzdítani, életben tartani szent kötelességének ismeri:

4-er A Koos Ferencz lelkész atyánkfia ellen emelt vádakra nézve közzsinatunk, mint a hatósága alatti lelkészek illetékes bírósága, ítéletesen kimondja:

Miután kirendelt bizottság a Koos Ferencz atyánkfia ellen vádaskodókat polgári hatóság útján sem volt képes vádjaik igazolására eléállítani; sőt a bizottság előtt megjelent vádlók a nyomozás megkezdhetését szándékosan gátolták, tömegesen elétolakodva azt nyilatkoztatták, hogy a bizottságot kirendelt előljáróságtól többé nem függenek; a bizottság ügyökbe elegyedése ellen tiltakoznak, és ily eljárásukkal mintegy azt mutatták, hogy az ügy kiderítésétől nagyon is tartanak, esküvéssel pecsételni vádjaikat pedig teljesen irtóznak. Miután kivilágosodott, hogy vádlóknak több mint fele része vándorló, kóborló, kiknek nincs állandó lakásuk; kivilágosodott, hogy vádlók közt többen



nem tudták, minő vádakat irtak alá, többeknek pedig más irta nevét a vádiratra: ezen okokból közzsinatunk Koos Ferencz lelkész atyánkfiát az ellene emelt, de be nem bizonyult, nagy részben ismeretlen s többnyire félrevezetett egyének által emelt vádak alól annyival inkább feloldozza, mert az egyik legterheesebb vád, t. i. az egyház-község pénzének elsikkasztása vádja alól a bukaresti törvényszék által, az egyházi számadások és jegyzőkönyvek—mint kifogástalan adatok—alapján, ítéletesen feloldoztatott.

Azonban közzsinatunk, noha Koos Ferencz lelkész atyánkfiát a vádak alól a fennebbiek szerint feloldozza, mindazonáltal kedvetlenül látván azt is, hogy nevezett Koos Ferencz atyánkfia a bukaresti egyházban békésen és a hivek épületére bukaresti lelkészi hivatalában hasznosan nem maradhat, sőt maga is személye biztonságáért Erdélyhonba visszatérhetését óhajtja s kéri: nevezett Koos Ferencz lelkész atyánkfiának a bukaresti lelkészi állomásról lemondását elfogadja s neki anyaszentegyházunkban bármelyik megüresülendő papi állomásra pályázhatási jogot ad. Végre

5-ör Teleki Sámuel bukaresti énekvezetőre nézve, ki Koos Ferencz lelkész atyánkfia és a bukaresti egyház belbékéje ellen szándékos rossz akarattal engedte magát felhasználni: közzsinatunk felkéri főtisztelendő püspök atyánkfiát, hogy ügye lejártatására, minthogy nevezett Teleki Sámuel az erdélyi ref. püspökség által van jelenlegi hivatalába beállítva, delegálja valamelyik egyházmegei törvényszéket, melyre megidézttetvén, a vád behizonyulása esetében bűnéhez mérten büntetessék.”

Egyházi főtanácsunk közzsinatunk ez átiratát július 18-kán tartott ülésében tárgyalta. Az átirat 1-ső s 2-dik pontja értelmében a cultusminister úrhoz feliratot intézett, melyben—előrebocsátva a bukaresti bizottság jelentésének tartalmát rövid kivonatban — fölkérte a minister urat, hogy lehető befolyásával méltóztassék oda hatni, miszerint Czelder, mint a ki izgatásai által a bukaresti egyház békéjét teljesen feldúlta s különben is missionariusi hivatalától törvényes úton felfüggesztetett, azon egyházból távolíttassék el s az egyház vagyona, melynek megőrzése fennmaradhatásának létfeltétele gyanánt tekinthető, az ottani

Egyházi főtanácsunk feliratot intéz a cultus-ministerhez a bukaresti zavarok tárgyában.



törvénytelen módon összeállított s legkisebb biztosítékát nem nyújtó egyházi előjáróság gondviselése alól vétessék el s zároltassék le, annyival is inkább, minthogy az nagy részben nem a rendelkezést magához ragadni kívánó előjáróság és egyházi tagok adakozásából gyült össze <sup>1)</sup>),

Ugyancsak az átirat 1-ső pontja értelmében az egész Czelder-ügy folyamáról az összes hivatalos okmányok alapján egy kimerítő emlékirat szerkesztését kolozsvári ref. lelkész Szász Domokosra bízta, s ezzel kapcsolatban püspök atyánkfia elnöklete alatt egy bizottságot nevezett ki azon útasítással, hogy az az elkészülendő emlékiratot vizsgálja felül s jelentését a felől annak idejében tegye meg.

A 3-dik pontban foglalt indítványát közzsínatunknak — helyeselve, annak értelmében a magyarországi ref. egyházkerületekhez felhívás intézését határozta el <sup>2)</sup>).

Vége az átirat 4-dik s 5-dik pontja tartalmát, melyek szerint közzsínatunk Koost az ellene emelt vádak alól ítéletesen feloldozta, a bukaresti lelkészi állomásról beadott lemondását elfogadta s püspök atyánkfiát fölkérte, hogy a Teleki Sámuel ügye lejárátására valamelyik egyházmegyei törvényszéket delegálja, — helyeslő tudomásúl vette <sup>3)</sup>).

A tiszamelléki superintendentia a missioi egyházak közigazgatására vonatkozó tervjavaslatot készít.

E közben a tiszamelléki ref. superintendentia is, úgy látszik, végre valahára kezdette belátni, hogy azon kiváló pártfogás, — melyben Czeldert, mint fentebb láttuk, — egyházi főtanácsunkkal s közzsínatunkkal szemben folyton részelteti — keserű gyümölcsöket terem, a mennyiben a missio összes egyházait a kebelőkben Czelder által szitott

1) Egyházi főtanács felirata a culturministerhez 1869 jul. 18-kán 385 sz. alatt.

2) lásd a további lépéseket a 117-dik lapon.

3) Egyházi főtanács ülése 1869 jul. 18-kán 385 sz. alatt.



belviszály miatt végfelbomlás fenyegeti s e szomorú eredményért a felelősség terhe nagy részben az ő vállaira nehezül; mert a helyett, hogy egyházi főtanácsunk Czelder felett hozott ítéletét annak idejében respectálta, s ez által a kitört viszály lecsendesítésére kezdettől fogva közreműködött volna, folyton tanúsított pártfogása, anyagi s szellemi gyámolítása által Czeldert hova-tovább mind vakmerőbb lépésekre bátorítá.

Kétség kívül tehát azon okból, hogy legalább látszólag a felelősségnek e súlyos terhét magáról lerázza, egy bizottságot nevezett ki azon útasítással, hogy az a missio jövődjére biztosítása s a missioi egyházak közigazgatása tárgyában készítsen tervjavaslatot. A kinevezett bizottság munkáját a folyó év május 20-kán Miskolczon tartott egyházkerületi közgyűlés elébe terjeszté, mely azt egész terjedelmében magáévá tévén, elfogadás végett a többi egyházkerulettekkel közölni határozta.

Ezen tervjavaslat következőleg hangzik:

Figyelembe vevén alólirott választmány a missioügy megvizsgálásával foglalkozott küldöttség jelentéséből szembevetőleg felülről két körülményt, nevezetesen azt, hogy ha annak idejében czélszerű volt is a főméltóságú udvari cancellaria azon rendelkezése, hogy a moldva-oláhországi protestánsok, kik még e felsőbb rendelet kiadásakor csak a bukaresti egyházban voltak egyházzá szervezkedve, az erdélyi méltóságos consistorium felügyelete alatt álljanak, ma már, miután ott több egyházak alakultak, és pedig az összes magyarországi s erdélyi protestáns kerületek anyagi segélyezésével, és ezen egyházak a protestáns egyházban gyakorlatban álló választási szabadság öntudatára ébredtek, czélszerűbbnek mutatkozik, hogy ezen egyházaknak önigazgatási tér jelöltessék ki; másik körülmény szerint világos levén az is, hogy az ott felmerült zavarok legfőbb oka az ott munkálkodó lelkészeknek egymás iránti személyes gyűlölködések s boszúvágyok kielégítésére, s ebből egyiknek a másik felett önként folyó hatalomra való törekvésök, mely egyik részéről sem jogos és hely-



benhagyható. Alólírt választmány a béke helyreállítására nézve nem lát más közvetítő utat, mintha a moldva-oláhországi protestáns egyházak egy törvényesen szabályozott s a protestáns egyház szelleméből folyó közigazgatási tért foglalnak el, s ezen téren elhelyezkedve, felettük a felügyelet a 6-ik pontban javasolt mód szerint gyakoroltatnék; ennél fogva választmány következő javaslatot terjeszti az egyházkerület eleibe:

1-ör A moldva-oláhországi ev. protestáns atyafiak szólíttassanak fel közösen a magyar- s erdélyországi fő-tiszteletű egyházkerületek által: Ohajtanak-e velünk teljes solidaritásba lépni? s a magyar ev. protestáns egyház kiegészítő része gyanánt tekintetni?

2-ör Ha igen, akkor biztosíttassék részökre az eddig is gyakorolt testvéri anyagi segélyezés s erkölcsi gyámolítás.

3-ör Ezen testvéri, úgy anyagi mint erkölcsi gyámolítás mellett szervezkedjenek egyházmegyévé, a magyar protestáns egyház közigazgatási alapján, s válasszanak esperest az egyházmegyék kormányzó testületei.

4-er Tagjai legyenek a lelkészek és világiak szabadválasztás szerint egyenlő számban, mint tanácsbírák és jegyző, az évenként tartandó nyílt gyűlésen tanácskozási befolyása levén minden ev. protestáns tagnak; ezen gyűlésen tárgyalják és intézzék az egyes egyházakban időközileg felmerült ügyes-bajos dolgokat, erősítsék be a meghívott lelkészeket s iskolatanítókat, intézzék a házassági ügyeket is a végleges elválasztásig.

5-ör Minden egyes egyháznak meg legyen saját önkormányzati joga, s gyakorolja azt szabadon választott presbyterium által, az egyháznak anyagi és szellemi dolgait intézvén, szabadon választhassa lelkészét s iskolatanítóját, s ezeknek az egyháztagokra kivetett évi díjazásuk behajtásairól gondoskodják.

6-ör A moldva-oláhországi ref. egyházak átalában a magyar- és erdélyországi hitrokonok kegyadományából alapítottak és szerveztettek, s a missioügy további szervezés előhaladása ezeknek áldozathozó pártfogásától függ; ennél fogva az öt ref. egyházkerületet illesse a főfelügyelői s feljebbvitel útján a felülvizsgáló-bíróági jog.

Ennek szerkezetére nézve küldöttség két módot ajánl: egyik az, hogy ezen főfelügyelet és felülvizsgáló-bíróági jogot gyakorolja az öt ref. egyházkerület egyetemesen a convent útján; s a másik az, hogy a magyar- és erdélyhoni öt ref. egyházkerület közül egy ruháztassék



fel ezen főfelügyelői és biráskodási joggal. A missio egyházmegye előjárósága ennek köteleztessék a missioügy állapotot, annak haladását vagy hátrányait, pénzbevételeit és kiadásait felülvizsgálat végett betérjeszteni. Ezen főfelügyelő egyházkerület aztán a többi egyházkerületeket a missioügy állásáról értesítendi s megnyugtattja. Egyéb-iránt a küldöttség az első módot találja célravezetőbbnek.

7-er A missio körén belőleső s már szervezett egyházak tagjai az egyház fentartása kötelességének teljesítésére szoríttassanak, s e végett minden egyháztag anyagi tehetségéhez mért egyházi adó alá vettessék, melynek jövedelméből a lelkész és iskolatanító évenkénti díjazása, a tandíjt is ideértve, a tisztességes ellátásig eszközöltessék, nem lehetvén azt követelni, hogy az ők lelkészeik s iskolatanítóik évenkénti fizetéseit is egyházkerületeink szolgáltassák ki.

Megemliténdőnek véljük utoljára:

8-or Hogy a boldog emlékü Horváth Mária által a missio-ügyre rendelt pénzalapból a szervezendő egyházak segélyeztessenek, s ha ilyenek nem lesznek, az mindenkor a szegény egyházak közt legyen felosztandó.<sup>1)</sup>

Egyházi főtanácsunkkal is közöltetvén e tervjavaslat, mielőtt tüzetes tárgyalásába bocsátkozott volna, sept. 8-án tartott üléséből Szabó Sámuel tanár, dr. Kolozsvári Sándor egyház-főtanácsi titkár s Szász Domokos ref. lelkész személyökben egy bizottságot nevezett ki, hogy az lehető észrevételeit e tervjavaslatra s általában a missio ügyére vonatkozólag tegye meg s terjessze elő. A bizottság véleményes jelentése egyházi főtanácsunk sept. 25-dik s következő napjain tartott népes gyűlésében került tárgyalás alá s minden pontjaiban elfogadtatott s egyszersmind elhatároztatott, hogy az ezen emlékiratban egész terjedelmében kinyomatván, a többi superintendentiákkal ez úton közöltessék<sup>2)</sup>.

A bizottságnak egyházi főtanácsunk által határozattá emelt ezen véleményes jelentése a következő:

1) A tiszamelléki superintendencia átirata egyházi főtanácsunkhoz 1869.

2) Egyházi főtanácsi határozat 1869 sept. 26-kán 512 sz. alatt.



Egyházi főtanácsunk észrevételei a tiszamelléki superintendentia tervjavaslatára.

„A méltóságos egyházi főtanács a tiszamelléki ref. superintendentiának a romániai missio közigazgatása tárgyában folyó év május 29-én kelt tervjavaslatának jegyzőkönyvi kivonatát, lehető észrevételeink megtétele végett, hozzánk áttevén, erre vonatkozó véleményünket alázatos tisztelettel a következőkben terjesszük a méltóságos egyházi főtanács elébe.

Bizottságunk legelsőben is azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a teendő lépések aligha vezethetnek sikerre, míg Romániába kitelepült prot. hiveink, s illetőleg ott alakult egyházaink felett anyaszentegyházunk felügyeleti joga a tisztán egyházi ügyekre vonatkozólag az illető kormányok között kötbendő nemzetközi szerződés által nem biztosítottak. E célból minő lépések volnának a méltóságos egyházi főtanács által teendők, s vajjon észélyes volna-e, tekintetbe véve azon némileg feszült viszonyt, melyben a román s osztrák-magyar kormány egymással szemben állanak, ennek kieszközlése végett éppen most tenni lépéseket? -- e kérdések eldöntését a méltóságos egyházi főtanács bölcs belátására bizzuk.

Bizottságunk azonban még azon kedvező esetben is, ha ily nemzetközi szerződés létre jöhetne, nem reméli az ottani egyházainkban, fájdalom, teljesen felbomlott rend helyreállítását eszközölhetni mindaddig, míg Czelder Márton rakoncátlan működését s igazgatásait ott folytathatja, mint a ki a missio kebelében kitört viszálynak s létrejött csaknem végfelmondásnak legfőbb szerzője, oka. Bizottságunk valóban nagy megütközéssel vette tudomásul, hogy a tiszamelléki superintendentia a méltóságos egyházi főtanácsnak e tárgyban okadatolt s vele közlött eltözerjesztését még csak tárgyalásra se méltatta, holott abból meggyőződhetett volna a felől, hogy a missio érdekében teendő legelső s legszükségesebb lépések egyike közszentsinatunknak Czelder elmozdítását tárgyzó s törvényes úton kelt itéletét respectálva, annak alapján visszahívását, a többi magyarországi superintendentiákkal együttesen, kimondani.

Azon esetben, ha ez megtörténik, bizottságunk ottani egyházaink közigazgatására vonatkozólag következő vezéreleveket ajánl szem előtt tartandóknak:

1-ör mint az ide csatolt tervjavaslatnak 1-ső s 2-ik pontja is javálja, szövegeztassanak fel ottani egyházaink nyilatkozni a felől, hogy óhajtanak-e a magyar protestáns anyaszentegyház kiegészítő része gyanánt tekintetni, s így



a szükséges s törvényes függést elismerni, mert ellenkező esetben sem erkölcsi, sem anyagi gyámolításra részünkről nem számíthatnak.

2-or Azon esetben, ha e kérdésre igenlőleg válaszolnak, szólíttassanak fel anyaszentegyházunkban divó mintára egyházmegyévé szervezkedni, még pedig olyan formán, hogy az egyházmegye központja legyen Bukarest, s annak törvényes úton beállított lelkésze az egyházmegye esperese s a többi lelkészek egyike, jegyzője, s másika közügyigazgatója.

3-or A mellékelt tervjavaslat 4-ik pontjában kifejezett azon véleményt, mely szerint az ott évenként tartandó közgyűlésekben az egész gyülekezetnek minden tagja tanácskozási befolyással birjon, s ezen nyűléseken tárgyal-tassanak az egyes egyházakban időközben felmerült ügyes-bajos dolgok, erőssíttessenek be a meghívott lelkészek, iskolatanítók, intéztessenek el a házassági ügyek a végleges elvásztásig; bizottságunk egyfelől, mint a képviseleti rendszer alapelveivel merőben ellenkezőt, másfelől tekintve ottani gyűlekezeteinknek az önkormányzat ily korlátlan élvezetére éretlen voltát, mint a gyakorlati kivitelben beláthatlan bonyodalmakra s viszátkodásokra vezérlőt: helytelennek, károsnak, sőt kivihetetlennek is tartja. Ezzel ellenkezőleg véleményünk szerint, tekintettel az ottani fejletlen állapotokra, az egzházmegyei önkormányzat lehető egyszerű s szűk körre szorított formába öntendő, még pedig olyan formán, hogy az egyes gyűlekezetek nagyobb fontosságú ügyei az illető presbyteriumok által az egyházmegyei tanács elébe terjesztendők, melynek tagjai volnának az esperes, jegyző, közügyigazgató s az illető egyházi legfőbb hatóság által kinevezendő világi gondnokok.

Ezeknek testülete gyakorlana közvetlen felügyeletet a missio minden egyházai felett s egyszersmind felebbviteli s érintkezési közegül szolgálna a főfelügyelettel felruházandó superintendentia egyházi főhatóságaival szemben.

A mi a válópereket illeti, ott mint egyházmegyében, minden esetre csak első foku bíróság volna szervezendő az egyes gyűlekezetek lelkészeiből együttesen s onnan a válóperek végellátás végett egy felsőbb ítélőszék elébe terjesztendők.

3-or. A mellékelt terv-javaslat 5-dik pontjában kifejezett azon véleményét, hogy minden egyes egyház az önkormányzati joga bizonyos mértékig élvezze s gyakorolja szabadon választott presbyteriuma által, bizottságunk is



helyesli. Annak megítélése azonban, hogy az egyes gyülekezetekben pályázó lelkészek s iskolatanítók bírnak-e a szükséges s törvényes qualificatioval, az előbbi pontban körvonalozott egyházmegyei tanács hatáskörébe volna tartozandó.

4-er. A 6-dik pontban kifejezett azon javallatra vonatkozólag, mely szerint az 5 ref. superintendentia együttesen gyakorolja a főfelügyelői s felebbvitel útján a felülvizsgáló bírósági jogot, minthogy az ottani egyházak a magyar- és erdélyországi hitrokonok együttes segélyezése nyomán alapítottak; bizottságunk következő megjegyzést tesz. — Abból, hogy mindenik superintendentia anyagi segélylyel járult a missio támogatásához, véleményünk szerint teljességgel nem következik, hogy jogot is formálhatna magának a főfelügyeletben s a kormányzásban közvetlen részt venni. Különös volna, ha mindazok, kik p. o. valamely iskola fenntartásához segélylyel járultak, ezen alapon egyszersmind jogczimet is formálnának s részt követelnének maguknak azon intézet kormányzatában. A romániai magyar egyházak főfelügyeletére a gyakorlat által szentesített, az illető gyülekezetek részéről önkéntesen elősmert s a magas kormány által több ízben kimondott historiai joga kizárólag az erdélyi ref. supenintendenciának van, s ennélfogva a többi superintendentiáknak kötelességök volna e historiai jogot respectálni s tényleg elősmerni.

Bizottságunk azonban ezen főfelügyeletből hatalmi kérdést csinálni teljességgel nem akar, sőt azon véleményének ad határozott kifejezést, hogy ezen joggyakorlat a mi superintendentiáknak semmi előnnyel, de annál több terühhel járván, készséggel belenyughatnánk abba, ha bármelyik superintendentia e hazafias terhet vállaira venni sziveskednék. A javaslat szerinti együttes felügyelet, mely a még nem is létező convent útján volna gyakorlandó, bizottságunk véleménye szerint gyakorlatilag csaknem kivihetetlen s bizonyára teljesülne a példaszó: „sok baba közt elvész a gyermek“. A főfelügyelet kizárólagos jogát kívánt sikerrel csupán csak egy superintendentia gyakorolhatja.

5-ör. Végre azon javaslatot sem tartja bizottságunk gyakorlatilag keresztülvihetőnek, mely szerint ottani egyházainak minden egyes tagja egyházi adó alá vonassék, tekintve főleg azt, hogy oda kivándorló hiveink túlnyomó része csaknem folyton vándorló, ma itt, holnap másutt



telepszik meg s az ilyeneket egyházi adóval kényszergetni, igen könnyen az egyes gyülekezetek végfelbomlására vezetne.— E körülményt tekintve, véleményünk szerint, csupán az önkénység alapján fektethető az egyes hivek részéről a szükséges anyagi segélyezés.

Ezen végzést megelőzőleg, még sept. 9-ről keltezve, érkezett a cultusminister úrnak egy leirata, melyben azon kérdést intézi egyházi főtanácsunkhoz, hogy miután a közös külügyministeriumnak 12,738 sz. alatt hozzá intézett értesítvénye szerint a bukaresti ref. egyházban Koos Ferencz lelkész eltávozásával Kántor Lajos lelkésznek választatott s így azon egyház tényleg rendes lelkésszel bir, ragaszkodik-e egyházi főtanácsunk továbbra is folyó év jul. 18-kán 385 sz. alatt fölterjesztett azon kérelméhez, hogy a bukaresti ref. egyház vagyónának összeírása s biztosítása eszközöltessék <sup>1)</sup>.

Egyházi főtanácsunk e leiratra s illetőleg kérdésre válaszul tisztelettel kijelenté: hogy kérelméhez, melyet ismét megújít, határozottan ragaszkodik, mert a bukaresti ref. egyházban Kántor Lajost, mint törvényesen alkalmazott lelkészt — tekintve a bukaresti ref. egyháznak erdélyi superintendentiánkhoz való viszonyát s gyakorlat által szentesített törvényeinket — soha el nem ismerheti.

Ugyanezen ülésből felküldé egyházi főtanácsunk a minister úrhoz hiteles másolatát azon fölterjesztésének is, melyet a bukaresti egyháznak tekintélyesebb s vagyonosabb, — számszerint 68 tagja Szöllősi József főgondnok

Egyházi főtanácsunk újabban is fölterjesztést tesz a culus-ministerhez.

---

1) A m. kir. cultusminister leirata egyházi főtanácsunkhoz 1869 sept. 9-kén 16,007 sz. alatt.



elnöklete alatt oct. 17-kén tartott közgyűlésből püspök atyáinkfiához intézett s melynek főbb pontjai a következők:

Bukaresti egyház-  
tagok nyilatkoza-  
ta.

1-ör kijelentik az illetők, hogy a jelenlegi egyházi előljáróságot, mint a történt botrányos zavargásokban bűnrészt s törvénytelen, el nem ismerik;

2-or in ecclesiasticis továbbra is az erdélyi ref. egyházi főtanács s püspökség felügyelete alatt akarnak maradni;

3-or Kántor Lajost, mint fel nem szentelt papot, ki püspöki megbízó levél nélkül ment oda, törvényes lelkésznek nem tekintik, annyival kevésbé, hogy a balsors oly betegséggel sújtá, melynek következtében már egyszer a szószéken eszméletlenül össze is rogyott;

4-er kéri a püspököt, hogy jelöljen ki számukra egy tudományosan mivelt lelkészt, kit törvényes módon meghivjanak;

5-ör Teleki Sámuel, mint a zavargás egyik főte-nyezőjét, állíttassa egyházi törvényszék elébe;

6-or működjék oda, hogy Czelder Márton, mint fő bűnös, a dunai fejedelemségből véglegesen útasíttassék ki; végre

7-er a ministerium útján eszközölje ki, hogy a lázongók ha csakugyan úgy nevezett „független és szabad egyház“-at akarnak létesíteni, építsenek maguknak templomot s ne tartsák elfoglalva azt, melyhez legkisebb joguk sem lehet <sup>1)</sup>).

E kérvényből világosan kitűnvn, hogy a bukaresti egyházban a Kántor Lajos oda menetelével az ohajtott béke és rend helyre nem állott, sőt ellenkezőleg az egyház

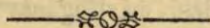
---

1) Bukaresti egyháztagok felirata a püspökhöz 1869 oct. 17-kén.



tekintélyesebb s jelentékenyebb része őt leskészül elősmerni nem akarja, s törvényellenes oda alkalmaztatásának határozottan ellene mond: — egyházi főtanácsunk ez alkalommal egyszersmind arra is fölkérte a cultusminister úrat, méltóztatassék a közös külügyminister úrat az iránt megtagadni, hogy a magas delegatiók legutóbbi ülésézése alkalomával b. Kemény Gábor interpellatioja folytán tett ígérethez képest a bukaresti s általában a romániai ref. egyházak felzavart ügyét lehetőleg kiegyenlítani s oda működni sziveskedjék, hogy a romániai ref. egyházak viszonyai nemzetközi szerződés alapján rendeztessenek s a köcsönös nemzetiségi s vallásos érdekek az által biztosittassanak <sup>1)</sup>).

Egyházi főhatóságaink részéről ez vala a missio ügyében ez idő szerint utolsó lépés.



Igyekeztünk tárgyilagos hűséggel vázolni a fennebbieken a romániai ref. magyar missio keletkezésének, egy darabig örvendetes gyarapodásának s a közel mult vizsály miatt gyors hanyatlásának s csaknem végfelbomlásának történetét, fő tekintettel azon intézkedésekre, melyeket egyházi főtanácsunk, püspökségünk s közzsínatunk kezdettől fogva ezen missio érdekében tett.

Ki ezen emlékiratot elfogulatlanul olvasta végig, meggyőződhetik a következők felől:

1-ör Anyaszentegyházunk felügyeleti jogát a romániai ref. magyar egyházakkal szemben a magas kormány több ízben elősmerte. Ezen felügyeleti jogot

1) Egyházi főtanácsunk felirata a cultusministerhez 1869 oct. 31-én 603 sz. alatt.



a bukaresti ref. egyházzal szemben több mint fél-százados gyakorlat szentesítette és sem ezen egyház, sem a Romániában lassanként alakult többi egyház-községek soha kétségbe se vonták ezt mindaddig, míg azok kebelében Czelder egyházi főtanácsunk s püspökségünk ellen izgatni nem kezdett.

2-or. Ezen felügyelet jogát kezdetben maga Czelder is elősmerte. Kimenetele alkalmával 1861-ben püspök atyánkfától s később közzsínatunktól kért felhatalmazást, hogy Ploesten s Pitesten a lelkeszi teendőket végezhesse; egészen 1865-ig végellátás végett a válópereket közzsínatunkhoz mindig felküldi s általában védelmet, pártfogást a mi egyházi főhatóságainktól kért.

3-or. Anyaszentegyházunk kezdettől fogva mind anyagi, mind erkölcsi pártfogásával gyámolította a missiot, még pedig kizárólag azon indokból, hogy ez által nemzeti s vallásos kötelességének tesz eleget, a nélkül hogy a missioi egyházakat anyagi tekintetben legkisebb mértékben is terhelné. Czeldernak buzgalmát, mind addig míg ő a törvényes korlátok között mozgott, méltányolta, gyengéit elnézte s fedezte, a bukaresti agentíával, sőt a magas kormánylyal szemben is védelmezte.

4-er. A missio kebelében a viszongás 1865-ben kezdődött, mikor Czelder nagyravágyó álmaitól elragadtatva, Bukarestben úgynevezett „szent zsinatot“ tartott, magát püspökké declaráltatta s határozatilag kimondatá, hogy a missioi ref. egyházak a román kormány felügyelete s védelme alá fognak átadatni. Ezen declaratio következtében alakult a missio körében két, egymással hova-tovább mind élesebben



szembeálló párt, melyek közül az egyik, vallásának s nemzetiségének sokkal nagyobb biztosítékát látván az anyahonnal s illetőleg anyaszentegyházunkkal való összeköttetésben, mint egy idegen ajku s más vallásfelekezeti kormány védelmében, azon hagyományos s törvényes függést s egybeköttetést továbbra is fentartani igyekezett; míg a másik párt, Czelder függetlenkedési törekvésének s nagyravágyásának eszközül magát oda dobva s általa vezetve, ezen egybeköttetés s függés szálait kezdette szétszaggatni s oda törekedett, hogy úgynevezett „szabad egyházközségek” szervezkedjék.

5-ör. Egyházi főtanácsunk s püspökségünk minden lehető módot elkövetett, hogy Czeldert s pártját törvényes útra térítse s a missiot végfelbomlással fenyegető szakadás tovább terjedését megakadályozza. Jó akaratú törekvéseit kétségen kívül siker is koronázta volna, ha ezt a szabadoskodó pártot s illetőleg annak vezérét eleinte a tiszamelléki s dunántúli superintendentiák, későbbre csak a tiszamelléki egyházi főtanácsunkkal s püspökségünkkel szemben — velök közlött s ez ügyet kimerítően tárgyaló átiratunkat egyszerűen mellőzve — kiváló pártfogásukba s védelmükbe nem veszik s ez által egyházi főhatóságunknak a viszály megszüntetése érdekében tett minden intézkedéseit teljesen nem paralysálják. Czelder ezen pártfogás s védelem által felbátorítva, kezdett egyházi kormányzó testületeinkkel szemben dacolni s azoknak tekintélyével s méltóságával össze nem egyeztethető állást elfoglalni, sőt engedte magát végletekre ragadtatni, a mennyiben minden függést kezen megtagadott, s hogy magát a hazai közvéle-



mény előtt igazolja, nem átalította a nyilvánosság színe előtt, hírlapokban s röpiratokban egyházi főtanácsunk, püspökségünk és saját hivatal-társai ellen alaptalanoknak bizonyult nemtelen vádakkal lépni fel.

6-or. Egyházi főtanácsunk Czeldernek e menthetetlen magaviselete daczára nem akarta előtte a megtérés útját elválni, hanem idéztette egyházi törvényszék elébe, hogy magát kimenthesse; Czelder azonban e törvényes megidézést határozottan visszautasította s ez által az engedelmisséget teljesen felmondván, magát az erdélyi ref. superintendentia felügyelete alatt álló egyházakban lehetlenné tette, s ennek folytán egyházi főtanácsunkat azon kényszerű helyzetbe hozta, hogy őt a romániai ref. egyházak körében a lelkészi hivatal folytatásától ítéletesen fölmentse s eltiltsa.

7-er. Lelkészi hivatalából történt ezen elmozdítása után Czelder az általa kezdetben elősmerést érdemlő buzgalommal felkarolt ügy szentségét merőben szem elől tévesztve, a boszúállás munkájához kezdett s be kell vallani, meglepő sikerrel be is végezte azt.

A tényekből kitetszőleg czélul tűzte maga elébe egyfelől a kinevezett felügyelő bizottságnak felosztatását eszközölni bármi áron, mely az ő elmozdítása után egyházi főtanácsunk felügyeleti joggyakorlatának egyetlen hivatalos közege gyanánt szolgált s a protestantismus szelleméből kifolyólag egyházi s világi tagokból vala szervezve; másfelől Koost megbuktatni, mint a ki vele szemben anyaszentegyházunk s a romániai ref. egyházak között a törvényes, hagyományos egybeköttetés s függés fentartá-



sa mellett híven és erélyesen küzdött, s így őt függetlenkedési törekvéseiben kiváltképen akadályozta. E kettős célja elérésére egy fegyvert használt: a *denunciatiót*. Denunciálta a felügyelő bizottságot a romániai kormány előtt, mint politikai titkos czélokát tápláló testületet s az által a román kormány feltékenységét fölkeltve, azt eszközölte, hogy a belügyér a bizottság működését betiltotta. Ezzel kapcsolatban Kooshoz intézett levelében határozottan kinyilatkoztatta, hogy összes egyházainkat mind egyházi, mind politikai tekintetben a román kormány felügyelete s védelme alá adja, feledve, hogy ez által oda kivándorlott hazánkfiainak úgy nemzetiségi mint vallásos érdekeit boszús indulatának áldozatul hozza.

Denunciálta továbbá, ugyancsak a román kormány előtt Koost, elébb mint osztrák, majd mint magyar kémét, s hogy lelkeszi állását a bukaresti egyházban tarhatatlanná tegye, nem átallotta ezen egyház vagyontalan, miveletlen s így könnyen elszédíthető tagjait lelkeszük ellen felizgatni s arra bírni, hogy alaptalan s némtelen vádakkal őt törvényszékről törvényszékre hurezolják, s végre erőszakos fellépésük s bántalmazásuk által hivatalából kilépni s Bukarestet oda hagyni kényszerítsék. Ezen féktelen mozgalom lecsendesítésére s a törvényes rend helyreállítására egyházi főtanácsunk s püspökségünk minden lehető lépést megtett, midőn a helyszínére egyházi bizottságot küldött ki s a magyar kormányt erélyes föllépésre több ízben felkérte s így legkisebb mértékben sem mult rajta, hogy intézkedései sikertelenek maradtak. Végre



8-or. Ily állásában a dolgoknak kétségbe nem vonható, hogy a missio jövődjére érdekében annak rendezése, főleg közigazgatási tekintetben, elodázhatlan életkérdéssé lett, melynek megoldhatására nézve is egyházi főtanácsunk javaslatát ez emlék-irat rendjén megtette s melyből kitűnik, hogy egyházi főtanácsunknak megeczáfolhatlan tényekre alapított véleménye szerint a missio jövődjére érdekében teendő minden lépések hiábavalók mindaddig, míg az összes ref. superintendentiák egyértelműleg ki nem mondják, hogy Czeldert, mint a romániai missio vezetőjét továbbra el nem ösmerik s a magas kormány útján a dunai fejedelemségekből végleges visszahívását s illetőleg kitiltatását nem eszközlik, csak ennek megtörténte után lehetővén a missio egyházak közigazgatási ügyét rendezni s a magyar és román kormányok között kötendő nemzetközi szerződés útján azon egyházak nemzeti és vallásos érdekeit s jogait jövődjére nézve biztosítani.

És ezzel ez emlék-irat tárgya ki levén meritve, midőn egyfelől egyházi főtanácsunk a romániai ref. egyházak érdekében kezdettől fogva tett minden intézkedéseit nyugodt lélekkel bocsátja a testvér superintendentiák s a hazai közvélemény ítélete alá, másfelől e nagy fontosságú ügyre minden érdeklettek figyelmét a legmelegebben fölhívja.





LIBRARY

OF THE  
UNITED STATES DEPARTMENT OF AGRICULTURE

WASHINGTON



**KOLOZSVÁRTT,**

**AZ EV. REF. FŐTANODA BETŰIVEL STEIN JÁNOSNÁL.**

**1 8 7 0.**